Tartalom

XLVII. ÉVFOLYAM, 8. SZÁM

1993. AUGUSZTUS

NAGY GÁSPÁR: Az átlelkesült tartomány; Május meddő felhői alatt; Ragozások az ún. puha diktatúra emlékkönyvéből; Ágazás, levelezés helyett 3

GÖMÖRI GYÖRGY: Saját végzet; Dolce vita; pesti mellékutca 6

HORGAS BÉLA: Rajzolják; Ezüst szegélyes; Számítás 8

SZAKONYI KÁROLY: Hubay Miklós köszöntése 75. születésnapján 10

NAGY BÉLA: Nagyváradi jókívánság 12

MOHÁS LÍVIA: Napló, olvasónapló 14

MÁNYOKI ENDRE: Szemközt a pusztulással... („Európa") 19

GÉCZI JÁNOS: [töredékvers] újszeged, platán 21

MÓZES ATTILA: Egy város brávója és nője 24

JUHÁSZ ERZSÉBET: Saját sors?; „Mintha hirtelen valamennyi csillag kialudnék" 31

KONTRA FERENC: Privigyiék 35

SÁRÁNDI JÓZSEF: Arcképed előtt; Magánuniverzum; Diszkrepancia; Az élvezet ára (A szadomazochizmus biokémiája) 41

SERFŐZŐ SIMON: Kő bújna; Segített volna; Újra 43

KÖNTÖS-SZABÓ ZOLTÁN: K. tiszteletes diáriuma (Fejezet a Trianon gyermekei c. [családi] krónika II. kötetéből) 45

NÉZŐ

BEKE GYÖRGY: „Határsértéseink" 57
POMOGÁTS BÉLA: Egy év múltán (Kárpát-medencei körséta II.) 70

TANULMÁNY

ERDŐDY EDIT: Nádas Péter: Trilógia 85
BERTHA ZOLTÁN: Mózes Attila újabb könyveiről 88

Szerkesztői asztal ..... a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

BUZÁS ANDRÁS rajzai a 7., 13., 30., 40., 44., 56. oldalon és a borító belső oldalán.

NAGY GÁSPÁR

Az átlelkesült tartomány

Dávid Katalinnak szeretettel

Ránk járt a jó hivatlan is
amikor romolhatatlan barátságokkal tüntettünk,
amikor a szegénység megosztott morzsaléka fénylett
áthevült tenyerek barlangjában,
amikor a Te lángodból is egy nyaláb
világította át ama Szent László-napi éjszakát;
s a nagy Csillagdában – hittük! –
ez a Föld nevű tőlünk is jobban fénylik
s gyorsul az egyetlen jó: a szeretet hajtószíján.
Elérhető lett volna minden:
az az átlelkesült tartomány
leginkább, hol az éj őrei is
vágyakoznak a virradat után...

1988–1993.

Május meddő felhői alatt

Kínlódva szólok, ha a májusi futórózsák
tomboló lugas-versenyét nézem,
egyedül talán az ámult hallgatás lenne a méltó,
a tűzként emésztő történet aszkézise,
de akkor nem szabadott volna
ily közelre mennem,
ennyire közelről látnom
az elromosodott nagy barátságokat,
az omlás-veszélyes szent férfiak ideges kapkodását,

amint a fölpiszkált hiúságuk salétromát
kéjjel beengedik az erkölcs és jellem szentélyeibe,
amikor a tegnapi nyílt fiúk
ma már szegényes percnyi taktikákkal
szórakoztatják egymást
s csak valahai rutinból dünnyögik
olykor a Confiteor-t – – –
talán nem szabadna,
talán nem szabadott volna
ennyire vakon bízni és reménykedni
május meddő felhői alatt,
ha úgyis „összezárnak" valami terméketlen
homályos titkot előttem
esőnek álcázott végnélküli locsogással:
hadd tikkadjon tovább a szám,
és hallgasson a cserepesedő földdel

Ragozások az ún. puha diktatúra emlékkönyvéből

Ő már kimondhatja
Te még nem mondhatod ki

Ő már le is írhatja
Te még nem írhatod le

Ő már kialkudta
Te még nem alkudtad ki

(Ahogy elnézlek
Te nem is fogod kialkudni)

Ő már kiharcolta?
Te nem harcolsz velük!

Ő még bízik és áltatja magát
Te már megveted őket

Őt áron megvették
Téged olcsón föladtak/eladtak testvéreid

Ő azt hiszi győzött
Te tudod: mindenki vesztett

Ő majd hőstetteiről mesél
Te még sokáig szégyenkezel

Hogy Ő és Te
és hogy Ők
akik majd Mi lesznek
ennyire és együtt túlélitek

Ágazás, levelezés helyett

Azt üzeni Valaki:
ismét tanulhatom – ha nem kívánt
pótvizsgán is, dögmelegben –
a kopoltyús légzést
a periszkópos szemlélődést
meg a jóizgalmú rejtegetést

mert a szűrtfény és a szolídabb
fürdőruha lesz a divat
s felnövekvő fáink:
a Cenzúrahivatal
hisz Isten Napját se lehet
minden időben forrponton tartani
jöjjenek hát a kertek ligetek
megsárgult lombjai

valakinek
annak a Valakinek üzenem:
egy kisebb valaki
végre rendezze el
katalogizálja
erőltetett de tényszerűen
kölcsönös bókjainkat
és a virágok alól
öntse ki a tavalyelőtti vizet
mint ahogy most én is
nagy nyárban vacogó
szívemet lelkemet

GÖMÖRI GYÖRGY

Saját végzet

„alkosd meg végzeted"
József Attila

A. is megalkotta magának végzetét:
rengeteg tömény szesz, gyerekkorától
szinte; láncban a cigaretta; „bohémélet"
egyszóval, és gátlástalan nőzés
(amíg még eljárt hazulról)
s a végén egy kiadós agorafóbia –
(nem mintha munkába kellett volna járnia).
Valószínűtlenül mocskos lakásban élt,
s mintha drogozna, úgy telefonált.
S a másik, a pozitív oldalon mi van?
Jól főzött. Mindent megtett
a haverokért. Lehet, családját is szerette
a maga módján. Hát igen.
Otthon halt meg, úgy ahogy kívánta.
Szívrohamban. Negyvenkét évesen.

Dolce vita

Ketten, öregek
(176 évesek, ha összeadjuk);
kicsit már süketek, szinte már vakok.
Egy régi filmet néznek a tévén.
Egy Fellinit. A címe: „Édes élet".

pesti mellékutca

állanak szemben mind a házfalak
szívettépőn krúgat a vadgalamb
míg a sarkon cirádás palota
üveghomlokú bankházra kacsint

ne gyászold ami volt a holtakért
sajgó szívedre ne vonjál bakacsint
dalolj inkább a hónapos reteknek
hogy trágyátlanul is nőjön nagyra szebbre

ma újra árpád vezethet európába magyart
igaz nem habsburg mint móricunk elképzelte
bőrfejű bitangoknak csak puszta szer marad
sérelmeik flagelláns történelme

Horgas Béla

Rajzolják

Ez a feje búbján kopaszodó, kékülő
domb, ahogy várja – ülő helyzetben –
a napnyugtát, az első csillagot,
ez is én vagyok:
oldalról nézve rá,
az előszoba-tükörben vettem észre,
hogy a ráncok, keréknyom és futóárok,
rajzolják a homlokot, a halántékot,
szélkuszálta vonalait;
s ahogy a gyerekkori porfelhőben
cammog az állatcsorda haza, száradó
füvek szaga száll,
s mint műfogak, légvágányokon
kattog az időfogat,
a bokrokba bújt szél zöld arcai ijedt
közökön kilesnek: elmentek-e?

Ezüst szegélyes

A márciusi napra kiültem (egy vers
első sorába), jöhettek hangok, ízek,
illatok s ti ezüst szegélyes, belső
holdaktól izzó barlangi képek,
hogy sugarakkal a jelent átdöfjétek
s adjatok egy talpnyi alapzatot –
így szóltam ott, a sor néma terében,
s hunyt szemmel, ahogy ültem s néztem
a szemhéjamon átfénylő homály absztrakt
káoszát, tudni véltem, hogy hangok,
ízek, illatok és ezüst szegélyes képek
áramlása egy vers testében alakra lelve
mit beszél, ijedten érteni, hogy
rámbízza magát és velem van ez a
sötét fehérség; szép kis ajándék!
fülem alól, a meredek lejtőn verejték-
csöpp indult el kínban, tűzött a sugár

lyukas pajzson át; délben a hegy alig
duzzadó orgonái közt, a nyíresnél
kószáltam süppedős kábaságban, zörgött
gyorsan iramló feketerigótól szemetes
bokoralj, távolról hallatszott ostromgép
döndülése, egy légkalapács véste a
hegy túlsó oldalát vagy tankból lőtték
Dubrovnikot megint – ezek akkor
mind ott voltak; méricskéltem: mennyire
futja, mi hova ér, ha mondani kell,
az ezüst szegély – és kell-e? gurultak
le a viszkető golyók, mintha előre eszkábált dramaturgia szerint; ha most megszakítom a játszmát: bevégzem vagy föladom?

Számítás

Álmomban menni kellett, s bár
bizonytalan volt sok körülmény,
ajtó, út, ruhák, és a szokott
sötétbarna homályon át kék sem
derengett, csak az el *volt*
tényszerű, hát megkérdeztem, hirtelen gyanútól fölbérelve – a hírhozót-e? volt-e? nem tudom –,
megkérdeztem álom-magamat, hogy
ugye ott is, bármi formában és
képpen, sohasem sejtett szellemalakban, tudhatatlan tudatban
vagy tapinthatatlan testben, de
ott is számíthatok rá, mert
élnem sem lehetne különben s
feltehetőleg mégis ez a könnyebb;
elszorult álmomban a torkom,
szomorú közökön szakadtam át,
üresen pattogzó borsóhéjakként
peregtek szét az álom tárgyai,
fölébredtem, gyomromban kő sírt,
megemészthetetlen, dohogtam ésszel,
löktem le magamról a gyötrést,
meztelenül ültem forró vízsugárban.

Hubay Miklós köszöntése 75. születésnapján

Öt esztendővel ezelőtt itt, a Várszínházban a Tüzet viszek előadása után Vámos László köszöntötte hetvenedik születésnapján Hubay Miklóst.

És ma ismét ünnepelni jöttünk újabb, kerek évfordulót. A hetvenötödiket.

Nem mondanám ki ilyen bátran Hubay éveinek számát, ha nem egy fiatalos, energiával teli, fáradhatatlan férfit köszöntenénk e jeles születésnapján. Emlékszem, Vámos László akkor, öt évvel ezelőtt azt mondta rögtönzött beszédében e ház színpadán, hogy még mindig látja és csodálja azt az örökifjú ragyogást, ami Hubay Miklós szemében ma is ott van, akárcsak első premierje estéjén, amikor az Andrássy úti színházban kilépett a függöny elé.

Ezt a ragyogást én manapság is látom a Mester szemében. Mesternek mondom, hadd nevezzem így őt, ki közülünk a legtöbbet tett és tesz a magyar drámairodalomért. A színház iránti áhítat ma is megcsillan a szemében, s ott izzik minden szavában. Pedig sokszor érték és érik csalódások, méltatlan megbántások, vagy ami még rosszabb, olykor a közöny hidegét is éreznie kell, de mégsem adja fel; az életet nem szabad feladni. Márpedig számára a színház maga az élet. És ez nem frázis. Nem szép, költői kép. Mi, akik ismerjük, tudjuk, hogy a színház nélkül, drámaírás nélkül nem élhetne. Ez a kifejezési formája, ez a rögeszméje – ahogy ő maga mondja; a dráma a rögeszméje, ami gyakran itthon is, másutt is nehéz időket vészel át, de a görögök óta hozzátartozik a társadalom higiéniájához.

Azon az öt évvel ezelőtti estén a Tüzet viszek került előadásra; Hubay megrendítően szép drámája a zseni fellobbanásáról és elhamvadásáról, arról a sorsról, amely oly sok magyar tehetség osztályrésze volt. Soós Imrének, a nagyszerű és korán ellobbant színésznek állít benne emléket, de szól mindazokról, akiket nem értett meg koruk; szól az önpusztítókról és azokról, akiket mások kergettek, kergetnek pusztulásba. De szól arról is, amit Hubay örökké felpanaszol – szól keserűen a múlt agyonhallgattatott, színpadhoz sem, vagy alig jutott drámaíróinkról. Van rá példa Bornemissza Pétertől Katonán és Madáchon át napjainkig. Hubayhoz sem kegyes mindig a színház, legalábbis a hazai nem, mert munkáit azért számos európai városban játsszák, de itthon gyakran érte meg nem értés, ha aztán bűntudattal igyekeztek is jóvá tenni a vele szembeni mulasztásokat.

Pedig őt mindennél jobban érdekli ez a műfaj. Egyéb írásai is ehhez kapcsolódnak. Tanári működése is. Róla is elmondhatjuk, hogy tüzet visz; ott lobog a fáklya a kezében, mint az olimpiára érkező futónak, hogy felgyújtsa vele a játékhoz a lángot. A játék olykor elmarad, de a tűz mégsem alszik ki; Hubay mindig is sokkal többet adott a színháznak, mint amennyi babért méltán kaphatott volna, vagy kaphatna!

Változatos és míves dramaturgiája szüntelenül gazdagítja drámairodalmunkat. Minden bemutatója szellemi kaland, számottevő esemény.

A szememben ő *a drámaíró.* Örkény jegyezte meg önmagáról a tőle megszokott iróniával, hogy csak alkalmi drámaíró. De hiszen voltaképpen azok vagyunk valamennyien; legalábbis az utóbbi időkig így volt ez: csupán kirándultunk ide más

műfajok – a költészet, a prózaírás – védőbástyái mögül. Ha támadások értek, visszavonulhattunk a vershez, novellához, regényhez – Hubay azonban ott áll pőrén, vértezet nélkül, fogadva még a győztes rohamban is a könyörtelen golyózáport.

Soha nem felejtem el, az első drámám bemutatója után igyekezett megértetni velem, hogy más írói helyzetbe kerültem, mint amikor még csak elbeszéléseket jelentettem meg. Ő mindig is vállalta azt a kitárulkozást, azt a bizonytalan kimenetelű szereplést, ami a drámaíróé.

Egyszer egy interjúban, amit Bertha Bulcsu készített vele, s amelyben rögeszméjének nevezi a drámaírást, említ egy másik rögeszmét is, a magyar irodalom külföldi szolgálatát.

Amikor a háborús évek elején Genfbe került, ahol egyetemi tanulmányait befejezte, a Nouvelle Revue de Hongrie munkatársaként, majd 1944 tavaszán e folyóirat megújítójaként, később a genfi Magyar Intézet igazgatójaként kezdte el azt a missziót, amit máig sem hagy el, hiszen amerre csak jár, hirdeti irodalmunkat, nem beszélve firenzei egyetemi előadásairól, ahol Adyt, József Attilát, Radnótit és a kor magyar drámáit egyaránt tanítja olasz és más nemzetiségű hallgatóinak.

Nagy megbecsülés övezi külföldön. Felismerik benne és műveiben az európaiságot, a gondolati és formai újítót, azonosulását az örök értékű szellemi áramlatokkal.

Sok helyütt lehet találkozni vele Európában. Úticsomagja mindig készen áll; repülőn, vonaton vág neki Nyugatnak, útközben jegyez, ír; füzete, tolla mindig kéznél van. Napló, tanulmány, dráma... Vasúti kocsik csattogásában, repülőgép zúgásában, míg a stewardess felszolgálja a kávét, művek állnak össze, amelyeket aztán tovább javítgat, tisztogat; szinte sohasem elégedett az elkészülttel. A színháziak tudják, hogy még a főpróbára is képes új jelenetet hozni; aztán megint és megint átírni a kész darabokat. Emlékszem, évekkel ezelőtt trombózisos lábbal, botra támaszkodva is kivitette magát a repülőtérre, hogy megtarthassa drámaelméleti óráit Firenzében. Aztán sietett vissza budapesti ügyeit intézni. Otthon van Európában mindenféle értelemben. Ismeri a nyelveket, a kultúrákat; szellemi hazája az ókori Görögország éppen úgy, mint Svájc vagy Itália. De ismeri a kis hotelokat is, a színházakat, a vendéglőket, ahol vörösbort lehet kortyolgatni egy párizsi vagy római mellékutcában, s ott is feljegyezgetni valamit a végső nagy kérdésekről.

Tavaly, amikor a párizsi Magyar Intézetben előadást tartottam drámairodalmunkról, megjelent. A terembe lépésem előtt szóltak házigazdáim, hogy várható, mert éppen megérkezett Avignonból, ahol – ha jól emlékszem – a Zsenik iskolája című darabját próbálták.

Meg is tisztelt jelenlétével. S megtisztelt azzal is, hogy eljött abba a színházterembe, ahol darabomat adták. Előadás után lelkesen méltatta a színészek játékát, baráti sorokat írt emlékkönyvükbe, akárha a saját művéről lett volna szó.

Empátiája lenyűgöző. És lenyűgöző kollegalitása. Mondhatnám, minden magyar dráma sorsát a saját ügyének tekinti; mindenütt szót emel értünk, amerre csak jár a világban, akár mint szerző, akár mint a magyar Pen elnöke, vagy akár mint amikor még az írószövetség legfőbb tisztségviselője volt.

Sok írótársammal együtt mondhatom, Hubay Miklós mindig önzetlenül figyelte és figyeli munkásságunkat. Életművének jelentős része ez a kulturális apostolkodás.

A színház a fantázia terrénuma, hát megtehetjük, hogy szeretetünk és becsülésünk jeleként mi, színházi és íróbarátai képzeletben átnyújtsuk Hubay Miklósnak mindazokat a kitüntetéseket és díjakat, amelyeket még nem kapott meg, de oly régóta megérdemel.

Isten tartsa meg erőben, egészségben és munkakedvben még sokáig!

Szakonyi Károly

Nagyváradi jókívánság

Vajon mekkora egy születésnapi megemlékezés teherbírása? Ha a rendezők elképzelése szerint Hubay Miklós köszöntésekor helye van a szülőföldről, a szülővárosból, annak színházából hozott halk elismerő szavaknak, akkor ez az ünnepség (talán) elviseli azt is, hogy a méltatásnak nem éppen megszokott módját válasszuk.

Mert Hubay Miklós korán elkerült szülővárosából, Nagyváradról, és másutt lett azzá, akit ma ünneplünk – színmű- és esszéíró, író, egyfajta jövőbe mutató, gyakori szóval: európai gondolkodás megtestesítője –, nem tudok pályájának olyan, akár még anekdotikus mozzanatáról sem, amit most (váradiként) büszkén emlegethetnénk. (Hacsak nem teszem szóvá sűrű látogatásait családjának otthon maradt feléhez, amikor számos esetben, külső okok miatt, személyiségét rejtve érkezett-tartózkodott szülővárosában.) S mert az irodalmi életmű méltatására is vannak nálam hivatottabbak, hadd fogalmazzam meg azt a kérdést, aminek okán mindezt elmondtam.

Vajon törvényszerű-e, hogy Hubay Miklósnak el kellett hagynia Váradot ahhoz, hogy a ma köszöntött Hubay Miklós legyen?

A Nemzeti Színházban vagyunk, hadd fogalmazzam át a kérdést, időbeni mélységet kölcsönözve néki:

Vajon törvényszerű volt-e, hogy száz évvel Hubay Miklós előtt (merőben más történelmi viszonyok közepette) egy másik fiatalember is kilépjen a Körös-part közelében álló szülőház kapuján, és Szigligeti Ede néven a Budapesti Nemzeti Színház, az egyetemes magyar színműirodalom történetének egyik legragyogóbb fejezetét írja meg?

És mielőtt még bárki is a cipője orrát kezdené szemlélni ekkora provincializmus hallatán, kimondom:

Ez a fajta elvándorlása az alkotó értelmiségi embereknek, közöttük is a literátoroknak törvényszerű, dacára a vidéki városokban elevenen lüktető, egészséges lokálpatriotizmus berzenkedésének, dacára annak, hogy minden vidéki város szenved az űr miatt, amit legnagyobb szülöttei nem töltenek be. S állítom: még inkább igaz ez az elcsatolt területek városai, így Várad esetében.

S még mielőtt talán éppen Hubay Miklós tiltakozna: igen, van (volt) példa Váradon is az otthonmaradásra, arra, hogy a költő egész életét a Körös-parti gesztenyék alatt töltötte el, azt mondom: meggyőződésem, hogy a mégoly nagy kivételek sem erősítik a szabályt. És ha a Rulikowszki temetőben tegnap elhantolt Horváth Imre neve ebben a (mégiscsak) szűk körben nem cseng idegenül, annak oka az, hogy szűk körben vagyunk és többen barátként, ismerősként, egy városbeliként becsülhettük azt, akit sokan a kortárs magyar líra egyik legnagyobb mestereként emlegetnek....

A középkorban Várad egyik jelzője lett a *boldog* szó. Így: „boldog Várad". Ma már nehéz volna pontosan megmondani, hogy ez a tatár által, török által porig égetett, földig rombolt, de ezeréves története során mindig „újrakezdő" város létének egyik csöndesebb pillanatában mivel érdemelte ki a jelzőt. Jómagam ma azt tudom hittel kimondani:

Valóban boldog lehet az a város, az a táj, amely annyi kiválóságot adott a magyar szellemi életnek, mint Nagyvárad vagy Bihar!

Az otthonról hozott szavakba foglalt tiszteletet hadd adjam át most a 75 éves Hubay Miklósnak, köszönetképpen minden mellett azért is – és ezt bizonyította –, mert Budapesten csakúgy, mint Genfben vagy Firenzében, megmaradt váradinak is. Pedig (és ezt sincs okom elhallgatni) Várad nem kényeztette el, sem mint embert, sem mint színműírót. És ennek nem mindig „objektív" okai voltak, bár voltak azok is. Mi otthon lélekben már a váradi színjátszás 200. évfordulójának megünneplésére készülünk, alkalomnak szánva ezt az eseményt arra is, hogy kapcsolataink sokasodó szálait Hubay Miklóssal szorosabbra, sűrűbbre fűzzük. Ehhez is kívánom néki – a legjobbakat.

Nagy Béla

Mindkét köszöntő a Várszínházban hangzott el 1993. április 15-én, Hubay Miklós 75. születésnapjára rendezett ünnepségen.

MOHÁS LÍVIA

Napló, olvasónapló

Hárfa

Szókratész halála előtt – a börtönben – hárfázni tanult. Marcel Proust betegen és negyvenéves kora múltán elkezdte az írói életet, műveltsége ettől kezdve csak arra szolgált, hogy a metaforáit táplálja. Úgy látni, eljöhet az idő, amikor nem fontos, hogy kitelik-e életünkből ez vagy amaz, és befejezzük-e, amit elkezdtünk. Amikor már csak a megnevezhetetlen hajtóerő marad, esetleg váratlan keletkezik ilyen érzés formájában: valakinek valahonnan valamit üzennek, bár nem világos, ki üzen és kinek, honnan, hová és mit, Szókratész sem tudta, Proust sem, de egészen biztos, hogy az üzenet rájön a papírra vagy a hangszerre, és közvetítve lesz.

Lehet más oka is ennek a késői nekibuzdulásnak, amiből az világlik ki, hogy korántsem későn, hanem éppen akkor jött el a hárfázás ideje. A hárfázás ideje pedig ez: egyszer csak ráérez valaki, hogy a valódi útja befelé vezet az elmélyülés és növekedés irányába, ez az a bizonyos hárfairány vagy betűirány, nyilvánvaló, hogy itt hárfa is, betű is csupán a hordozórakéta. Egyszerűen valamiben az elmélyülés kell, hogy az a valaki egyre jobban átengedhesse magát a láthatatlan teremtő együttműködésnek, börtönben, baldachinos ágyban, teát vagy méregpoharat szürcsölve – ebből a szempontból egyremegy.

Lányok, nők

Gyerekkoromban lenéztem a bogácsi templom kórusáról, lenn feketeruhás asszonyok ültek, messzebbre a színes ruhások, mind előtt barna fedelű imakönyv, ezek tetején élesen rikító kőgyöngyök, lilák, kékek, sárgák. Emelkedő énekhang szállt, mindenki hinni látszott a *Jó*ban. A látvány, a hang, a hit együttesében – úgy tartottam akkoriban – ha van teljes élet, az csakis a kőgyöngyökkel kirakott könyvek előtt lehet, fekete vagy színes fejkendősen.

Ma már másként gondolom. A női lét elmaradottságát látom, a fejkendős, a farmeres, a selyemviganós, a butikos elmaradottságot, és a mély gyökerű nőellenességet, ami sokakban nem is tudatosul. Legfeljebb lappangó féltudatossággal jelenik meg néha. Például elhangzik a „csak nő", és nincsen rá tiltakozó válasz.

Lelkünkön az ősi, történeti múlt, benső arcunkat és reflexeinket ettől kapjuk még sokáig, és a tudattalanba süllyedt emlékek beleömlenek mindennapjainkba. Megrázóan beszélt egyszer Győri Klára széki parasztasszony a néprajzos Nagy Olgának a leköpdösött lányokról. Az a fajta nőgyűlölet csapott ki az egykori szokásból, ami – más formációban – ma is él. Él a nőkben is, ami valójában rejtett öngyűlölet, s ennek kivetítése a másik nőre, ami gyakran a ferde ítélkezés köntösében jelentkezik. Azt mondja Győri Klára, hogy az ő fiatalkorában a megesett lánynak, mihelyt a dolog kitudódott, fel kellett raknia a haját amolyan kontyfélébe, hiszen többé már nem leány. Először és azonnal a leányfonóból utasították ki a lánypajtásai. Táncba se járhatott közéjük. Az ilyen lány az asszonyfonóba se mehetett, hiszen nem elismert asszony. Vasárnap elvitték a templomba. „A leány letérgyelt a templom küszöbire, s aki bément

a templomba, mindenki leköpdöste. Neki meg sírva kellett bocsánatot kérni mindenkitől."* Ott térdepel tehát a madonnaképű vagy pogácsaképű asszonyősünk a bejáratnál, és váltig azon tűnődöm, míg figyelem, vajon leköpdösi-e majd az a legény is, akivel szerelmeskedett? És a lány ettől a fiútól is bocsánatot kér majd? Jaj Istenem!

Ebben a tanpéldában ma már nem a szexus az érdekes. De a gyorsaság igen, és az a magától értetődő alkalmazkodás, ahogyan a nők „ösztönösen" azonosulni tudnak a nőgyűlölet jeleivel és kegyetlenségeivel. Milyen sürgős volt a többi lánynak azonnal kiutasítani társukat a fonóból! Akkor a szexus miatt kellett hamar, gyorsan és látványosan elítélni egyik nőnek a másikat, mintegy önigazolásként megmutatni: én ártatlan vagyok, láthatjátok, a törvény szellemének én megfelelek. Ma más miatt szokás gyanakodni arra a nőre, aki már lejárt vagy akár a jó szokást és hagyományt a maga egyéni életvezetésére áthangolja, átmódolja, megmásítja. Ma talán az izgágáskodást, a történést, a nagyképűséget mondják rá, ha igazán szereti a házon kívüli munkáját. Ma a nő a férfi riválisa és versenytársa lett, az ettől motivált férfiellenszenv könnyen megérthető. De a nők tudattalan és gyors azonosulása a „férfiérdekkel" már kacskaringósabb ügy. Talán itt is az ész használata nélküli azonosulási kényszer felé kell kutakodni.

Miképp volt régen? Az egykori földműves Istentől elrendelt sorsszerűséget látott abban a szereposztásban, hogy a férfi a törvény, a szigor, a had feje, és csakis nála van a jog. Ennek alapja az ingatlan földtulajdon volt, amely fölött régen kizárólag az apa rendelkezett. Mindez olyan mélyen belegyökeresedett a parasztfiatalokba, hogy a lányok és asszonyok maguk sem érzékelték vagy kevéssé érzékelték a női alávetettség sivatagos rettenetét. Nem érezték át a sűrű megaláztatást, amit az ilyen mókásnak szánt mondások jelképeznek például, hogy „az asszony neve: hallgass!", „az asszony verve jó".

Ők, a régi asszonyok még nagyon tudták tűrni a gyengédség szívfacsaró hiányát, a kímélet és megbecsültség hézagosságát. Gyorsan és mélyen azonosultak olyan szokásrenddel is, ami kifejezetten kárukra volt, sőt megfosztotta őket bizonyos „gyógymódtól", amivel a másik nemet is segíthették volna. A gyengédségre gondolok. A néprajzosok írják, hogy milyen gyakori volt a „lelki egyedülség" a régi falusi asszonyok körében – bár nem hiszem, hogy gyakoribb lett volna, mint amit magam tapasztalok manapság a városi asszonyok között. A „lelki egyedülség" népes családban is elfoghatja az embert, mert a magányérzést nem az emberek létszáma, hanem a kapcsolatok minősége befolyásolja. A pusztító magány legegyszerűbb orvossága a gyöngédség. Mint ahogyan jó és természetes gyógyszer ez mindenféle elanyátlanodásra, depresszív hangulatra, kisebbrendűségi érzésre, motiválatlanságra, kedv- és örömképtelenségre és életerő-csökkenésre. Csakhogy nálunk roppant alacsony színvonalú a gyengédségkultúra.

A régi falusi illem különösképpen hadilábon állt a gyengédséggel. A paraszti múlt szokásai szerint ezt a felnőttek egymás között alig-alig fejezték ki. Következésképp az utódok sem tanulták meg, nem hozták magukkal a gyengédség árnyalt kifejezésének magától értetődő jelzéseit és gesztusait. A gyengédségellenes szigorral azonosuló régi asszonyokra ismét jó példát hoz Győri Klára. Azt a legényt, aki becézgette a lányt és gyengéden kedveskedett neki, inkább kinevették és kibeszélték, mintsem megbecsülték. „Nálunk... nagyon lenézik azt a legényt vagy azt az embert, aki csak egy kicsit jobban megbecsüli a nőt" – mondja Győri Klára. Micsoda azonosulási készség! A lány

* Nagy Olga: A törvény szorításában. Gondolat Kiadó, 1989.

vagy asszony ahelyett, hogy örült volna, inkább gyorsan kiadta, beárulta a legény „szabálytalan" magatartását a közösségnek. Az ilyen fiatalemberről hamarosan gúnynótát fabrikáltak elrettentésül.

Miféle tudatlanságok tartják görcsös állandóságban az efféle szokásokat és magatartásokat? A régi, a különösen kemény paraszti munkához sok erő kellett. Csontropogtató szívósság. Aki ott gyengének mutatkozott, az egyben alkalmatlanná vált, lesajnált figura, hiszen a szó szoros értelmében nem volt életrevaló, szánni kellett. „Gyenge" és „gyengéd" összemosódott fejükben, tudatlan-differenciálatlan fogalmi készséggel talán úgy hitték, aki erős, az nyers és durva, s e két utóbbi tulajdonság mögött okvetlenül erő lakozik. Aki viszont gyengéd és becéző, az egyben gyenge is. A finom különbségtételre alkalmatlan szellem vagy arra még képtelen agy iszonyatos ellensége a fejlődésnek.

Házasságok

Kétféle házasság létezik, azaz kétféle szemlélet a házasságról, s a valóságban ezek számos kombinációja. Egyik az *északi típusú* szemlélet, másik a *mediterrán,* balkáni *típusú.* Az előbbire jellemző a paritásos hűség, a tér és idő kölcsönös használata, a másikra a féloldalas hűség, a tér- és időszűkítés a feleség kárára. Nézzük közelebbről!

Az európai kultúrában – mivel az keresztény alapozású – erős a hangsúly a férj és feleség *kölcsönös* hűségén. A házasság szentség, és ha nem is vallási alapon állnak a házasfelek, lehetnek akár ateisták, a házasság tényének és a hűségnek tisztelete magától értetődő. Noha a hűség nem mindig valósul meg tökéletesen, az eszmény mégis eszmény marad, és ez magában foglal valamiféle nemek közötti egyenjogúságot és egyenrangúságot. Azt, hogy a személyiség legintimebb eseményében a párok csakis egymásnak tartják meg magukat. A paritásos hűség mintha a Föld északi fertályán inkább megvalósulna. Talán északon a hűvösebb vérmérséklet miatt könnyebb a férfiaknak hűségesnek maradni? De az is oka lehet ennek, hogy a kereszténység előtti időkben az északiak, germánok, kelták stb. ideológiájában a *női* jelleg elismert erő volt, az ősi germán törzsek szokásrendjében a nő mint *hatalom* elfogadott jelenség. Erre a lélektani állapotra és „beidegzettségre" jól lehetett építkezni a kereszténység felvétele után, a férfi hűségét a házasságban a nők könnyebben meg tudták tartani.

Jorge Luis Borges* írja Emanuel Swedenborgról, hogy zsenialitása nem hatott annyira, amennyire szerette volna, s Borges úgy hiszi, mindez része a skandináv sorsnak, amelyben minden mintha álomban történne. Például a vikingek több száz évvel Kolumbusz előtt felfedezték Amerikát, és nem történt semmi. A regény műfaját az izlandiak alkotják meg a sagában, de ez a műfaj nem teljesedik ki. Vannak olyan skandináv történelmi figurák, akik világméretűek, mégis más világhódítókra emlékezünk, és nem rájuk. Hasonlóképp Swedenborg is megújíthatta volna világszerte a keresztény egyházat, de skandináv sors jutott neki is. A Borges felsorolta példák szaporíthatók azzal, hogy ott a *női* erő régtől fogva *hatalom*, és nem történik semmi.

Ennek a hatalomnak pedig lehetne komoly feladata, lecsitíthatná bizonyos maszkulin tulajdonságok kártékonyságát. Mintha a „nő=eszköz" ősi ideológia elfogadásával a maszkulin értékeket is fenntartás nélkül fogadnák el sokan. Az erő, a hatalom, a dominálás kényszer, az okkupációs tendenciák, elfoglalni valamit, ha kell, vérrel, fegyverrel, agresszióval, a fegyvert szeretni, azzal bánni tudni, elleplezni a szeretetet,

* Jorge Luis Borges: A halhatatlanságról. Európa Kiadó, 1992.

a gyengédséget, és győzelemre törni, beavatkozni, támadni, leigázni, megváltoztatni és átformálni a természetet, a határt, az országot... ezek – miközben teremtő erők is lehetnek – jóval többször hoztak ránk nyomorúságot. Megbillent az egyensúly, elsatnyultak a feminin értékek, a gyengédség, a szelídség, az életadást és az élet védelmét ősi hivatásnak tudni, s ez utóbbiakat tágan értelmezni jó, nem csupán a gyermekszülésre gondolva, hanem a lelki-szellemi életadásra, táplálásra, védelemre is. E kétféle – maszkulin és feminin – tulajdonságcsoportot mint tulajdonságot befolyásolhatja a nemi jelleg, de mint értékcsoport vagy érték már *választás*unk dolga, és független attól, hogy férfinak vagy nőnek születtünk.

Az északi típusú házasságokban a házasfeleket egyaránt megilleti a helyváltoztatás, a költözés, a mozgás, az utazás a munkahelyre vagy máshová, tehát a teret szabadon használhatja férj és feleség. Nem így a mediterrán házasságban, ott a feleség a tűzhely mellett ül, a barlangban vagy a babaházban, talán fényűző környezetben, de mindenképp korlátozott térhasználattal. S az idő, az életkor! Az északi szemléletű házasságban élő nő számára hosszabb és komplexebb az élet. Miután kirepültek a gyerekei, elkezdhet egy újfajta felnőtti életet. Szerelmi életét sem határolja le más, mint ő maga és a partnerlehetőségei. A mediterrán szemlélet keretében iszonyatosan rövid a női lét. Amikor a zsenge szép ifjúkora elmúlt, akkor „írják le" először, s amikor a szülőképes kora is elmúlt már, akkor „leírják" másodszor és végleg.

A mediterrán házasságban a hűség féloldalas. Akár egynejűség, akár többnejűség, mindenképpen a nőnek kell hűségesnek lennie. Ha megszegi, megvetik érte, máshol barbár büntetések sorozata vár rá, s ezek között nem a legrosszabb a kitaszítottság. Ez a helyzet nem sugallja az „egyenrangú vagyok a szerelemben" érzést, ellenkezőleg, a kiszolgáltatottságot involválja, és egyben önfegyelmet, visszafogottságot kíván. Vannak helyek, ahol a felnőttek, sőt a felnőtt nők(!) is drasztikus intézkedésekhez folyamodnak, biztosítandó a női hűséget. India bizonyos vidékein ma is szokás, hogy az első menstruáció idején a kislányokat összegyűjtik, egy erre kitanult személy „műtétet" hajt végre, kimetszi a szeméremtest bizonyos részét, így az izgulékonyság kisebb lesz és a hűség biztosabb. Ilyenkor hangos a falu a megcsonkított kislányok sírásától, s mivel a higiénia gyatra, többen vérmérgezést kapnak. Mindez a felnőtt nők jóváhagyásával történik. Ezen lemérhető, hogy a lélek legbensőbb kamráiban milyen mély azonosulás ment itt végbe azzal az eszmével, hogy a „szexusban, mi nők engedelmes eszközök vagyunk". Ez iszonyatos. Nem is kell Indiáig menni, a magyar néprajzosok számos helyen közölnek részleteket a szexus szabályait megtörő nők megbüntetéséről. Úgy tudni, Üzbegisztánban nincs év, hogy ne lenne tűzhalálban öngyilkos leány. Ha ugyanis a nászéjszakán kiderül, hogy a menyasszony nem érintetlen, ez öngyilkosságra kötelezi. Őrült szégyen lenne a családra, ha simán, kényelmesen és gyáván valamilyen gyógyszerrel siklana át a vétkes nő a másvilágra. Égnie kell, szenvednie, és a nők azonosulnak ezzel az ideológiával. És ebben a női azonosulási kényszerben itt is az a legijesztőbb, hogy valószínűleg ugyanezzel az ész nélküli differenciálatlansággal fogad el az ilyen nő bármely maszkulin tulajdonságot értékként, a kártékony tulajdonságokat is, hiszen a falu, a törzs, a had feje is elfogadja.

Kondor és az önismeret

Külvárosban töltötte a gyermekkorát, ráadásul a harmincas években, amikor még nagyobb volt a különbség, mint ma az ottani és a jobb kerületek életstílusa között. Csiszoltabb polgár nem lakott a külvárosban. Nem a tér volt nehezen áthidalható, ha-

nem a rang adta táv és az atmoszféra. Ha a váltás túl gyorsan történik, akkor lelki keszonbetegség, búvárbetegség léphet fel, elszabadulhatnak belső erők, amik esetleg nem a tehetség kibontása felé lendítenek, hanem fordítva, az önpusztítás felé, mintha lelki embóliát okoznának. Húszesztendős kora táján jó mesterek keze alá került – Barcsay, Kmetty, Koffán –, elismerik, Párizsba mehet, és hamar nagydíjat nyer a tokiói grafikai biennálén. Nagy ugrások ezek, sikerek, elviselésükhöz teherbírás kell, masszív idegrendszer, és ő – mondják – törékeny és sérülékeny volt. Megvannak a határozott korlátai annak, ki meddig szállhat.

Vannak emberek, akikben megvan a kísértés, hogy a tárgy, amivel foglalkoznak, elnyelje őket; s e tárgy kedvéért mindent föláldoznak, miközben ártalmasan elnyomják saját szubjektív lényüket. Csakhogy ezt a túlzást a tudattalan kompenzálni akarja: megbosszulja magát, egyenlít, és anélkül, hogy az illető ezt észrevenné, kezd furcsán önző lenni, szinte infantilis módra egocentrikusan viselkedik. A környezete észreveszi, és szenved ettől, de ő nem, mivel csakis a szeretett tárgyra koncentrál. Sajátos vakság ez, az egyén önmagával kapcsolatos tudatlansága. „Önmagamtól szabadíts meg / mert gonoszabbat nem ismerek / én tudatlan" – írja a *Két fohász*ban. Az „én tudatlan"-t értelmezhetem úgy is: én, a külvárosi gyerek tudatlan vagyok ehhez a forgatagos világhoz, Párizs, Tokió... ehhez nincs munícióm, olyan vagyok, mint az előőrs, aki elszakadt a saját seregétől. De értelmezhetem úgy is az „én tudatlan"-t, hogy nem ismerem önmagamat, képtelen vagyok a bennem rejlő ellentéteket összebékíteni, elrendezni. Kondor az ellentéteket roppant élénken észleli, átéli és – mivel művész – esztétikai erővel megjeleníti. „Kis szőrös állat a szived / szived eleven menedék / nevető motor a szived / A szived bő hasonlat / olcsó a szived és drága" halmozza az egymásnak ellentmondó jellemzőket, leendő felesége szívéről „eleven pecsenye", „eleven menedék", „pici hercegnő", „billegő lidérc"... szép és csúf, egyszer bók, máskor szitokként felfogható odacsapott szó... (Válasz c. verse.) A versben jól bánik saját ellentéteivel, ám a valóságos élet napi gyakorlatában nem bír hidat verni közéjük, és elemésztődik tőlük.

Van itt egy vers, *Ámor*, előbb azt hittem, öntetszelgő, nárcisztikus vers. Ma már másképp látom. „Álmaimban szeretkeztem valakivel, vörös / trikóban fekhetett ő és az én hátam / meztelen, trágár és valódi, védtelen. / Majd másnap délben eljött szeretni már / napfényben, igazában, csakhogy másforma / ez a rendes szeretkezés, másfajta dolog. / Dolog. / Most álmaimban visszatérek ismét aludni / hátha a vörös trikóban tényleg megjelenik ő is / az ágyamban végig heverészve és / másfajta lesz a szeretkezés / újra, máskor is, máskor is". Ki ez a vörös trikós? Akivel egyesült. Ő maga, de nem a nárcisztikusság, hanem a teljességre vágyás kívánalma a vers. A szétszórt, a szétesséssel fenyegető személyiségrészek egyesülésének, egészséges tömörülésének vágya. A szubjektumnak az a része, amely olyannyira ráfigyel a tárgyra, amely folyton csak a rajta kívüleső dologgal törődik, végre ebben az Ámor-álomban találkozik azzal a felével, amelyiket elhanyagolt.

Másképp is nézhetem. A Sötét Testvére jelent meg az *Álom*ban (jungi terminológiával az Árnyéka). Az a neveletlen, durva, elfojtott, aki valamennyiünk *én*je mellett ott áll, akit szeretnénk letagadni, de akiből sok jó merészség és alkotói ötlet nyerhető. Ezért a Sötét Testvér kulcsfigura a művész életében. Amikor másnap délben ismét eljön a vörös trikós Árnyék – talán külvárosi fickó –, napfényben jön el az alkotói kedv, de az már másféle dolog. Dolog. Mondhatnám, elvégzendő feladat, munka. De reménykedni lehet, álomban majd ismét visszatér, hozza a teljesség érzését és az alkotói energiákat „máskor is, máskor is".

MÁNYOKI ENDRE

Szemközt a pusztulással...

„EURÓPA"

Minden túlzás nélkül mondhatom: történelmi pillanat ez, amikor elkezdek kopogni. Történelmi, ismétlem, és nem a tréfa kedvéért. Valóban az.

Történelmi pedig azért, mert a világrend, ami ugyan ormótlan agyaglábakon, de állt, most készül végképp összeomolni, és maga alá temetni minket is. Keleten az európaiság teljes csődje ütött be: láthatólag egyfajta posztmodern cárizmus van kialakulóban, közvetlen következményeként annak, hogy Európa nem tudott fölnőni az eszményéhez, amit pedig oly harsányan propagált. Ez a posztmodern cárizmus nem kecsegtet semmi jóval, ellenkezőleg, olyan középkor víziójáť vetíti előre, ahol a törzsi, a dinasztiális és a birodalmi háborúkat a szupercivilizáció eszközeivel fogják megvívni, s ki tudja, mikor jutnak el a folyamatok addig, amikor már maga az élet kerül végveszélybe. Túlzás? – nem, nem túlzás. A keleti főhatalom jelképe: a cári trón minden jel szerint gazdára vár, és azért a trónért, azért a monomah-sapkáért semmilyen ár nem szokott drága lenni. Márpedig egy ilyen – nyilvánvalóan ádáz – küzdelem ma már nem maradhat a birodalom határai között, annál is inkább, mert az sem világos: hol húzódnak a határai.

Ez tényleg az európaiság csődje; Európa és az európai típusú civilizációk szellemi és erkölcsi tőkéjüket szenvtelenül vagyonra cserélték, és nem maradt elég lelki erejük erről a vagyonról legalább részben lemondani. Visszacserélni ama régire. Inkább kihívják maguk ellen a sorsot, inkább bezárkóznak a technikájuk látszólag biztos fedezéke mögé, bízván benne, hogy ott képesek a javaikat megvédeni, csak ne kelljen áldozatot hozni magáért az életért, magáért a teljes emberi civilizációért. Erkölcsi csőd ez elsősorban, de mint minden erkölcsi csőd mögött, itt is a teljes organizmus totális csődje áll.

De történelmi ez a pillanat más okból is, és ez sem kevésbé lehangoló az európaiságra nézve. Magyarországról van szó, és a magyar szellemről. Egy olyan kultúráról, ami a kontúrjait, a színeit, az arányait már korábban elveszítette; a gazdagságát elherdálta. Milyen tragikusan mulatságos: ugyanazért, amiért ama fennkölt Európa – vagyonért. Vagyis hát vagyonkáért. Semmiért. Szó szerint szarért-húgyért. És amikor végre, szinte az akarata ellenére, de legalábbis isteni adományként ölébe hullt a szabadság (amiről itt szinte senki sem gondolta komolyan, hogy csupán *esély* a regenerálódásra; olyan csak, mint a napfény: lehet élni *vele*, de lehet élni csak *alatta* is, például hülyén vagy gonoszon, például önsorsrontón), nos, akkor kellett volna „európainak" mutatkoznunk, nem ebben a modern, hanem abban az avittas-szellemi értelemben. Így és ezáltal adhattunk volna valamit (adhattuk volna a modernből kiveszett lényeget) hozzá az európaisághoz. Az: lehetett volna tett. Lehetett volna példa, sőt, késztetés is. Erkölcsi imperatívusz. Az a belső építkezés, az a türelem, az a figyelem egymás iránt nem maradt volna hatástalan Európára sem. Akinek ennélfogva nemhogy kötelessége, de érdeke is lett volna *megtanulni* együtt élni velünk.

Nem ez történt. Mára eljutottunk odáig, hogy az európaiság politikai segédfogalommá silányult. Hogy kimondására hatalmas rianások szelik keresztül a nemzet fagyott testét. Az európaiság mint törésvonal? – rémisztő. És ezek a törésvonalak át- meg

áthálózzák az életünket, le-föl és keresztül-kasul darabokra szaggatnak egy amúgy sem igazán makulátlan szervezetet, ami ekként a leggyöngébb lökésre elporladhat. Márpedig ki számíthat itt *gyönge* löketekre?

Erősekre, erőszakosokra annál inkább. Hogyan álljuk ki azokat, ha önmagunkat sem voltunk képesek megteremteni? Ha elmulasztottuk az esélyt, hogy ama eszményi európaiság, ama *szellemi* európaiság minden hitével, ennek a hitnek a vasfüvével ódon módon összeforrasszuk amúgy sem sértetlen, amúgy is szabdalt kultúránkat?

Történelmi a pillanat, mert a nagy bukások előérzetének minden pillanata történelmi pillanat. Eljutott ez az ország, s legkivált azért, mert az értelmisége idáig jutott, oda, ahonnan már aggályos visszatérni: a kulturálatlansághoz, a kultúra nevetségessé válásához, minden érték kijátszhatóságához és föladhatóságához; eljutott az önsorsrontás jövőtlen helyzetébe. Ide jutott, mert *ehhez* a civilizációvégi Európához kereste az utat, s mert nem ismerte föl, hogy ez az Európa már maga sem Európa. Ehhez az Európához már nincs miért közeledni; kiürült, talmi, szegényes. Nincs kultúrája, nincsen erkölcse, és nincsen hite. Nincs is miért higgyen önmagában. Pótszereken él, és retteg: hátha a kamrájából jöttmentek kilopnak egy régen megkövült sódart. Ennek a Fukujama-Európának egyetlen vágya a biztonsága, és egyetlen rémálma a zavar. Ez a „modern" Európa mindenestül, testestül-lelkestül fölfekhetne Freud vagy a famulusai lélekgyógyászi hentesasztalára, s elmerenghetne a pénzéért: micsoda baklövés volt *nem* meglesni az anyját pucéran. Ez az Európa, ami felé oly kamaszos vágyakozással tekintgetünk, rég túl van már mindenen: szeretni elfelejtett, kefélni pedig nem tud.

Mit lehet itt még tenni? Lényegében és praktikus haszonnal: semmit. Ez az egész *magyarság-Európa* mint program lefutott; a szalagvég surrog a tekercsen, más hangot nem ad. El vagyunk veszve, civilizáció. Jönnek a cárok itt, jönnek a vállalkozó drótkerítés-építők ott. És jönnek idehaza, mert kisvártatva *biztosan* megjelennek, a régi és új önjelölt szabók, kezükben óriási ollók, és szabnak, vágnak szakmányban. De ha tűt, cérnát keresünk majd a kezük ügyében, el ne csodálkozzunk, ha még csak fércre valót sem találunk.

Mit lehet tenni mégis? Lehet a reménytelenséget gyakorolni. A kilátástalanságot szellemi programmá emelni. Nem nihilistaként, s legkivált nem anarchistaként. Lehet a semmiből várat építeni. Nem, nem is várat! Várra itt már nincsen szükség. Lehetne építeni egy házat. Egy tanyát. Mindabból, ami felénk semminek minősül.

Meg lehet próbálni, s ehhez még csak gyónasztalra sem kell fölmászni, hiszen a bolondok túl vannak minden pszichiátrián. Meg lehet próbálni összeállni, és erre a képzeletbeli mintára, erre a látomásra csinálni itt egy Európát. Egy olyant, *akit* szerethetünk. Valakit, aki ezáltal *valamivé* válik. Megtehetjük, hogy fölmondunk a cárok és a vállalkozók egymást romboló valóságának, és ehelyett berendezünk magunknak egy álmot. Teremtünk egy eszményt, ami hasonlatos a normális létezéshez.

Tehetünk persze mást is. Nem is keveset. Megválaszthatjuk például, hogy a szabadság napja alatt a korai, az értelmetlen halálnak melyik fajtáját kívánjuk *gyakorolni*. A menekülést? A sorompó mögé kéretőzést? A kegyelemkenyeret? Avagy inkább a „mindig idegen csatateret"? A lassú fulladást? A gyors golyót? Netán a betegséget? Az öngyilkosságot?

Én inkább – megengedve, hogy a többiben is *vagyon* értelem! – a közös álomra szavaznék. Erre a szerelemre, erre az öreges-avittas szenvedélyre. *Erre* az Európára. A bika nyakán ülőre. A bika nyakába kapaszkodóra. A csalóra és megcsaltra. Az emberire. Hogy ha majd vesztünk, mert bizonyára vesztünk, legalább azt tudjuk, pontosan, hogy mit veszítettünk. El.

GÉCZI JÁNOS

[töredékvers]

újszeged, platán

májusnak (vagy júniusnak) lenni jó
gallyvégeire ülteti az ezüstluc
a hamutojásokat és a hóbogyó
az apró léggolyóit

ennyi a derű
körbeékelve bizonytalankodással
savzsákokat cipelő hangyákkal
kakukk-kóborlással órányi réssel
a tiszavirágzás előtti időcsendben
saját lombba beterpeszkedve

– májusnak (vagy júniusnak) lenni jó
tavasznap változataként (lapulva
botrányban) mint aki
férfi nyugodt esszélakó
holott csak fa
a park körútnyeste sarkán
széttömve tudással gyors nedvekkel
henye bokrokkal körbefogva
de közülük behemót kiágaskodva
amit megkíván a szemlehely

– hány szóban fér el
a tavaszi költő
(s a mondatában jut-e még s mennyi tér nekem*)*
aki a harangkongásban ismeri fel az angyalt
az el- s kitartott hangban puha szárnyát
éppen annyi létet saccol neki
amennyivel a belvárost átrepüli
(a dóm fölött vesztve suhogásából)
és a csendbe visszahal

– a naponta háromszor
megteremtett angyal mellett megfér-e még
az odvamra lelt
szorgos indiapáva
vagy egymás mellére vagyunk csupán összedobálva

e rompark habzöld káoszában
kiknek nincs törvénye-szabálya egymásra
történelmük egymáshoz nem ér

– ennyi a kérdés ami maradt
hogy mérhető
mi a mérték
az döntse el aki megélt úgy száznégy évet
árnyékával terítve a sétateret
egy helybe gyökerezve
és tudja mert néha ráneszel
hogy alkotótársa lehet az úrnak
máskor meg arra riad
(levelén dobog a vihar nagyszem jege)
az úr szegődött hozzá alkotótársnak

– a kérdés ennyivé fogyott
(csontos kis nő lakkretikküllel
biceg a járdán magányos
széttaposott sarkú körömcipőben)
van-e dolgom a gonosszal
a farontókkal
ezüstszőrű hernyó ha rág hagyom
ha rügyverő csonttollúak raja száll meg
azt is kibírom
s ha kérgemet vésik (szeretlek mari)
őszvégre az írással együtt majd csak lehull

– ha már szétéltem testemet
(költőm írja szét ennyire magát)
másam több nincs
mit énnek nevezek
vajon összetart-e annyira e szó
mint a háncs a rost és a puccos idő
vagy mint a lakkretikült a lakk
vagy elég-e annyi hogy azt hiszem
igen

– az állítás megvisel
szelek rengetege rázza gallyam
mókus riad
halfasorból lopott diókat ejt el
mint a hexametert
s mint hajból a csat
hull ki belőlem a hirtelen nyikorgás

– páva rikolt lányok sikítnak
férfikarban halkan majd egyre
szabadabban gördül ki a torkon az öröm
hozzám minden éjjel
költő hoz lányokat
kéjdarabokra szétszerelni
rézszín fogaskerekek és izgulékony rugók
maradnak belőlük tövemhez hullva
és néven is nevezi
ezt a szerelmet
ezt

– de mi az
amikor
nagy rózsaszín szögekkel verik tele
a pázsitot
átluggatva a testszagú földet
pedig tavaszidő sincs se macskabagzás
mégis kopácsolnak
nehezen hatolják egymást át a testek
reggelre minden tele szegfűvel
s középütt a soros tetem:
egy teljes ember
aki enmagába belehal
aki így tud azonos lenni azzal
amibe vettetett

– nem marad egyik után se más
mint a hullt hajakból font madárfészek
puhafonadéka
és a bővérű spanyol kármin

– ha valaki platán
örül ha befér önmagába
metrumra leng ágán a levél
suttogja amit suttoghat
úgy nőhet ahogyan csak ő
széncinke verheti rügyeit vagy harkály
szajkót is lát ritkán
a csendben
egy-két száradó gallyat hullatt
az asszonyhajkoronára ha alatta bontja
a kisbolond vagy egy kisprófétа

MÓZES ATTILA

Egy város brávója és nője

Megismerkedésünk meglehetősen furcsa volt.

Gyanútlanul, mondhatni jókedvűen sétáltam az egyik, a Telephez közel eső régi utcácskában, amikor egy homályos kapualjból kinyúlt két kar, berántott, csak éppen a hatalmas alakot láttam egy pillanatra, amint eltart magától, aztán olyan ütést mért az állkapcsomra, hogy átestem a szemétládán. Utánam nyúlt, és újabb ütésre készült. A kábulattól védekezni sem tudtam, de még mielőtt elindította volna az öklét, fölszisszent:

– Jaj, ez nem az! – és majdhogynem gyöngéden támasztott neki a szemétládának, aztán elképedve méregetett. Ahhoz képest, hogy mekkora ütést vitt be nekem, meglehetősen gyorsan eszméltem, volt időm néhány pillanatig jól megnézni magamnak azt, amit akartam, aztán teljes erővel beletalpaltam neki az ágyékába, hogy tompán felnyögött és kínnal kucorodott össze, s amikor álla a csípőm magasságába került, kurtán fölrántottam a térdem. Hanyatt vágódott a kapualj cementjén. Hogy biztos legyek a dolgomban, még jól belérúgtam a fekvő arcába, amitől végképp kinyúlt. Elborította a vér. Tétován fordultam, hogy eliszkoljak szerencsésen véget ért kalandom támadó áldozata mellől, de valami visszatartott. Föléje hajoltam, s csak most rémültem meg igazán: nem attól, hogy csurom vér az arca, hanem hogy mekkora egy állat fekszik előttem. Arra gondoltam, hogy ha ez itt föltámad, teljesen kicsinál. Néztem a feje fölé lökött két nagy tenyerét: akkora keze volt, mint egy profi öklözőnek. Legalább harminc kilóval súlyosabb lehetett mint én, s végül mégsem futottam el, pedig ez látszott a legésszerűbbnek, annál is inkább, mert eltorzuló arccal kezdett éledezni máris a kegyetlen „kombinált rúgás" után. Rámnyitotta mélybarna szemét, vicsorított, de nem a dühtől, hanem a fájdalomtól, a vicsorítás után meg félrefordulva köpött egy nagyot. A véres köpet koppant a falon. Egy darabig még tátogott, mintha azt próbálgatná, tudja-e használni szétroncsolt száját, aztán lepcsesen és újonnan szerzett pöszeséggel szólalt meg:

– Fene a sunyi pofádat! – Hangján azonban csöppnyi gyűlölet sem érzett, inkább csodálkozás. – Jól elintéztél!

Erre nem volt mit mondani, hát kérdeztem:

– Szükséged van valamire?

– Majd megszerzem magamnak, ha kell. Nyújtsd a kezed.

Nem hinném, hogy én támogattam volna talpra; állva még hatalmasabbnak látszott. Újra köpött, de ez már nem koppant, csak vörös volt.

– Szerencsére csak egy. De az aztán szemfog!

– Sajnálom.

– Mit sajnálsz, idióta? Azt, hogy összetévesztettelek valakivel? Olyan az állad, mint egy nagy lila alkonyat.

Megtapogattam. Valóban olyan lehetett.

– És a te pánkószád? – mondtam mogorván.

– Ilyent még életemben nem faszoltam. Te is profi vagy? – kérdezte csöppet sem közönyösen.

– Nem, csak ha muszáj. Ez is csupán véletlenül sikerült így, bár be kell vallanom, hogy pont így akartam.

– És utána miért nem kaptad fel a nyúlmokasszint? – kérdezte, egyre nagyobb érdeklődéssel fürkészve az arcom. – Olyan szelíd pofád van, mint egy szűzleánynak a belvárosból!

– Ez meglehetősen hízelgő számomra, de azt hiszem, kölcsönöztél az állkapcsomnak egy egészen pici férfias jelleget.

– Ha úgy gondolod, hogy ezért köszönet jár... De nem válaszoltál a kérdésemre.

– Azt hiszem, szégyelltem lelépni, de lehet, hogy füllentek. És te? Most miért nem állsz egy picike bosszút?

– Mert én nem tudok senkit megütni... dühömben – mondta annyira szelíd ábrázattal, amennyire ez kitelt a szétrúgott szájától.

– Nem hiszek a fülemnek! – füttyentettem.

– Már ez így van.

– S akkor ez a knock out?

– Szakmai titok.

– Furcsa szakmád lehet, ha ilyenek a titkai.

– Mi az hogy – vonta meg unottan azt a kétaraszos vállát. – Most már igazán bemutatkozhatnánk. Hogy mindjárt kezdjem is: Jakk vagyok, brávó.

– Most meg a nevednek éljenezel?

– Francot! Ez a szakmám: brávó. Bérpofoznok.

– Kezdem már érteni ezt a te nagy jámborságodat...

– Így van. Ha engem valaki nyílt színen megpofoz, odatartom a másik pofámat is. Engem mindig krisztusi elvek vezéreltek.

– Az öklödet viszont nem – tapogattam feldagadt állkapcsomat.

– Ne haragudj, ez volt életem első tévedése, és rosszabbul is elsülhetett volna.

– Hát... így, ahogy elnézem azt a két mancsodat!...

Szinte szégyenkezve rejtette háta mögé a kezét.

– Aztán miben áll a brávóságod? – kérdeztem érdeklődve, mert ilyen állatot sem láttam ezen a vidéken.

– Neked elmondom. Például ha van egy olyan valakid, akit meg akarsz félemlíteni, vagy csak éppen utálsz, akkor magadhoz rendeled Jakkot, megadod a személyleírást, a lakcímet, esetleg hogy milyen útvonalon jár haza, hová kísérgeti a nőjét vagy effélék, én pedig az igényelt mértékben verem szét a pofáját.

– Csak úgy, barátságból?

– Egy francot, azt soha! Nekem is meg kell élni valamiből.

– Aha. Szóval profi vagy.

– A legteljesebb mértékben – mondta csöppet sem büszkén. – Annyira, hogy amint látod, a pofont sem adom vissza.

Tapogattuk az arcunkat. Mindkettőnknek volt mit tapogatni.

– Gyere haza hozzám – mondta kicsit később. – Csak itt lakom a közelben. A nőm majd megápol.

– Vagy kikaparja a szemem.

– Francot – nyugtatott meg. – Talán még nálam is szelídebb.

Feltűrtük a kabátunk gallérját, és igyekeztünk a házfalak mentén osonni. Ettől aztán még feltűnőbbek lettünk. Mindenki megbénult, de zsaru nem volt a közelben, valahogy megúsztuk tehát addig a kis kertes külvárosi házig, ahol Jakk lakott a nőjével.

A Jakk nője valóban szelíd volt. És furcsa. Arca komoly, s egyben kissé frivol is. Jakk, miközben a nő ápolgatta, megkérdezte:

– Nos, hogy tetszik a nőm?

Őszinte voltam:

– Van abban a komoly arcában valami kurvás. De éppen csak egy kicsi. Finomabban szólva: kacérság, de ez nem fedi a valóságot, mert inkább olyan kurvás.

A nő kedvesen nézett rám, mosolya komoly volt. Egyáltalán nem sértődött meg. Eszembe jutott egy rossz szójáték:

– Olyan kokottosan kokett.

A kokottosan kokett nő most engem vett gondozásába, miközben Jakk kérdezés nélkül elmesélte az esetünket.

– Történnek ilyen tévedések – mondta megértően a Jakk nője, miközben most az én államat ápolgatta, én meg üvöltöttem.

– Bezzeg, amikor meghintettem, nem nyavalygott így – mondta Jakk enyhe undorral. – Azért tartom barátomnak, bár ez az óbégatás nem tesz jót neki nálam.

Erre aztán elhallgattam. A nő dolgozott rajtam, méghozzá bámulatba ejtő gyakorlottsággal. Kellemes, keskeny, puha és elegáns keze volt.

– Ugye, nem haragszol rá? – kérdezte, miután befejezte ajnározásomat, s végigcirógatott az arcomon.

– Persze hogy nem – bólogattam. – De attól tartok, van neki még egy pontja, amelyik ápolásra szorul.

Kis szünet után nem tudtam megállni:

– Most arra gondolok, bárcsak velem történt volna. Én nem volnék ilyen szemérmes!

Mindketten mosolyogtak a pimasz célzáson, aztán Jakk megállapította:

– Tetszik neked.

– Mi tagadás – vallottam be.

A nő megint kedvesen nézett rám, csak annyi kacérsággal, amennyi mindig is volt az arcán, bármit mondott vagy tett, aztán a fejem fölött szólt át:

– Nekem is tetszik ő. – A zavaró csak az volt, hogy ezt úgy mondta, mintha én ott se lennék.

– Hogy tudsz élni egy ilyen szörnyeteg mellett? – böktem mellbe Jakkot. – Legalább tudod, mi a foglalkozása?

– Persze – felelt csodálkozva a nő, és ívelt fekete szemöldöke kígyózni kezdett, hogy már-már összefonódott ez a két szemöldök. Imádnivaló volt, ahogy apró fehér fogait kivillantotta. – De nem szörnyeteg. Ő a világ legszelídebb embere. Olyan, mint egy főtéri kisfiú, aki véletlenül egy kicsit nagyra nőtt. Imádom! – tette hozzá azzal a jellegzetes őszinteséggel. – És nincsenek káros szenvedélyei, csak a társaság kedvéért iszik néha, nem dohányzik, nem császkál idegen nők után, és nagyon gyöngéd velem. Aztán meg abból élünk, amit ő keres.

Jakk boldog vigyorral hallgatta a valószínűleg jól megérdemelt dicséretet. Csupa mosoly lett ez az egyszoba-konyhás lakás.

– Anyukám, adj valamit inni ennek a fiúnak!

A nő üveget és két poharat hozott, töltött, aztán leült az ágy szélére, és csöndben hallgatott minket.

– Irtón érdekelne a szakmád – mondtam Jakknak.

– Neked elmondom, mert haver vagy, és nem futottál el. Addig már tudod, hogy nálam bármilyen verekedésre be lehet fizetni. Csak szólnak nekem, s én máris lódulok.

– Úgy. De ha jól értettem, vannak fokozatok is.

– Még szép – mosolygott Jakk, a brávó. – A fizetésem, illetve a javadalmazásom attól függ, kinek mi kell. A nyolc napon belül gyógyuló verésért százat marok fel, a nyolc napon túl gyógyulóért kettőt, a két héten felüliért hármat. Aztán van a veszélyességi pótlék, ami attól függően, hogy a kicsinálandó alanynak mekkorák a méretei, lehet ötven, száz vagy százötven. Én ezt kilóra állapítom meg. Aztán meg van a személyiségért kapott pótlék. Attól függően, hogy ki az illető, száz, kettőszáz, háromszáz pénzt tépek. A bétékát betéve ismerem. Érted?

– Mi az hogy! – mondtam enyhe émelygéssel, amint szakszerűen elmagyarázta ezt az egészet. – És a megrendelők?

– Patkányok. Undorom van tőlük.

– Úgy értem, sokan vannak?

– Többen, mint hinnéd. Annyi bosszúszomjas nyeszlett alak van ebben a városban, hogy!

– Kik azok?

– Te is lehetsz, ha fizetsz – mondta kitérőleg.

– Kitérnél a hitedből...

– De kereseti lehetőség lennél.

– Hát az ilyesmit inkább magam intézem – szóltam vontatottan, és amint abba a mélybarna, szelíd szemébe néztem, valahogy már nem is tudtam undorodni tőle.

Csöndesen iszogattunk, a Jakk nője kurta háziruhában az ágy szélén kuporgott, otthonosan és kicsit kurvásan mosolygott, mindkettőnkre csaknem egyformán. Aztán felálltam.

– Nézzél még mifelénk – mondta Jakk az ajtóban szinte esdekelve. – Olyan egyedül vagyunk.

Visszapillantottam karcsú, fekete nőjére, aki kedvesen kígyóztatta azt a majdnem összefonódó két szemöldökét a szelíd szeme fölött, s megígértem, hogy hamarosan újra ellátogatok, mert érdekelnek.

*

Harmadnap valóban beállítottam hozzájuk, de csak a brávó nője volt otthon. Éppen elegendőnek tűnt. Kedvesen invitált, hogy várjam meg Jakkot, mert éppen „rendelésre" ment, s ha hamar elkapja a paliját, hamar is végez. Aztán megérkezett Jakk, a brávó. Morcos volt, de ez nem nekem szólt.

– Micsoda hernyók vannak ebben a városban! – morogta. – Ha szakmán kívül meg tudnék ütni valakit, akkor azt a stricit megdöngölném. Három rongyot adott, de kilátásba helyezte, hogy azért részvételes pofával ellenőrzésre megy a kórházba, hogy a saját szemével lássa, mit végeztem a főnökével. Ez így neki dupla haszon. Ocsmány volt!

– Miért nem nézel valami más foglalkozás után, Jakk? – kérdeztem tétován, s ez itt most eléggé ostobán hatott. A nője csodálkozott is, mintha ez a gondolat meg sem fordult volna a fejében.

– Mi a francot csináljak?! – mondta a brávó. – Hol kapok én a képzettségemnek megfelelő munkát?

– És mi a képzettséged?

– Ez az, hogy semmi. Meg aztán úgy megnőtt az utóbbi időben a megrendelőim köre, hogy szamárság volna egyszerre bemondani az unalmast. Egyre többen gyűlölik egymást ebben a városban. Képzeld, egyszer már az is megtörtént, hogy miután a kórházba küldtem egy palit, az megvásárolt, hogy csináljam ki azt, aki ellene felbérelt. Nem ismerhetett meg, olyan gyorsan levettem a lábáról. Ám ez a másiknál már nem sikerült olyan jól, s bár megismert, mégsem fújt be. Tudta, hogy rögtön köpnék, aztán meg gondolt a jövőre is. Két hét múlva pedig... Én lassan már ebből a két palimadárból is megélnék.

– Elmehetnél rakodómunkásnak a pályaudvarra. Ilyeneket mindig keresnek. Oda is baromi erő kell...

– Te – mondta komolyan a brávó –, te, én úgy utálom ezeket a csórécsigákat, hogy nem tehetem meg nekik azt a szívességet, hogy még dolgozzak is az ő hasznukra valami nyolcórás rendes munkát. Ha ők nem volnának olyanok, én sem lennék ilyen. De amíg ebben a városban...

Legyintett, mint aki bizonyos a saját igazában. Szövege még csak cinikus sem volt, inkább olyan lemondó. A nője ott állt a háta mögött, és a fejét simogatta ennek a nagy gyermeknek.

– És nincs lelkiismeret-furdalásod? – kérdeztem megintcsak gügyén, mire a nőjének szemében először láttam megvillanni a méltatlankodást, de még abban a pillanatban el is mosolyodott:

– Hagyd, van neki elég baja anélkül is.

A brávó súlyosan és komoran görnyedt a székén. Azt hiszem, azon tűnődött, amit mondtam.

– Miért lenne? – kérdezte aztán gyermeteg szelídséggel. – Csak ez a két öklöm van.

Csöndes, családias beszélgetés alakult ki az est végére, Jakk elmondta egypár esetét, egyre növekvő undorral, de a megbízók nevét következetesen elhallgatta. Csak úgy emlegette őket, hogy: az egyik patkány, meg: a másik patkány. Végül aztán kibökte:

– Csak azt várom, amíg az egész város keresztbevereti egymást, vagy magát, vagy hogy is mondjam... S ez rajtam nem fog múlni.

Aztán suttogóra fogta a hangját, mint aki fontos dolgot közöl:

– Nem figyelted meg, hogy nekem arcom sincs? Nincs semmi jellegzetes vonásom, azért is nem ismernek fel. Nagyrészt még a kliensek sem, egy idő után. Csak most, hogy szétrúgtad a szám, csak most van valami jel a képemen. Még sosem vertek meg. Ezért ragaszkodom hozzád. Veled mindenemet megosztanám...

Azzal mentem haza, hogy soha többé nem jövök ide.

*

De nem tartottam be a fogadalmamat. Egy hét múlva már ott voltam. Megint csak a nője fogadott, s kedvesen ölelt magához.

– Már azt hittük, soha többé nem jössz hozzánk! Tudod, mi olyan elhagyatottak vagyunk, senki nem jár ide, mintha mindenki sejtené a Jakk foglalkozását, pedig ha így lenne, akkor már lesittelték volna, nem igaz?

Ezen aztán egy kissé elgondolkoztam. Arra a megállapításra jutottam, hogy nem.

– Lehet, hogy egyszer eljön az idő, amikor az egész városnak szüksége lesz majd rá.

– Ezektől minden kitelik – mondta a brávó nője leplezetlen megvetéssel, s kígyózó tatta azt a mindig összefonódni készülő két szemöldökét. – Lehet, hogy egyszer csak ketten maradtok az egész városban ilyen tiszták. Ezért is szeretlek mindkettőtöket Akarod, hogy levetkőzzek? – kérdezte mintegy mellesleg. – Igazán szép vagyok.

Mielőtt végiggondoltam volna, mit is válaszoljak, a brávó nője már kibújt ruhájából. Teltebb volt, mint gondoltam.

– Tetszem? – kérdezte, s hangjában és viselkedésében most is csak annyi kurvás volt, mint bármikor, amikor éppen másvalamit csinált.

Bólintottam, mire kinyílt az ajtó, s a brávó belépett. El sem csodálkozott, inkább örömmel üdvözölt, akárcsak előbb a nője:

– Már azt hittük, soha többé nem jössz hozzánk. Ide nemigen járnak.

Bámultam rá, azt hittem, csupán játszik egy kicsit velem, aztán... De csak megkérdezte:

– Menjek el egy kicsit? Akarjátok?

A nője rámnézett, mintha tőlem várná a döntést. Azt mondtam:

– Ne menj el – s közben egyre csak átkoztam magam.

Leültünk és beszélgettünk. A nő amúgy mezítelenül kuporodott föl az ágy sarkára, minden magakelletés nélkül. Most is csak annyira volt kurvás, mint bármikor máskor. És pont annyira volt komoly és figyelmes is az arca, néha kígyóztatta azt a fekete szemöldökét. Jakk, a brávó pedig az aznapi munkájáról beszélt. Roncsolt arca már csaknem teljesen meggyógyult, kissé összeszorította ajkát, hogy ne látsszon szemfogának hiánya. Egyre jellegtelenebb lett ez az arc, mintha az egész város, a városom arcát látnám egyszerre, amint minden személyesség egyetlen jellegtelenségben ázik szét. A brávó mintha megértette volna pillantásomat:

– Most gyűlölsz, ugye?

– Igen – mondtam őszintén.

– Tehetsz valamit. Megvásárolhatsz. Jó pénzért kicsinálom magamat is. Ma úgyis egy olyan nyeszlettet vertem takonnyá egy másik nyeszlett kérésére, mint te. Jó pénzért, az elvekért... magamat is...

Kételkedve néztem rá.

– Miért ne?! – nevetett szinte vidáman.

Azt mondtam, még gondolkodom ezen. És valóban gondolkodtam is rajta, keményen töprengtem, hogy mi hasznom lenne belőle, és egyáltalán: kinek mi haszna lenne belőle. Nagyon gondolkoztam, még a pucér nőjét is elfeledtem közben. Láttam a várost ebben a jellegtelen arcban, amint végrehajtó nélkül marad, és nincs hol kielégítenie bosszúvágyát. És mindenki acsarkodik mindenkire. És akkor rájöttem, hogy ha szükség van a brávóra, bizonyára kikerül egy másik. Vajon milyen lenne az a másik? Pont ilyen arctalan, jellegtelen? Minél tovább tűnődtem, annál kevésbé tudtam dönteni. És minél kevésbé tudtam dönteni, annál ingerültebb lettem.

– A nőmet is gyűlölöd? – kérdezte szinte esdve.

Megint a mezítelen nőt tapogattam a tekintetemmel, miközben mindketten a válaszomat lesték.

– Nem tudom – böktem ki végül. – Még nem tudom. Ezen még gondolkodom. És nézegetem még.

A nője kígyóztatta szemöldökét, csípőjével önkéntelenül is olyan pici parázna mozdulatot tett, ami ruhában föl sem tűnt volna. Mindketten a mezítelen nőt néztük, mindhárman választ vártunk. A nő most nem próbált befolyásolni, még egy mozdulat erejéig sem. Arra gondoltam, hogy a nőt is, ezt az embert is igazán tudtam volna szeretni, ha valamiképpen megnyilvánultak volna. Aztán annyit végül is megértettem, hogy a sok gyűlölet a brávóban semlegesítette egymást, mint ahogy a város minden arca az ő jellegtelenségében vált egységessé. Ám ettől sem lettem okosabb. Nem tudtam

dönteni. Mint ahogy nem tudtam megtenni, hogy egyetlen intéssel kiutasítsam a lakásból, de azt sem, hogy elmenjek innen, a meztelen nő közeléből. Nem szóltunk. Már régen arra vártunk, hogy valaki helyettünk oldjon meg valamit. Ültünk ebben a mindörökké-helyzetben. A döntés rajtunk kívüli kellett hogy legyen.

– Nos, mit mondasz? – kérdezték egyszerre.

– Semmit – mondtam –, egyelőre semmit.

– Talán vársz valamire?

– Talán.

– Mire?...

– Te meg tudnád mondani, hogy te mire?...

– Nem.

– Tudod mit? – jutott eszembe. – Menjünk ki az udvarra. Megfizetem. De csak ha végre egyszer valamelyikünk be is fejez valamit ebben az életben.

– Ilyent még nem tettem! – riadt meg a brávó.

– Megfizetem – mondtam makacsul. – Neked ez elved.

– Igen – mondta, és kényszeredetten állt föl.

A mezítelen nő úgy nézett utánunk, mint aki már csak veszíthet itt.

Kint sűrűn esteledik. Csak ballagunk egymás mellett. Lassan, sokáig. De ez sem tarthat a végtelenségig, mert egyszer elérkezünk a kert végébe. Ott már aztán a folyó van, a túlsó partján a kaszáló, azon túl a dombok vonulata, azon túl pedig már csak az éjszaka. Most ezt az egészet át lehet fogni egyetlen pillantással.

JUHÁSZ ERZSÉBET (ÚJVIDÉK)

Saját sors?

Hetek óta nem tudok megválni egy írástól. Nemcsak hogy gondolataimmal időzöm el benne újra meg újra, de már a puszta megléte is a bizonyosság – e mai időkben oly ritka – jóérzésével jár át. *Kalapis Zoltán Az elveszett és a megtalált szülőföld között* című írásáról van szó, amely az újvidéki *Híd* Amerika-számában jelent meg. Ahogy az alcím is feltünteti, Kalapis Zoltán családi emlékfoszlányait vallja meg szülőföldjéről, Argentínáról. Valóban csak emlékfoszlányokra szorítkozhat, hiszen egyéves korában, apja szerencsétlen halála után visszakerült szülei földjére, Bánátba, majd hamarosan Újvidékre. A leírt „emlékfoszlányok" a szülőföldhöz való „hűtlenség" ürügyén az osztályrészül jutott szülőföldhöz való hűségről vallanak. Arról a nehéz hűségről, mely senkinek sem könnyű ebben a „pannon fateknőben", de talán a legkevésbé a kisebbségi sorban élőknek.

Minden ember életében vannak olyan helyzetek, amelyek arra kényszerítik, hogy eltöprengjen a saját sorsán. Bennünket mostanában már maguk a külső körülmények is lépten-nyomon erre sarkallnak. Minden bizonnyal valamennyiünkben felötlik a kínzó kérdés, mi a mi sorsunk? Irányíthatjuk-e? Vagy életünk legsorsdöntőbb eseményei is vaktában, a kényszerűségek vaskordonja közé szorítva futják végig a maguk pályáját egyéni döntésük vagy beleszólásunk legcsekélyebb esélye nélkül. S a legjobb esetben a vak véletleneknek ezt a sorozatát nemesítjük-szelídítjük aztán egyénivé, a magunk autentikusnak vélt sorsává? Nincs az a kegyetlen sors, amelyet képesek lennénk a puszta véletlenek összjátékaként átélni. Egész valónk berzenkedik az ellen, hogy játékszerek lennénk csupán a vak sors karmai között. Kalapis Zoltán vallomása is bizonyság rá, igenis vannak autentikus emberi sorsok. De vajon mitől válik autentikussá, hitelessé egy-egy emberi sors?

Hogy porszemnyi elhanyagolhatóság vagyunk valamennyien, arról a háború kezdete előtt is voltak sejtelmeink, de mióta a pusztítás, az általános rombolás és fenyegetettség a küszöbünkig jutott, végképp meggyőződhettünk róla, hogy az emberélet itt, a Balkánon fabatkát sem ér. Azok szemében sem, akik uralkodnak felettünk, azok számára meg végképp, akik évek óta „mély aggodalmuknak adnak hangot" helyzetünket, sorsunkat illetően, ám egyvégtében a megoldás szikrányi esélye nélkül tárgyalgatnak róla.

Az, hogy hová születik az ember, valóban a vak véletlenen múlik. De ahol első lépéseinket megtesszük, ahol felnövekszünk, az valóban a szülőföldünk. S hogy miért oly nehéz a szülőföldhöz való hűség azoknak, akik a nemzeti kisebbség sorába tartoznak, arra e mostani nehéz idők megannyi adalékot szolgáltatnak. Darabokra hullott az az ország, amelybe beleszülettünk, a maradék pedig a nemzeti egyesítésért folytatott háború következtében roppant össze gazdaságilag és morálisan egyaránt. Mi, származásunknál fogva eleve mentesülve az itt dúló nemzeti eufóriától, itt döglődünk tehetetlenül a romok között, most már csak arra várva, hogy a létezés minimális rendjének egyre silányabb kulisszái is összedőljenek. S itt, ezek között az alig-alig elfedhető romok között az ember egyszerre rádöbben, hogy valóban van saját sorsa.

Mert a vak véletlenen múlott, hogy ide születtünk a Vajdaságba. Többé-kevésbé tán az is, hogy itt nőttünk fel. Az talán már kevésbé, ha az ember itt élte le élete javát, hisz elmehetett volna, ideiglenesen is vagy végérvényesen, egyszer és mindenkorra. Az itt(hon) maradás lassacskán saját sorssá szervesül. Annak kovetkeztében többek között, hogy nemzeti hovatartozása szempontjából kisebbségi, ezt tetőzi, ha életérzése és világnézete szerint is az. S hogy többszörösen került a kisebbség sorába, már kezd egyéni színezetet adni a körülmények előidézte vak véletlennek, annak, amit Kalapis Zoltán oly találóan olvasztókemencének nevez. Nem állom meg, hogy ne idézzem: „Ez a világ tényleg tele van olvasztókemencével: lehettem volna, ha nem vigyázok, »jugoszláv«, némi kerülővel eljuthattam volna a bolgársághoz is, mint apám családjának némely tagja. De elkerülhettem volna Magyarországra is, az anyaországba, ahol a világ legtermészetesebb dolga, hogy aki magyarnak született, azzá is válik. Az élet kegyetlen tréfájaként ebből a vajdasági hutából akár selejtként is kikerülhettem volna: makaróninyelven beszélő »telepi madzsarként«. Hogy ez mégsem így történt, alighanem tizenöt évesen, csaposlegény koromban dőlt el, amikor Isidor Papo antikváriumában a borravalóból a magyar könyveket kezdtem vásárolni..." Mert azok a bizonyos hajszálgyökerek, amelyekkel a szülőföldjéhez kötődik az ember, bizony elválaszthatatlanok az anyanyelvtől.

Azt mondtam, e nehéz idők közepette kezdenek kirajzolódni sorsunk egyéni vonásai. De vajon saját sors-e ez vagy csak olyan kutyaszorító, melyből nem volt merszünk vagy kellő rátermettségünk idejében kimenekülni? Nincs kizárva, hogy egyéni veretű csak azoknak a sorsa lehet, akik valóban kezükbe vették irányítását, nem maradtak tehetetlen elszenvedői a szülőföldjükön dúló pusztításnak, minden emberi érték széthullásának, hanem a jobb sors reményében elköltöztek innen. Ahogy oly sokan tették eddig, és teszik továbbra is: áttelepültek az anyaországba. A jobb sors reménye ott immár egyéni veretű sorssá szerveződhet. Adva van végre a magas színvonalú és gazdag anyanyelv a maga természetes, akadálytalan áradásában, adva van a kultúra elsajátításának megannyi forrása és formája, nem utolsósorban a jobb élet, a szebb jövő eljövetelének reménye. Itt, a szülőföldön ebből úgyszólván semmi sem maradt. Ha ilyen ütemben fogyatkozik a vajdasági magyarság, anyanyelvű s anyanyelvi kultúráról már nem sokáig beszélhetünk. Jobb élet, anyagi biztonság? A magunk, de főleg gyerekeink számára ez idő tájt nemcsak megtervezhető, de még elképzelhető jövő sem létezik. Minden jel arra mutat, hogy akik itt(hon) maradnak, végképp alkalmatlanok arra, hogy a saját sorsuk formálói legyenek. Csupa tehetetlen, a vak sorsnak kiszolgáltatott szerencsétlen flótás, az önsorsformálásról meghunyászkodva lemondó, önsorsrontó puhányok lennénk mi itt(maradottak) valamennyien?

Néha már valóban nem tudom. Csak egyvalamit tudok. S erre e nehéz idők tapasztalata tanított meg, miközben a sorsról és sorstalanságról, a kényszerűségekről és a vak véletlenekről töprengtem. Azt tanultam meg, hogy létezik hűség. Lehet, hogy elévült, hasznavehetetlenné lett fogalom, mégsem tudom se lebecsülni, se megmosolyogni. Mert ahogy a súlyos betegségtől sem szabadul meg az ember azzal, hogy átköltözik egy másik házba, városba vagy országba, úgy önmagunktól sem szabadulhatunk meg, ha itthagyva az átokverte szülőföldet, más országba települünk. Erről az önmagunkhoz való hűségről vall Kalapis Zoltán írása.

Nem nagy szavakkal, hanem az önmagát erényeivel és fogyatékosságaival, de mindenekelőtt hajszálgyökereivel vállaló ember hitelességével: „Nekem már jó ideje megvan a választott szülőhazám – írja –: ez az asztal, amelyen írok, azok a házak, ame-

lyeket az ablakomból látok..." S egyetlenegy bizonyosságként ebben a teljes bizonytalanságban hetek óta arra gondolok, hogy amíg megvan az asztal, amelyen írunk, s azok a házak, amelyeket ablakunkból látni, addig – bármilyen bizonytalan és kifürkészhetetlen lett légyen is ez idő tájt – nekünk, maradóknak is megvan a saját sorsunk. A saját sorsunk, amelyet nem adatott ugyan meg a magunk igényei szerint formálnunk, hitelét, egyéni veretét egyedül az adja meg, hogy nemcsak el-, de meg is szenvedjük. Igaz, ezt az egyet becsülettel megadja.

„Mintha hirtelen valamennyi csillag kialudnék"

„Tudok egy bolygót, egy vörös képű uraság lakik rajta. Az soha egyetlen virágot meg nem szagolt életében. Soha egy csillagot meg nem nézett. Soha senkit nem szeretett. Soha nem csinált egyebet, mint folyton csak számolt. És egész álló nap azt hajtogatta, amit te mondtál az imént: »Én komoly ember vagyok! Én komoly ember vagyok!«, és csak úgy dagadt a kevélységtől. Hát ember ez? Dehogy ember! Gomba!"

Úgy tűnik, *A kis hercegnek*, *Saint-Exupéry* felnőtteknek és gyerekeknek egyaránt szóló felejthetetlen meséjének egyedül ez a részlete tud e szörnyű idők közepette megragadni. Csupa ilyen „komoly emberrel" van teli a világ, legalábbis e viharos balkáni szeglete. Akik csak számolnak, számolnak. Holttesteket, gépfegyvereket, szavazatokat, mikor melyik van soron. Hogy a megrendült emberi lélek elundorodva fordítja el a fejét ezeknek az iszonyú buzgalommal számolgató-számítgató *gombák*nak a siserehadától, akik rég elfedték már előlünk a napot, a talpalatnyi földet, ahol állunk, s persze, a messzi ég horizontját is.

Saint-Exupéry Kis hercege legfőképpen a szeretetről szól és a „megszelídítésről", mely nélkül nincs, nem lehet kapcsolat ember és ember között. Azt vallja: „jól csak a szívével lát az ember". De azt is, hogy „a beszéd csak félreértések forrása". S a felelősségről beszél: „Te egyszer s mindenkorra felelős lettél azért, amit megszelídítettél". Minderről azonban képtelen lennék fennhangon tűnődni, minden szó lejáratása lenne, „félreértések forrása".

Minden bizonnyal sorsdöntően befolyásolják mostani olvasatomat a körülmények. Nagyon-nagyon jó, hogy mindez ilyen kristálytisztán meg van fogalmazva, de ne bolygassuk, ne is érintsük, mert még ez is semmivé válik, mint az ország, mint a béke, mint az együttélés meghatározott rendje és konvenciója. Semmivé, mint Vukovár, Sarajevo és Travnik, mint biztonságban tudott utcák és házak sokasága, megannyi lakhely, mely otthonul szolgált ezreknek és ezreknek.

A sivatag közepén váratlanul felbukkanó kis herceg első mondata: „Légy szíves, rajzolj nekem egy bárányt!" S amikor az elbeszélőnek sehogy sem sikerül megfelelő bárányt rajzolnia, végül rajzol egy ládát, mondván: „Benne van a bárány, amit akarsz." S a kis herceg nagyon meg volt elégedve, mert ő látta a ládában a bárányt. Valahogy én is ládába tettem mostanában mindazt, amit Saint-Exupéry mond a szeretetről, a kapcsolatteremtésről, a „megszelídítésről". De bevallom, nemigen merek még belekukucskálni sem a ládába. Így, nagy ritkán mégis felsejlik meglétének törékeny feltételes módja.

Amikor a kis herceg elhagyta háznál alig nagyobb bolygóját, vándorlásai során több bolygót végiglátogatott. A király, az iszákos, a hiú és az üzletember bolygója után eljutott a lámpagyújtogató bolygójára. Ez volt mind közül a legkisebb. Se ház nem volt rajta, se emberek nem lakták. Csak egy szál magában a lámpagyújtogató, aki egyik pillanatban meggyújtotta, a másikban eloltotta a lámpát. S ezt tette egyvégtében, szünet nélkül, mert így szólt a parancs. S amikor a kis herceg megkérdezte, miért ez az egész, ami oly tökéletesen hiábavaló, a lámpagyújtogató így panaszkodott:

„Szörnyű mesterség ez! Valaha régen nagyon értelmes volt. Este meggyújtottam, reggel eloltottam a lámpát. Aztán reggeltől estig pihenhettem, és estétől reggelig alhattam.

– Azóta megváltozott a parancs?

– A parancs nem változott – mondta a lámpagyújtogató. – Éppen ez a baj! A bolygó évről évre gyorsabban forgott, a parancs viszont maradt a régi.

– És? – kérdezte a kis herceg.

– És most, hogy percenként fordul egyet a tengelye körül, nincs egy másodpercnyi nyugalmam! Percenként oltok meg gyújtok."

Mostani olvasatomban ez a részlet áll hozzám a legközelebb. Óhatatlanul azonosulok a lámpagyújtogatóval. Vajdasági magyar értelmiségi mivoltomban. Mint minden értelmiséginek e földtekén, az lenne a dolgom, hogy figyeljem a körülöttem zajló eseményeket. Nem merem azt mondani, hogy az lenne a dolgom, hogy gondolkodjam róluk, a legjobb esetben is csak töprengésre futhatja, vagy annyira sem. Mert igaza van annak a barátomnak, aki nagyképűségnek nevezi esetünkben a gondolkodást. A tűnődés vagy töprengés azonban mintha túl könnyed lenne annak az újra meg újra hiábavalónak bizonyuló megiramodásnak a kifejezésére, amivel a megfigyelés és eligazodás szellemi erőfeszítése jár. Semmi sem olyan szövevényes, mint a hazugságok és hamisítások rendszerré szilárdult működése. És azt hiszem, semmi sem ennyire fojtogató. Mert amint az egyik szálat kibogozza az ember, s felderengene némi fény, máris újabb sötétség veszi kezdetét. Az eligazodás belső parancsának engedelmeskedve gyújtogatjuk ugyan lámpásunkat, a világ azonban körülöttünk – akár egy gyér fényű lámpás erejéig is – kivilágíthatatlanná lett végképp.

Holtfáradt vagyok, akárcsak a kis herceg lámpagyújtogatója. Az eligazodás parancsa megmaradt ugyan, csak éppen végrehajthatatlan. A balkáni valóság, mely valónak mutatja ugyan magát, holott csak az agyrémhez és iszonyathoz lenne hasonlítható, percenként fordul egyet a tengelye körül, mint a lámpagyújtogató elszabadult bolygója. S akit e valóság dolgain való töprengés belső parancsa űz, vaktában gyújtogatja és oltogatja a lámpát. Vaktában és mindhiába, a hazugságok és hamisítások rendszere, amelybe ittlétünknél fogva valamennyi itteniek belegabalyodtunk, maga az útvesztő.

Amikor ezt írom, a „gombák" épp a szavazatokat számlálják Palében. De beismerem, nemcsak a félelem és a kétségbeesés lapít bennem sikolyra készen, hanem a dac is: csak számoljanak, számítgassanak! Mikor, ha nem nagy megpróbáltatások idején győződhetik meg az ember arról, hogy eszméletének és képzeletének valamely félreeső szegletében még mindig megvan az aranytartaléka. Hiánytalanul megvan az a kis bolygó, ahol a kis herceg lakik. Méghozzá biztos helyen: benne a ládában. Mert e kis bolygó megléte nélkül „mintha hirtelen valamennyi csillag kialudnék". Végérvényesen, mindörökre.

KONTRA FERENC

Privigyiék

I.

Anyám szerint a szegénység egyértelmű bizonyítéka volt, ha valahol hiányzott a függöny az ablakról. Mindjárt a szemközti házra gondoltam, ahová bármikor beláthattunk, mint valami színpadra, és a bent lévőket egyáltalán nem zavarta, hogy mások követhetik minden mozdulatukat.

– Illetlenség kilesni a szomszédokat – intett apám, mert őt sohasem érdekelték a szemközti események.

Én viszont egyre többször nézelődtem, mert szórakoztatott, és a hétköznapi előadásokat csak néhány vörös csalán zavarta az ablakban. Csupasz villanykörte lógott a plafonról a konyhájukban. A másik utcára néző ablakot rongypokrócok takarták, az lehetett a hálószobájuk. Sohasem láttam, hogyan nézhetett ki belülről, mert nem szellőztették. A homlokzatról nehezen lehetett eldönteni, hogy milyen színűre meszelték legutóbb, tenyérnyi darabokban hullt róla a vakolat, és legalább annyi rózsaszín folt terült el rajta, mint amennyi fűzöld vagy szilvakék. Verebek hada fészkelt a nádfedél alatt. A padláslyukon rendszerint egy háromszínű, tarka macska bámult kifelé, lusta volt és kövér, nem is nagyon lehetett másfelé látni, biztosan akadt elég egér a házban.

– Teszed le rögtön! Hányszor mondtam, hogy ne szedegesd a száraz kutyaszart az udvaron! – ordított az asszony a kisebbik fiára, aki nem lehetett több háromévesnél. – Te nagy szamár, hát nem látod, mit művel az öcséd? – vágta hátba a nagyobbik fiát, aki egy hógolyót szorongatott, és azt vizsgálgatta, elég sima-e már. Esze ágában sem volt a kisebbre figyelni, aki egyenként rakosgatott valamit a zsebébe, és azt mondogatta:

– Kakák, kakák, kakák.

Az idősebb fiát legtöbbször maga mellé ültette az apja. Ketten feszítettek a bakon, és a gyerek magának követelte a gyeplőt, élvezettel rángatta a lovak habzó szájvasát. Erőszakos természete volt. Még iskolába sem járt, mégis rendszeresen elverte diófabottal a nála egy fejjel magasabb szomszéd lányokat.

– Kénytelen voltam átmenni Privigyiékhez. Sejtheted, hogy nem szívesen járok ilyenekhez látogatóba – mesélte anyámnak Julis szomszédasszony. – A nagyobbik fiuk ellopta a kislányom sálját. Odaszaladt hozzá fényes nappal, letekerte a nyakáról, és még pofon is vágta. Mondtam erre a lányomnak, ne légy ilyen pipogya, miért hagytad magad...

A környéket néha szórakoztatta, máskor bosszantotta, hogy Privigyi esténként leitta magát. Ilyenkor énekelt, ahogy a torkán kifért, és előjött táncos kedve. Az éjszaka csendjében tisztán hallatszott a kedvenc nótája: Szomszédasszony, fütyülök a lányára, inkább nézzen más partit a számára, hagyjon engem békében egy életre, maga és a kedves gyereke – csak ennyit tudott belőle, aztán kezdte újból elölről. Táncolt rá a sűrű hóesésben, mint valami elátkozott sámán, a kutyájával együtt kergette az öklömnyi pelyheket. Már besötétedett, és a vigadalomnak sehogy sem akart vége szakadni az udvaron. Vakkantva ugrándozott mellette a kutyája, azt hihette, hogy a játék neki szól, ilyen hiábavalóságot csak az ő kedvéért szoktak csinálni.

– A Julianna-nap a falu nemzeti ünnepe, nincs is olyan ház talán, ahol ne lenne legalább egy belőlük – mondta apám élcelődve, amikor elhaladt a házunk előtt a fogatlan harmonikás, szélesre húzta a hangszerét: Jöjj vissza hooooooozzám, szeretném lázasan csókolni újra a szááááááááád...

A küszöbről láttam, hogy anyám a szomszédasszonnyal szürcsöli szokásos délelőtti kávéját a konyhában. Levetettem a kabátom az előszobában, kifűztem a fémkapcsos téli cipőmet, közben végighallgattam, hogy odabent miről folyik a szó: a vert falú ház, amelyben laknak, nem is az övék, korábban egy öregasszony lakott benne, kettégörnyedve járt, szél érte, és elköltözött két évvel ezelőtt a fiához. Meghalt, és másnap délután már megjelentek az örökösök Privigyiéknél, hogy mielőbb költözzenek el, mert el akarják adni a házat a kerttel együtt. Amíg élt az öregasszony, nem engedte, hogy másé legyen.

– Mit szólt ehhez Privigyi?

– Rájuk uszította a kutyáját.

– Még a lakbért sem tudják behajtani rajta.

Gúnyos kacagást hallottam a konyhából, és nem figyeltem tovább rájuk, mert sajnáltam Privigyiéket. Sokkal unalmasabb lesz, ha elköltöznek. Az örökösök mind hiénák.

Késő este jött haza Privigyi a kocsmából, biztosan ottfelejtette a kockás nagykabátját, mert csak a térdig nyúlt sötétzöld pulóvere volt rajta. Egy hosszú után két rövidebbet lépett, és nem tudtam eldönteni, hogy ez most keringő, vagy ennyit ivott. Azt énekelte, hogy: Jöttél, ki tudja, honnan és merről, itt jársz már az én utamon, többé nem... nem... nem... itt megakadt, mint a karcolt régi lemez, és ismételgette monoton tovább, egyre hangosabban: NEM, NEM, NEM! NEM, NEM, NEM, nem megyünk mi innen el, míg a házigazda minket furkósbottal ki nem ver.

Leskelődtem az ablakban, változott az események színtere. Ahogy belépett a férfi a konyhába, elordította magát, a szája nagy fekete folt lett a fején, ettől a felesége a két gyerekkel az ablak felé hátrált. Olyan látványt nyújtottak, mint a némafilmek szereplői, és a feliratok sem hiányoztak a jelenetekhez; a széles, durva gesztusokat nem lehetett félreérteni.

Privigyi egyetlen karcsapással lesöpörte az asztalról a vacsorát, mintha vízben úszott volna, úgy haladt előre. Valami paradicsomszósz-féle vörösen csapódott szét a konyhaszekrényen. Felpattant az asztalra, és elkezdett táncolni. Nagy lendülettel csapkodta a vastag talpú gumicsizmáját az abroszra; a kettőt erre, kettőt arra ritmusára jártak a kezei is a levegőben a csupasz villanykörte körül. Néha beleütköztek, ettől kilendült, és a hintázó fény torz árnyékokat vetett a falra, mintha egy tehetetlen óriás kecmergett volna a rádobott hálóban, amiből sehogyan sem tud kiszabadulni. Ahogy ingázott a villanyégő, hol jobbra, hol balra nyúlt el a falon az árnyék.

A táncba pedig nemhogy belefáradt volna, hanem ellenkezőleg: egyetlen rántással kibújt a pulóveréből, és csíkos ingben járta tovább, egyre magasabbra emelte a lábait, a plafonig szökdelt, nem félt, hogy leszakad az asztal, tátogott a szája, valami vidám nóta lehetett, arca fénylett az izzadságtól. Egyetlen ugrással a tűzhelyen termett, ott folytatta a táncot. Vastag gumicsizmája hirtelen olvadni kezdett a platnin. Nyúlott, mint a kátrány, ahogy ritmusra emelte hol az egyik, hol a másik lábát; nyúlott a gumi, mintha sűrű, fekete rétestésztát dagasztana.

Szája egy nagy JAJ!-t formált, alaposan megégethette a talpát, mert nyomban leugrott a tűzhelyről. Leráncgatta füstölgő csizmáit, és a két ellentétes sarokba hajította

őket. Ezzel kitombolta magát. Lerogyott a székre. A felesége mintha erre a pillanatra várt volna, elsurrant a háta mögött a két gyerekkel. Elvitte őket aludni. Később visszajött, és kinyitotta az ablakot. Füst kavargott a csupasz égő alatt. A férfi feje lebukott a széken, szemlátomást elálmosodott.

Az árnyékóriással álmodtam, akit szűk ketrecbe zártak, nem tudott kiszabadulni, hiába erőlködött, hatalmas lakat lógott a rácson, rozsdás lánc fogta körül, azonosultam a sorsával; összegörnyedtem, beszorultam a takaró alá, nehezen kaptam levegőt, melegem lett. Arra riadtam fel, hogy szokatlan zsivaj hallatszik az utcáról: kétségbeesett kiáltások, csörgés, mintha elszabadult volna az árnyékóriás, és a falubelieket hajkurászná odakint.

– Mégsem álmodtam – ültem fel az ágyon.

Belehasított a sziréna az éjszakába. Tudtam rögtön, miről van szó: kézzel tekerték, úgy nézett ki, mint egy nagyobbfajta diódaráló, és ahogy felgyorsult, mindjobban felpörgött a kése, amivel a levegőt szelte, egyre hangosabban szólt, elnyújtott gyermeksírásra emlékeztetett. Végigfutott a hangjától a hátamon a hideg. Egyszeriben elpárolgott a szemem elől az árnyékóriás.

Kilestem az ablakon. Nem akartam elhinni, amit láttam. Biztosan rossz helyen ébredtem fel! Mi nem itt lakunk, és az sem a szemközti ház. A szél felkapta az utcát, és álmomban lerakta. Tovább sivított a tűzoltószertárból a sziréna, darabokra hasogatta az éjszakát. Odaát a nádtetőt kétfelől sárga lángok szegélyezték, vörös kardokban végződtek, melyek a csúcs felé csapkodtak. Fönt az ég olyan volt, mint a folyó, visszatükröződtek benne a fényes lánghullámok. Megvilágította lent az embereket a tűz, sietve bútorokat mentettek ki, vödröket adogattak egymásnak, ruhákat dobáltak ki az ablakon keresztül a hóra.

– Szakad a tető, azonnal gyertek ki. Kifelé! – ordított a tűzoltóparancsnok.

Mire felöltöztem, apám már letette a vödröt a küszöbre, és visszafordított, mondván:

– Nincs ott semmi látnivaló!

– A lovak is bennégtek?

– Kitörtek az istállóból maguktól, amikor megérezték a füstöt. Kinn álldogálnak a kertben.

Másnap reggel olyan volt Privigyiék háza, mint egy kimúlt óriás, feketén szétterült a földön. Alltak ugyan a szétáztatott falak, de a tető helyén a kert gyümölcsfái látszottak, melyekre sohasem nyílt ilyen rálátás. Ütött-kopott szekrények, szétesett ágyak, összetört székek, dunnával megrakott szénáskosarak süllyedtek az üszkös hóban az udvaron; belepte őket a pernye. A kutya keresett valamit a nádtörmelék alatt.

Privigyi nyugodtan, módszeresen tornyozta fel a holmit a kocsin, ügyelt rá, hogy szorosan rögzítse a rakományt, köteleket hurkolt körbe. Egyedül pakolt, senkitől sem kért segítséget. Felült a bakra a család: a nagyobbik fiút középre vették, a kisebbet pedig az ölébe ültette az anyja. Egymáshoz szorulva még kisebbek lettek. Nehezen lendült ki a sárból a kocsi. A két szürke inai megfeszültek, belenyerítettek a levegőbe, leheletük sokáig meglátszott, lebegett előttük, mutatva az utat.

– Gyí, Sári, gyí! – hallatszott az utcáról Privigyi rekedt hangja.

Az asszony nagykendővel kötötte be a fejét. A gyerekek arcán keserű közöny ült. Nem is bánták, hogy örökre elköltöznek innen, ahol becsukódtak előttük a kapuk, ahol eltették előlük a játékokat. Kedvük sem volt hátrapillantani a házra, nem is láthatták volna a rakománytól, amely végigdöcögött a kihalt utcán. Csípős szél szisszegett, és az ablakból nézték mások is, hogyan távolodnak el.

II.

Vártam minden évben, hogy megnézhessem a bőség oltárát a darázsi templomban. Többen jöttek a visszhangos falak közé ezen a csendes ünnepen, mint máskor: a családok elhozták azt, amiből a legszebb, a legnagyobb termett a földjükön abban az évben. Legféltettebb terményeiket kosarakban és házi szőttesekben helyezték az oltár elé, gazdag csendéletet alakítottak így ki. Nem őrizte senki, csak az oltárról letekintő szentek, mégsem nyúltak a hívek a zsebbe kívánkozó körtékhez és birsalmákhoz. A sárga barázdás sütőtököt felemelni is megerőltető lehetett, a marharépa nyugodtan bekerülhetett volna a világban jegyzett rekordok közé. Kis kalászokat kötöttek össze vörös szalaggal, a kukoricacsövek mintha nem is a Péter-templom magányos mezején nőttek volna félkarnyira; de akadt ott bab szárastul, vörös vasrózsák, óriásra nőtt krumpli és zeller, mégis a legtöbb volt a szőlő, nagyszemű, kilós fürtök.

– Megismered a mi királynőnket? – kérdezte a nagyanyám.

Persze, hogy rámutattam mindjárt, jól emlékeztem rá. Azon az estén tették félre a zománcfényes fürtöt a szakajtóba, amikor megérkeztem, és nagyon büszke voltam arra, hogy a mi termésünk is ott van a többi között.

Mindenszentek napján a templom ajtaja nyitva állt, bent önmagát tagadta az idő. Élet és halál körforgását jelképezte a csendélet, amiért érdemes kibomlani és elnyílni, amiért újra haza kell térni; s ha az érzésnek marasztaló karjai lennének, az áldáshoz válna hasonlóvá, mely csendként szitál a magasból, ahol az oltár örök fiatal madonnaszobra áll.

– Egyszer mindenkit elvisz magával az árnyékóriás – gondoltam magamban.

Messziről úgy feketéllettek a temetőben a nagykendők, mint a hollószárnyak. Nagyanyám habos fehér krizantémcsokrait vittük, meg sodort szirmú dáliákat, melyeket leszedett jóval korábban a völgyi köd elől, hogy szépek maradjanak halottak napjára, amikor felveszi ünneplő ruháját a temető.

– Fekete márványt akart az apám, mert az örökre megmarad. Azt mondta, magas legyen, hogy akkor is megtaláljuk, ha körülötte mindent felver a gaz. Félretette rá a pénzt még életében – mondta a nagyapám, amikor az ismerős sír elé értünk. Sárga dáliát és fehér őszirózsát tettünk rá.

Nagyszüleim csendben, összekulcsolt kézzel elmondtak egy-egy imádságot a sírok előtt. Előre megbeszélték, melyik csokor kire illik.

– Egyedül is megtalálnád őket? – kérdezte a nagyanyám.

– Igen.

– Akkor jövőre majd te vezetsz bennünket, hogy lássam, senkit sem felejtettél el. Mert csak mások emlékezetében élhetünk tovább – mondta a nagyapám. Mélyen a szemembe nézett, visszatükröződtek benne a felettünk keringő fekete madarak.

Megkondult a temető mellett a templom harangja, emlékezésre szólította a híveket. Gyertyák erdejében álltunk.

– Mi bemegyünk a templomba. Te maradhatsz itt addig. Majd találkozunk fél óra múlva ott, a kovácsoltvas kapunál – mutatott nagyanyám a gesztenyesütő felé.

Tudták, hogy jobban szeretnék a gledícsiafákhoz menni, mint a papot hallgatni. A hosszúkás, barna termések messziről látszottak. Végigmentem a temetőn. Árok választotta el a fasort az úttól. Abban az évben bőségesen termett a gledícsia, az alsó ágakat kényelmesen elértem. A barna héj alatt sárgászöld volt a húsa, és az íze semmi máshoz nem hasonlított, a különlegessége miatt szerettem. Teleraktam vele a zsebeimet.

Visszafelé nézegettem sorban a kriptákon a képeket: idősek és fiatalok tekintete nézett vissza rám, mintha számon tartottak volna minden látogatót. Megtorpantam egy kislány sírja előtt, hosszú fekete hajába szalagot kötöttek. Nem tudtam róla levenni a szemem, alatta a halmot nefelejcscsokrok borították.

– Megfagyott egy éjszaka – mondotta mögöttem egy hang.

– Miért fagyott meg? – fordultam hozzá.

– Amálkának hívták. Nem volt, aki betakarja. Ezüstruhával borította be a hó. Hiába melengették a cserépkályha mellett. Kék szemén megfagyott a könny.

A párás délután elnyelte a távolságokat. Kásásszürke légfalak keretezték a parcellákat. Varjak szóródtak szét mint tétova emlékezők. Erdőnyi gyertyacsonkok pislogtak a ködösödő tájban. Halk szóval köszöntek egymásnak az elmenők, kezükben ellobbant a gyufa. Mintha a krizantémok savanykás illatától lettek volna szomorúak. Szótlanság bujkált a hangok között. A látogatók ünnepi öltözékben rótták le kegyeletüket. Egész családok jöttek, mindegyikük kezébe jutott egy-egy csokor. A férfiak mintha lapát helyett vitték volna, rosszul állt nekik.

– Akikre nem hoztak semmit, azok most a legárvábbak – mondta az egyik asszony.

– A fejfákba ilyenkor lélek költözik – mondta a másik.

A kapu felé tartottam, ahol a nagyszüleimmel kellett találkoznom. Előttem egy család sétált, nem siettek, csendben követte őket a sápadt ünnep. Ködösebb lett a délután. Mindenféle hangok keveredtek, talán a holtak is közbeszóltak. Ahogy elnéztem őket, ismerősnek tűnt nekem ez a család. De túlságosan jólöltözöttek voltak, másmilyennek ismertem őket... A férfi sötétbarna öltönyt viselt, a felesége pedig elegáns galambszürke kosztümöt. Megálltak a kereszt előtt. Az asszony elővett a táskájából egy gyertyát, és meggyújtotta. Nézték néhány percig, ahogy az ő lángjuk is összeolvad a többivel.

A kapunál az apa két adag sült gesztenyét vett a gyerekeknek. Kihunyt a parázs a négylábú bádogsütő alatt. Pokróc vigyázta a gesztenyék melegét. Újságpapírból tekert tölcsért a cukrász. Fekete kezéről szitált a korom.

– Addig jó, amíg meleg – mondta az asszony.

Meg is kóstolták, miközben a parkoló felé mentek. Végigsétáltak a kocsik előtt. Találgattam, melyik lehet az övék. Járművek torlódtak össze kényszerű rendetlenségben az árokparton. A sok látogató miatt a szemközti házsor előtt is autók sorakoztak. A család egy piros traktor mellett állapodott meg: két kisebb kerék elöl, két nagyobb hátul, felül pedig az üvegablakos vezetőkabin. A férfi felnyúlt, hogy kinyissa az ajtót. Feltette előbb a kisebbik fiát, négyéves forma volt, kabátja kissé kopottnak és régi divatúnak látszott, biztosan a bátyjától maradt rá. Felnyújtotta neki a gesztenyét, aztán a nagyobbik fiát emelte fel. Ő volt az, akivel nem volt szabad játszani, aki ellopta a szomszéd lány sálját. Alig ismertem Privigyiékre. Mintha nagyon régen lett volna a szirénahangos éjszaka, amikor a szomszédunkban leégett a házuk. Elköltöztek, és nem hallottunk róluk semmit. Gondolkodtam, mitől változtak meg ennyire, hiszen azelőtt rendes ruhájuk sem volt, nemhogy traktoruk. Privigyi abbahagyta az ivást, állapítottam meg, és ez mindannyiukon meglátszott.

Otthonosan ültek fenn az üvegkalitkában. Melléjük telepedett az asszony, megigazította a szoknyáját, nehogy meggyűrődjön, hátával az oldalsó ablaknak dőlt. Végül a családfő is elhelyezkedett a kormánykerék mellett, és beindította a motort. Füstjeleket küldött pöfögve az égbe a motorház tetejéből kiálló kipufogó. Feltűnt a traktor

tisztasága. Túltett sok személyautón a temető előtt. Nem tapadtak sárcsomók a kerekekre, látszott, hogy a gazdája szépen karbantartja a járművét. Bent türelmesen várt a család, tétován pillantgatva szét, amíg gőzölögve bemelegedett a motor, és mozdultak a kerekek.

Amikor felhajtottak az országútra, észrevettem, hogy hiányzik a hátsó szélvédő. A hidegtől jobban összehúzták magukat. Csípős szél sziszegett az úton. A látóhatár beleveszett az égbe, és a traktor arra folytatta útját, ahol az angyalok laknak hosszú, fényes felhők között.

SÁRÁNDI JÓZSEF

Arcképed előtt

De jó is néha így,
konkrét valód nélkülözve,
hiányod szítja vágyamat –
tiéddel újra összekösse.

Veled szeretnék mindig
külön is együtt élni,
és együtt élve is külön
bocsánatod remélni.

Sokat vétkeztem ellened,
magademésztőn tűrtél,
benned nagyobb a fájdalom,
legyen, hogy megenyhüljék.

Nézem szomorú-szép arcod,
mellém képzellek drága,
tudod rólam: hű vagyok,
s nem várlak hiába.

Leányvár, 1992. XII. 1.

Magánuniverzum

Néhaid vagyok régen,
mit belőlem látsz:
lepusztult árnyéklétem.

Néhaim vagy régen,
mit belőled látok:
Asszony-mindenségem.

Leányvár, 1992. XII. 21.

Diszkrepancia

Nem akarnak a szavak
mondattá összeállni,
kíméletből csak hazug-
ságot lehet kreálni.

Gombapörköltet főztem
inkább, minthogy leírjam:
macska-ölelő bánat-
odon magam elsírtam.

Étvággyal vacsoráltál,
de később hánynod kellett,
bevéreztek szemeid,
jót akartam s ez lett.

„Főztöd sikerült" – mondtad,
nincs is miatta bajom,
Neked sem az ártott meg
bármibe lefogadom.

Gond-okozta szorongás
ment az idegeidre,
s a ráküldött pia
sem derített jobb kedvre.

Nagyon kérlek ne igyál
a szent karácsony estén,
törd össze a poharad,
és csak engem szeressél.

Leányvár, 1992. XII. 23.

Az élvezet ára

(A SZADOMAZOCHIZMUS BIOKÉMIÁJA)

Gondoltad volna-e,
hogy a fájdalom
testünkben
ópiumot termel?
Persze csak amennyi
a kínt elandalítja
Örömforrás tehát
mely életfogytig ismételt
„korbácsolást" ír elő
az ideiglenesen
bennünk tartózkodó
lélek számára

Leányvár, 1992. XII. 4.

Serfőző Simon

Kő bújna

Kő bújna vissza kövek közé,
többé senki ne venné észre.
Félreesőn, kilógva a sorból,
belerúgnak, dobják a vízbe.

Mért különült, vált el
a többitől különcködőn?
Porrá kellett volna már válnia,
puhánnyá a zúzós időtől.

Vitte volna világgá a szél,
dagadna ragadós sarat!
Különbözésre ne erősödne
konokságával szívós akarat.

Segített volna

(Bevezető sorok egy Sinka-esthez)

Tudjuk-e már, fölmértük-e, a magyar költészetben
ki volt Sinka István? Az irodalomból való kiátkozása,
évtizedes kitiltottsága, fél-nyilvánossága,
szóra se érdemesítése után rádöbbentünk-e nagyságára?
Költészete páratlan értékére fölfigyeltünk-e?
Amire én magam is, mintha a világvégi bozótosok
sötétjében megmoccanó neszre, jóval a harmincadik
évemen túl kaptam föl a fejem. S roskadtam is
egyből magamba, a gondolatba belesötétülve,
hogy elterelve róla a figyelmet, évtizedeken át
miféle fércművekkel etettek, megrontásunkra
miket tálaltak, szolgáltak föl naponta, mivel,
s merre vezettek félre (már akiket lehetett persze!),
s kábították el mákonnyal a lelkiismeretet:
felelősségérzetünket.

Ez ínséges, az utakat, céljainkat eltájoló-
irányító időben munkássága ismeretére ezért lett volna
nagy-nagy szükségünk: a hamis szájúaktól,

félrebeszélőktől ne essünk kísértésbe. Segített volna
a sorsvállalásban: megőrződésünkben. Élete példa
lehetett volna a másokért kiállásra, hűségre.
Példa ma is! A megpróbáltatásokat kibírni költészete
erőt ad mindenkor, segít a szakadék-éveken átjutni.

Újra

Hiába az évszakváltás,
s virradtunk tavaszra, nyárra.
Kik megtollasodtak régen,
azok kapnak ismét szárnyra.

Ők kerítik fönt az eget,
mérnek birtokot maguknak.
S nekünk még fordítni is kell
feléjük fényét a Napnak.

Hadd jutnának több derűhöz,
kiváltsághoz a kárunkra.
Alattvalók voltunk, leszünk,
satnya aljnövényzet újra.

KÖNTÖS-SZABÓ ZOLTÁN

K. tiszteletes diáriuma

FEJEZET A TRIANON GYERMEKEI C. (CSALÁDI) KRÓNIKA II. KÖTETÉBŐL

Szeptember első nap- és eseményfoglalatában a Magyar Szövetség súlyos helyzetéről ír marokenbőrbe kötött naplójába. Pálfi elnökpresbiter beszámolójára hagyatkozva részletezi, milyen mondvacsinált vádakkal s rágalmakkal akadályozzák a kisebbségi képviselet működését. „Ezenközben jóízűen csemcseg a román sajtó, hírlelvén: éppen Budapesten molesztálják kisebbségelnyomó politikája okán Brătianu kormányát, amikor Magyarországon is felütötte fejét a numerus clausus. Megszoktuk a szemrebbenés nélküli lódításokat, ill. túlzásokat román felebarátaink részéről, most mégis merő meglepetés ért bennünket: ugyanis a román zsurnalisták (ki hitte volna?) a szegediekkel példálóznak, értékes attribútumok szórdogálásával: *înălţător, măreţ, emoţionat,* felemelő, magasztos, megindító, et cetera. Azt azonban nem hozzák olvasóik tudomására, hogy Szegedre hurcolkodott univerzitásunk professzorai jól odamondtak mindkét félnek, úgy a Regátnak, mint Magyarországnak, felszólítván a címzetteket: olykor-olykor mélyedjenek el az erdélyi szellemiségben, mely bárhol, bárminő körülmények között megőrzi jogérzékét, többek között."

Szeptember 2-án igehirdetést tart, utána a rákosrendezői pályaudvaron történt szerencsétlenségről beszél a gyülekezetnek. „Hiób-hír soha nem érkezhet elég későn. Tehervonat ütközött a repatriáltak ideiglenes menedékhelyeinek: a 35 vagonból álló alkalmi hajlékok lakóit álmukban érte a földindulás. Kisasszony napja közeleg, emlékeztettem a gyér számú templomozót, aggodalmunk azonban jócskán előre iramodik: immár az ötödik viszontagságos tél vár boldogtalan atyánkfiaira, kik mindnyájan rászorulnak részvétünkre. Még hamari indulatunkban se kárörvendezzünk: úgy kell nekik, mért hagyták el bérces honunkat. Hagyatkozzunk az aranyosszéki szólásmondásra: mindenkinek megvan a maga keresztje, csak nincs kitűzve. S füleljünk legbensőbb titkainkra: bizony mondom, hogy mindannyiunkban felbuzdult, s tán mostanra se higgadt le teljesen a mehetnék vágya." *Szombati napfoglalatának zárósoraiban „borjúfrikandós Béla" EMKÉ-ben szárnyaltatott szivárványos képzelgéseit idézi fel.* „Amíg minket látsz, ne félj, biztatott fivérem egyetlen pesti barátja, lesz lakás dosztig, véget ér az elszakított területekről idemenekült testvéreink kálváriája, teszünk róla, hogy ne sörgyári pincékben, marhavagonokban, barlangokban hányódjanak, kutyakötelességünk gondoskodni véreinkről, és fogunk is, ja!"

*

Alsó-Szentseren egy kicsit eltájolódtak az egyházi ünnepekkel, gondolom én. Tegnapelőtt Ciprian és Cornel mártírra emlékezett román lelkésztársam. Ma: Mihály arkangyal napját ünnepelték alfaluban. Akárhogy nézem, Szt. Mihály napja 29-re esik. Onifor és hívei gyertyásmenetben vonultak végig az olaszjegenyés úton, a Naláczi-erdőbe zarándokoltak Mihai Vodă emlékhelyéhez.

Pálfi hozta hír Kolozsvárról: nem elég a hatalom által gyakorolt akadályoztatás, huzakodások, áldatlan civódások rongálják a M[agyar] Sz[övetség] belső életét: puccs

készül (vagy már lezajlott?) Jósika [Samu] báró ellen, keserítő széthúzások ezek. Annál örömösebb a faluközösségek összefogása Aranyosszék-szerte. Ez a szövetség, szabad mosolyogni rajta!, egyelőre csak a vaddisznók elleni fellépésben nyilvánul meg. Felső-Szentseren Czecz mezőőr irányítja a védelmet: Vitán bandájának fúvósai képezik a riasztó csapat derékhadát, Robotos Imre tárogatóval, Sárosi kisbíró dobbal járul hozzá a cintányérokkal támogatott hangzavarhoz. Ha mostan felénk repkedne Scotus Viator, elégedetten ámolyoghatna: mi hát, né hát, mit mind panaszkodnak, hászen veti fel őket a jókedv, *reassuring*, megnyugtató! megszüntetett Tűzoltóegylet háborút, hadifogságot túlvészelt tagjai máglyarakásokkal kerítik a földeket. Torda elfoglalása előtt, a polgárőrség szervezésekor éltünk át ily egyöntetű teprenkedést.

Bátorkodtam megpendíteni egyházközségünk pénztárosának: elő kéne fizetni néhány *Cimborára*, legalább a vasárnapi oskolás nebulók számára. Fancsali ábrázata nem lepett meg, válasza azonban (noha megszokhattam volna) felbosszantott: szegény az eklézsia. Hogyhogy, Rezső lelkem? Úgy, ahogy hallani tetszett, így Rápolti, s a legparányibb hajlandóság se rebbent bandtsító szemeiben.

*

„Estvéli kebeltársaság" gyűl össze a parókián; K. lelkész szívközeli, szerfölött bizalmas hív barátai. A rákosrendezői pályaudvaron bekövetkezett balesetet tárgyalják. A tiszteletes, házigazdához illőn, alig hallatja hangját, annál erőteljesebben kóválygog Demeter Ferenc főkurátor ablakrezegtető baritonja. „Avval jöttél haza Pestről, fordította felém cvikkerét kislányunk behemót keresztapja, hogy beindult a lakásépítési akció, ha ezt egy kicsit részleteznéd, számadoltatott. Nem volt mit részletezzek, én csak azt hírleltem itthon, amit borjúfrikandós Bélától hallottam, Zubori meggyőződéssel mondotta, amit mondott (bárha egy cseppet túllelkesülten). Kis papném megjegyzést tett Bélára, általánosítót és bántót. Azonnal védelmembe vettem pesti atyámfiát, aki nagy segítőkészségről tett tanúságot, midőn Ákos érvényesülését egyengette. Ne általánosítsunk, óvtam Ibolyámat, bárcsak Zubori Bélákból állna egész Csonka-Magyarország, az se baj, ha szivárványos képzeletük el-elragadja őket. Tessék tudomásul venni, hogy Magyarhon meggyötört és kifosztott ország: szegény az államkincstára. Be se fejeztem, Jankó szánta el magát szabados közszereplésre, hagyján: volt a fejében. De Bogdán! És minő vereskáposztás ábrázattal! Mitagadás: kellemetlenül érintett Annánk filigrán keresztapjának gondolatfuttatása. Ritka indulatosság és fegyelmezetlenség uralta a parókiát, Ibolyám ahelyett, hogy megrekcumozta volna a társaságot, odaadón pedálozta a varrógépet, úgy tapasztaltam: kedvére volt úgy a Ferenc, mint a Flórián magatartása, szomorú. Nem pazarlom anilintentámat, nem koptatom mártogatós tollamat a kínos disputa foglalatára. Éjfélt mutat a Pestről hozott Junghans, a veranda gerendájában lakó kopogóbogár is elcsendesült."

*

Történelemlecke Soltésztól, nem szégyen. Igen, hogyne, így kántortanítónk, van hátra néhány hét Mihály arkangyal napjáig, Onifor pópa aligha tévesztette el a dátumot. Mással magyarázható a gyertyás vonulás végestelen végig az olaszjegenyés úton. Tudniillik, így József atyámfia, 1600 szeptemberében vala a nagy csata Miriszlónál, mely ütközetben valójában a székelyek képezték Mihai Viteazul seregét, míg a kisebb rész Bastához állt át. Dehiszen az vesztett csata vala, csudálkoztam. Hát ez az, csudálkozott velem együtt oskolamesterünk, egyszer majd tessék megkérdezni az alsófalvi lelkésztől, hogy van ez.

A történelmi lecke kétszeres haszonnal járt, József szüneteltette ingerítő szokását: nem huzigált körömmel András-kereszteket kis papném féltett damasztabroszára.

*

Első sakkmérkőzés ebben a hónapban, a primnotar nyert, ráadásul még ki is okított: elnéztem futáraim állását, úgyszintén gyalogelőnyömet, hát osztán persze hogy nem sikerült biztonságba helyezni királyomat. Ma megint a palakávás kútnál tologattuk a bábukat, ugyancsak elkalandozott figyelmem a játékról. A funerátor segédje nősülni készül, tárogatóval búcsúztatja legényéletét. Robotos visszatárogatta teológuskoromat: vizsgára készülök a Hunyadi téri parkban, kék cédulát dug orrom alá a vén jegyszedő, két krajcár, fiatalúr! A park külső sétányán szakaszvezetők markolásszák a hajlandós lányokat, kik színlelt vonakodással viháncolnak, vagy már aprókat csukladoznak a késztetéstől, miközben én próbálom memorizálni Tacitust vagy Horatiust. A Bocskai tér északi oldalán lévő ref. teológia tárogatója vet véget elkanászosodott képzeletemnek: kapom magam, irány a Kossuth Lajos utca, rohanvást az unit. teológia konviktusára, vacsoraidő. Nem akar rámtalálni az álom, nyakatekert parázna helyzetek elevenednek meg merő érzéki sodrásban. Éjfélt üt a Szent Mihály-templom harangja, vad elhatározás fogan meg bennem: felkeresem fivéremet, meghívatom magam a legközelebbi társas összejövetelre, ezúttal nem mulyáskodom, alávetem magam a kikerics szemű vígözvegy csábításának. [...]

Kelletlenül állítottam új hadrendbe seregemet. Ha a főjegyző vendégeskedik nálunk, ragaszkodó híveim is elkerülik a borostyánnal futtatott paplakot (szívközeli társaságom némely tagja csakúgy). A konok templomkerülők évek óta állnak zászlós Kelemen és Hajdu írnok befolyása alatt: na, papunk a regáti jöttmenttel (pityipalkóval, senkiházival, et cetera) bábuzik, sutyorogják, agyba-főbe agyabugyáltatja magát, gazsulál a primnotarnak, magyar s unitárius létére, meddig tűrjük ezt?!

A második partit is elvesztettem, de nem a visszatárogatott teológuskorom okán. Hallgattam Soltészra, Onifor helyett azonban Enea Pop primnotart fogtam vallatóra. Megkaptam a választ: incontestabil, kétségtelen, hogy vesztett csatákat nem szokás ünnepelni, s nem vitás, Miriszlónál vereséget szenvedett a vajda, de megemlékezni róla szomorú kötelesség, *totdeauna*, mindenkor. Miriszlónál Mihai Vodă csak ütközetet vesztett, nem háborút, Mihai Viteazul, így Pop emelkedetten, vesztett s megnyert csatáival a miénk, úgy fogadjuk el, ahogy ajándékba kaptuk a Dumnezeutól: erényeivel, esendőségeivel egyetemben.

Nem az, hogy zavart lelkendezése, hanemha az: gondolkodóba ejtett, és hirtelen sok mindentől elment a kedvem, s hiába próbálom a tárogató emlékidéző hangjának tulajdonítani bicsaklott hangulatomat. Megkísértett az undokság: vajha, nagyon meglepődne őkelme, ha megmondanám, kik segítették Mihait diadalra Sellemberknél, például. S kik hozták be Erdélybe, s emelték Erdély fejedelmi székébe Gyulafehérváron? [...]

*

Alsó-Szentseren Hulbulan sekrestyés irányítja a termőföldek védelmét: nagy szervező Onifor egyházszolgája, emlékszem őkelme híres organizálásaira, anno 1918–1919. Traian felebarátunk nem tudta megnyerni Vitán Elemér fúvósait, Sárosi hivatalból pufálja a kutyabőrt. Kérdőre vontam a prímást, miért bőszíti az örökké kapatos sekrestyést, kinek hiányzik a vádaskodás: megtagadjuk a segítséget alsófalvi román felebarátainktól.

Hátosztán mér, csudálkozott Elemér, hátosztán van zenekara alsófalunak is, hátosztán a tavalyelőtt ők elgyüttek hozzánk csimpolyáikkal, amikor a varacskosdisznók majdnem felfalták úgy a terményt, mint az embereket, csak a drága jó Isten mentett meg bennünket.

Vitán ment, Holló jött, harangozóm gazdagon megjutalmazta magát a Szél baronessek és a parókia földjén töltött dolgos hétköznapjaiért: alig állt a szlavóniai tölgyből faragott pótlábán. Siránkozott: azért ivutt, mert nem tud aludni, Hulbulan csimpolyásai az impériumváltást juttatják eszébe, a nyekergő dudák rémisztő emlékeket bolygatnak. Sorolni kezdte, leintettem: jó az emlékezetem, nincs szükségem serkentésre, felejtsük el a deresek és botozások évadját, ne elevenedjenek fel álmainkban se.

*

Levél fivéremtől: nyilvános vita robbant ki a pesti és a szegedi professzorok között, előbbiek nehezményezik: a repatriált magyar diákok után százával jönnek az elűzött zsidó diákok Románia különböző tájairól, miközben az anyaországiaknak is alig jut hely. A szegedi professzorok kellő eréllyel utasították el a fővárosi orvoskar panaszát. Mindkét fél Klebelsberg Kunóhoz fordul: tegyen őkelme igazságot.

Visszalapoztam diáriumomban: nagy takarékos vagyok, mondhatom, túlteszek Rezsőn is. Bezzeg Mihai vajdától nem sajnáltam a tentát, a tollhegyet, az elektromos áramot sem. Múlt hét péntekén szerfölött kínos disputa szabadult el: indulatosság és szabadosság grasszált a nappaliban. Holló nagyot rikkantott az ajtó melletti díványon: Csonka-Magyarország, nem ország! A főkurátor kedvtelve bólogatott, dicsérte a kapatos egyházfit: ez a beszéd, Jankó vitéz! Több se kellett a harangozónak: egész Magyarország, mennyország! Hagyján. Felcihelődött a heverőről, megragadta a boroskancsót, töltött a poharakba (a sajátjába csordultig), kérés vagy felhatalmazás nélkül, otthonos szabadossággal. Még ez is hagyján, de elvette a szót vereskáposztásodó doktorkánktól, aki megjegyzéseket tett az augusztusi ünnepségekre. Bogdán védmondatomból indult ki, miszerint: szegény az államkincstár. Kislányunk filigrán keresztapja megpróbálta visszaragadni a szólás jogát, balga igyekezet. Holló se látott, se hallott, galagy hangon firtatta: vajon hány korona gurult szerte-szét, hány jó koronákat emésztettek fel a girlandos, konfettis bálok, eszem-iszom, merő zeneszó farsangok, tisztesség ne essék, erről akarom hallani a tiszteletes úr véleményét.

Megadatott ez is: saját parókiámon, saját harangozóm számadoltatott, s láthattam: képzeletbeli karéjban áll Jankó mögött az egész társaság, Ibolyámmal együtt, szomorú. Azt válaszoltam, nagy visszafogottsággal: lehetőleg ne ítélkezzünk, hogy jövünk hozzá a székesfővárostól távoli aranyosszéki medencében, hogy mások bugyellárisa fölött rendelkezzünk. Nemcsak kebeltársaságomra, magamra is haragudtam, szerfölött. A felzúduló vita elől – kitértem, ill. kirohantam cigarettázni az üvegezett verandára. Mi a tanulság? Nem tudom. Legfeljebb annyi: valóban nehéz az emberekkel bánni, mert nem könnyű szeretni őket. Megérteni a legnehezebb, talán.

*

Bogdán doktort két alkalommal látta sírni: Torda elfoglalásakor és a trianoni diktátum nyilvánosságra hozatalakor. Szeptember 11-én a bámészkodó gyerekek elől tereli hivatali irodájába a „törpincs termetű, de szívéig érő" bizalmasát. A török csapatok bevették Szmirnát, hajtóvadászatot indítottak a görög és örmény vezetők kézrekerítésére. Éjjel a török lakosság behatolt a görög és örmény negyedekbe, fosztogattak, gyilkoltak; nem irgalmaztak a csecsemőknek sem. „Leültettem a megviselt szofára – *számol be hétfői napfoglalatá-*

ban – : úgy festett a heverőn, akárha egy zokogó gnómocska. Feszengtem módfelett, hozzászoktam: Flórián ad úgy lelki, mint egészségi tanácsokat, minden apró-cseprő panaszunkkal őkelmét terheljük. Tüzetesen mustrálgattam íróasztalom rekvizitumait, mintha először látnám a kék erekkel futtatott márványkalamárist, a keleti majmocskákat, szerettem volna fülemre tapasztani tenyeremet. Világ, emberszabású világ, hüppögött örmény vétetésű atyámfia, aki eddig nem tudott betelni Kemal diadalaival, emberszabású világ, erről hirdettél igét pünkösdkor. Arca ráncait felpuhították a könnyek, állát tyúkmellére horgasztotta. Földi vadon, Zoltán, botrányos. Nem vitattam, magam is vigasztalan voltam: torkomat köszörültem, huzamosan."

*

Visszaadtam a múltkori vereséget (sáncolás, király elleni roham: matt!): a primnotar zavartan matatta lazacszínű nyaksálját, *stângaci,* magasztalta le saját magát, ügyefogyott. Engem se tölt el örömmel, ha vereséget kell bevezetnem a partifüzetbe, de kedvetlenségemet nem avval vezetem le, hogy – teszem azt – a román politikai élet visszásságait pedzegetem. A román lapok is foglalkoznak a szegediek és a pestiek konfliktusával, jegyezte meg főjegyzőnk. Kicsit kizökkentem az őkelme számára megszokott jámbor tűrésemből, azt mondtam: domnu Pop, a szegedi és a pesti professzorok vitája éppen a román egyetemekről kiutasított zsidó diákok miatt tört ki. Az önök zsurnalistái, *cum să spun,* hogy mondjam, talán úgy: manipulálnak. Szemet hunynak a romániai zsidók ellen irányuló, szerfölött összehangolt kiszorítósdi láttán.

*

Szeptember 13-án az Eladott menyasszonyt *nézik meg a kolozsvári operában:* „Kedves, egyszerű paraszti történet, Szmetana invenciózus muzsikája még Ferenc atyámfiát is megfogta, Emike asszony boldog vala: sikerül rákapatni behemót férjeurát a nemes muzsikára. Előadás után vacsora a Gambrinus-ban (főkurátorunk vendégeként), Ibolyám és Emília elmélyült véleménycseréje az idei párizsi kalapdivatról: a nők főfedői cilinderformát utánoznak, velurbársonyból vagy brokátselyemből készülnek, jó tudni az ilyesmit. Mulatságosabb esemény, mint a Szmirnában történt mészárlás." *A Demeter házaspár a Központi Szálló-ban, a tiszteletesék a teológián hálnak; másnap délután szállnak fel a Melicher-féle társasbuszjáratra, s érkeznek meg Tordára.* „Az intézetben hallottam: ifjaink örömest mennének más egyetemre is, ábrándok. Nem bírják anyagilag a világi univerzitásokat, sokan választják kényszerűségből a papi pályát, szomorú."

*

Szegeden hunyt el Apáthy István, nyugodjon békében. Főkormánybiztossága alatt, ha kurta ideig is, a becsület uralkodott Mátyás király városában: a panamisták meghúzták magukat, a hatalmasok visszafogták kapzsiságukat. Őkelme sokat vesződött a kormánnyal, nem győzte figyelmeztetni Budapestet: Románia olyan intézkedéseket hoz, melyek sürgőssé teszik az erdélyi gyepük komoly megerősítését. A Dunaparton Ferenc rögzött mozdulatát gyakorolták: áh, beszéljen csak Apáthy, kitelik az idejéből.

Kántortanítónk felhagyott az András-keresztek huzigálásával, sőt, kizökkent életunt hallgatagságából is: hallomások, érzelmek, olvasmányélmények, ezek zavarták meg örökké az anyaországi oktondi főket, így József atyámfia túlhajtott indulattal, némileg elkanyarodva az alaptémától. Csak néztünk egymásra: ebben a lagymatag emberben ennyi kutyavér buzog? Tarkóig nyúló homlokán életes pír terjengett, mondta

a magáét kegyetlenül: Apáthy István hiába hivatkozott tapasztalataira, tessék már valahogy észrevenni, hogy az Erdélyben élő magyarok hátrányos helyzetet szenvednek, s valahogy próbálják elfelejteni odaát a hamis legendát, miszerint az erdélyiek oly életrevalók, lélekjelenlétesek és furmányosak, hogy miként a macska, talpra esnek mindenkor. [...]

Biriborbála meglepő kérdése (vendégjárás után): orto-kuzin, mit jelent, tiszteletes úr?

Kolozsvári napfoglalatomhoz, pótlólag: igaztalan voltam asszonyainkhoz, ugyanvalóst, jobb kedvem támadt volna a Gambrinusban, ha a párizsi divat részletezése helyett a szmirnai rémségeket tárgyalják? Istenem, milyen önző tud lenni az ember, s mennyire vágyik a képzeletbeli csigaházban való kucorgásra.

A román Nemzeti Párt egységes blokkba akarja tömöríteni az ellenzéket – értesül Enea Pop főjegyzőtől. – *Iuliu Maniu pártvezér számít a kisebbségek támogatására. Maniu történelmi igazságszolgáltatásnak tekinti a gyulafehérvári határozatokat; Vasile Goldiş fogadkozik: a megnyert választások után elszánt s következetes harcot indítanak az „Alba Iulia-i hotărâre" valóraváltásáért.*

Pálfi Ádám elnök-presbiter, az EMKE lelkes szervezője hozza a váratlan hírt: megalakult a Magyar Nemzeti Párt. A somkóró illatú diáriumban megelevenedik Demeter Ferenc dr. csaknem hét évtizeddel ezelőtt elhangzó „fanyalgó baritonja":

– Csak tudnám, milyen alapon véleményezzük a magyarországiak széthúzását, áh – hessint lapáttenyerével a poharak fölött –, megáll az ész, és kecskebukát vet. A Magyar Szövetség betiltás alatt áll, nincs összhang a Kós-féle Néppártban sem, mikor jön meg az eszünk, legalább nekünk, erdélyieknek. Éppen ideje volna tisztázni az egységes magyar érdekeket, pártérdekek helyett, kutyafüle. Aztán! Még az új alakulat szónokai sem egységesítették elképzeléseiket, egyik a földbirtokosságra, másik a néprétegre alapítaná a pártot, na, vajon melyik volna célravezetőbb, áh, meg kell zavarodni.

*

Annánk filigrán keresztapja azóta is a Szmirnában történtek hatása alatt gornyadozik. Szemernyi derű nélkül adta elé a praxisában megesett képtelenséget: Hulbulan avval állított be a rendelőbe, hogy kér valami szert, amitől elhullik a haja, de csak a homlokától a tarkójáig. A sekrestyés „fejileg" is hasonlítani óhajtana bálványozott pópájához, azért növesztett szakállt, mely formailag terülős ugyan, de ritkasága folytán *deplorabil*, siralmas.

Tegnapi nap- és eseményfoglalatomhoz: el se enyészett Ferenc fanyalgó baritonja, rákezdett Pálfi, aki híven szokásához, álltában markolászta a tonettszék támláját. Presbiterünk (utólag) fűzött kiegészítést oskolamesterünk minapi életes kirohanásához. Az elhunyt államférfi nemcsak a határok körültekintőbb vigyázására sarkallta Budapestet, figyelmeztetett az erdélyi magyar birtokosságra leselkedő ármánykodásokra is. Miközben a székesfővárosban pénztelenségre hivatkoznak, Bécs és Bukarest titkos csatornákon folyósítja a segélyt, következésképp a szászok és a románok egyre több földet vásárolnak fel. Apáthyt megelőzőn, az erdélyi képviselők számtalanszor szóvá tették az országgyűlésben, urak, figyelem, az Albina Bank jelmondatát szeretnénk ösmertetni önökkel, mely ekként hangzik magyarul: akié a föld, azé az ország! S mikor fundálták ki e jelmondatot, igazgatta meg kék surcát Pálfi atyánkfia, biza a múlt században, nem sokkal elbukott szabadságharcunk után. S beérték a jelmondat kiötölésével? Biza nem érték be, már az első intrádára felvásárolták a Mezőséget, s tekintélyes területet Aranyosszék keleti végeiből, jóccakát mindenkinek, vár a jószág.

Jankó szólt elnök-presbiterünk után: a fődszeretettel nem vót baj, Ádám gazda, nem a Csont főhadnagyok katonáin múlott, hogy elvesztettük, rakja belé Ák Ábel, tisztesség ne essék.

Napközben ritkán jutnak eszembe a zöldessárga kőből faragott figurák: negyedik esztendeje kuporognak írókészletem levélnehezékén. Karácsonyi ajándék kis papném jóvoltából, hangsúlyos tanács kíséretében: ezekre a majmucákra gondoljon a regáti fezőr jelenlétében. Többször megesett, hogy én emlékeztettem fésületlen kijelentései után a keleti majmocskákra. Mire életem párja (valami elképesztő logikával): csak nem képzeli, hogy úriember létére feljelent egy gyönge nőt?

Ma szerfölött undokul viselkedtem, ráadásul Ferenc jelenlétében. A primnotar újfent a magyarországi eseményeket firtatta, eléadván: mekkora vitába elegyedett Ilarionnal, melynek során felhívta aljegyzője figyelmét a román újságírók manipulációira. Inkább arról rittyentenének cikkeket, futott ki a számon, hogy a honi kiszorítósdi immár az iparosképző intézményeket sem kíméli: a kolozsvári Vasipari Szakiskola első évfolyamára *sapte*, 7! magyar gyereket vettek fel, mindössze. Továbbá, mondottam, ne a pestiek és a szegediek konfliktusáról ontsák cikkeiket, nézzenek körül saját hazájukban: mi zajlik, például, Moldva székvárosában? Furkósbotok suhognak, a jászvásári dékán nem numerus clausust emleget, hanem végleges kitelepítést. Madagaszkár szigetére evakuálná a romániai zsidóságot.

Jól nézünk ki, minap: boroskancsó fülének otthonos megragadása. Tegnapelőtt: atyai apósom gyakja meg-je helyett társalgási irállyá válik egy alpáribb fordulat, na, nem úgy van az! Tegnapi undokságomból mára is maradt: leteremtettem a harangozót. Holló hátrakulcsolt karokkal, elszántan: tessék, páholjon el, megérdemlem, legalább egy legényest pofont kenjen le, tiszteletes úr. Persze hogy nem tudtam megőrizni zordonságom.

*

Levél hajdani etelkafalvi presbiteremtől, mellékletként egyszerűségesen szép (kicsinyég megkésett) Kisasszony napi vers: Nagy örömmel, énekléssel / zengedeznek az egek / Vidámságot, nyájasságot / mutatnak a földiek: / Mert ma názáreti Mária, / mint a legszebb rózsa / Bimbaja kinyila, / Szüzesség virága, ékes lilioma: / Kisasszonyunk, Mária.

*

Itthon maradt tanárok, tudósok, kutatók két esztendővel ezelőtt indítottak mozgalmat a felekezeti Tudományegyetemért. Törekvéseiket állandó gáncs érte. Múlt héten sikerült magyar tanszéket létrehozni románná tett Univerzitásunkon, végre: magyar nyelv- és irodalom szak indul Kristóf György jeles irod. történész kormányzásával.

Ma kétszeres meglepetésben részesített Anna Eszter szélehossza keresztapja: 1. Megdicsért! 2. Kiderült, nem itta meg magában a Pestről hozott italajándékot. Keblemre, amice, jól odamángáltál Popnak, derék volt, Zoltán pap. Ezúttal nem a lupét, hanem a tömzsi vereskereszttel címkézett flaskát húzta elé szederkék öltönye belzsebéből. Ha sejtette volna: kevesen múlott, hogy oda ne kínáljam az ajándékba hozott itókát román lelkésztársaimnak valahol Bánffyhunyad és Sztána táján, mikoris fülkénkben nemcsak a szinonima keresgélés láza hágott magasabbra a kelleténél.

Tegnapelőtt, így Góliát Feri, fél kilót hízott a májam, keményen odacsesztél (sic!, van kitől tanuljon Jankó) utódomnak, nosza, húzzál egy jót, a tiszteletes asszony és Emike a virágágyásokat gyámolítják.

Tudattam kandúrbajszos barátommal, hogy oldalbordám is gratulált, nincs értelme dugva kortyolgatni: cigányútra talál futni a jóféle gyomorerősítő. (Csakugyan megdicsért hitvesem. Mire én: hát a majmocskák, a keletiek? Na és aztán, annyi, emelkedett lábujjhegyre, s fonta nyakam köré velurbársony karjait... Sittim-völgy.)

*

Szeptember 20-i napfoglalatában Füssy Józseffel folytatott eszmecseréjéről számol be. Nem osztja mindenben az Aranyosvidék laptulajdonosának meglátását; mégis hagyja meggyőzni magát, „részint szeretet és megbocsájtás okán, elvégre pap volnék, mégha csak amolyan mezei, másrészt belátván: össze kell fognunk, s tudomásul kell vennünk végre valahára, hogy csak nekünk sajgó s lobos seb Trianon, se földön (félek: se égen) senki másnak. El kell fogadni a cikkíró sommázatát: bizony a ránk szakadt katasztrófához hozzájárultak a háborút megelőző, felelőtlenül eltékozolt évtizedek is." *A bizalmas estvéli kebeltársaság megvitatja a* Keleti Újság *„két kolumnás vezető cikkét"; egyöntetű nézetazonosság csak „az évtizedeket illetőn" alakul ki. A „decens eszmecserét" és „indulatment" vitát kiváltó írást a másodszülött unoka keresi ki 1991-ben az Országos Széchényi Könyvtár mikrofilmtárából. A vezércikk címe:* A határon túlra *(a szerző nincs feltüntetve).*

Magyarország békés elhelyezkedésének és utógondolat nélküli végső megnyugvásának a kialakulása nekünk, az utódállambeli magyar népkisebbségnek, és révünkön némileg az utódállambeli többi népkisebbségeknek is életérdeke. Nemcsak azért, mert az emberiség közösségében benne vagyunk mi is, és az emberi közösség minden országra nézve kegyes indulatnak érzi a szaggató kínlódások meggyógyulását. Nemcsak azért, mert az utódállambeli magyarságnak rokoni és történelmi együttérzése van az ő törzsnemzetével. Hanem legfőképpen azért életérdeke az utódállamok magyar népkisebbségének Magyarország megnyugvása és rendes államiságának kifejlődése, mert mindenütt ettől függ, hogy az utódállamok a hozzájuk szakadt magyar népkisebbségek iránt bizalommal legyenek, és e bizalom folytán olyan közéleti szabadságokat adjanak nemcsak a magyarnak, hanem minden más népkisebbségnek, ami őket anyagi és szellemi sorsvezetésükben tökéletesen kielégíteni tudja. És míg az utódállamokban ezek a kielégítő állapotok el nem következnek, addig itt is csak folytonos belső remegések, a határok miatti féltékenység folytonos idegessége zavar meg minden nagyszabású államépítő koncepciót. Szóval, a magyarországi nyughatatlanság így okoz közép-európai lázas állapotokat, melyek hol alattomban lappanganak, hol nyíltan kitörnek.

Most is összeesküvési hírek, a kisantant megtorló szándékainak a híresztelései, népszövetségi tárgyalások aggodalmai, aztán nemzetközi fórumok és összeköttetések vádjai hozzák előtérbe Magyarország ügyét. Háttérben pedig ennek az előcitálásnak a legkínzottabb szenvedői mi vagyunk: az utódállamok magyar népkisebbsége. Mintha egy konok, indulatos, túlfűtött lelkű per folyna, melynek mi vagyunk a tárgyai, és a peres felek lelkünknél-testünknél fogva mind minket cibálnának hol erre, hol arra. Rémülten és fájva szeretnénk ebbe a pörvitelbe belekiáltani, hogy hagyjanak már békét nekünk, és így hagyjanak békét saját maguknak is. Van más megoldása is a pörösködésnek; az, hogy az új államhatárok közt minden ország a maga megmaradt, vagy újonnan szerzett népiségével maga rendezze el magát. Ami közösség van a mindenütt való magyar kérdésekben, annak barátságos együttértés lehet csak a megoldója.

Szeretnők ezt a határokon átkiáltani volt államunk, Magyarország felé is, tiszta szívből, a magunk külön életösztönének a felsikoltásával és az egykori nemzettörzs

iránti kegyeletünk fájdalmával. Nem jól csinálják ott se a dolgot, mikor színleges szépmondásokkal a trianoni békére esküsznek, viszont az országcsorbulásért egymás ellen vádakat szítanak, s a nemzetközi béke magyar híveit hazaárulás gyanújával és terrorista nekilendülésekkel száműzetésben tartják. A száműzöttek az üldözött vad kétségbeesésével acsarkodnak vissza, a magyar állapotok megbélyegzésének a vádjaival válaszolnak, országot-világot a maguk szenvedő ügyének a pártolására igyekeznek fölhívni, s így lesz nyílt seb és világlázassági gócpont a magyar föld Európa közepén. Olyan nyílt seb, amit körös-körül mindenki elkötni, kivágni, kiégetni akar. És a magyar föld kormányzói erre további nekibúsulásokkal szorítanak meg minden szabadságot, félnek a saját bíráló hangjuktól is, folyton a haza veszélyének a lázában vízióznak, mindenki gyanús, aki nincs az ingatag hatalmi polcokon, vagy aki oda több népi őszinteséget, több összeszedő akaratot és minden szomszéd felé való barátságos tájékozódást akar. Így megy ez a végtelenségig, míg immár Prágában a megmaradt magyar föld felosztásáról is térképeket gyárthatnak és propagandákat indíthatnak.

És akkor is mind csak mi, a szétosztott magyar kisebbségek sodródunk bennebb a gyanúval és nehezteléssel körülvett állapotokba. Nekünk a kisantantot kiegyenlítő, okos, rendes, mintaszabadságú Magyarország kialakulása mostani határai között is biztosítani tudná, hogy új államainkban barátságos és nyugodt legyen az elhelyezkedésünk. Ehelyett minden ilyen reménységünket visszalöki az, hogy Magyarország magával vívódik és száműzött fiainak a tanúságát is maga ellen idézi. Ennek a vádló, diszkreditáló tanúságnak, ennek az önmarcangolásnak az új államhatárok boldog békéje érdekében immár meg kellene szűnnie. Az új államhatárok közötti Magyarország boldog békéjéhez sem kell több föld, csak a száműzöttek saruinak a pora.

Szólnunk kell az emigrációról is. Jeles írók, tudósok, politikusok vannak köztük, az ő nevük áll előtérben, őrájuk gondolunk, mikor száműzött helyzetüket szomorúsággal látjuk. Látjuk, hogy kétségbeesésükben az utódállamok kisebbségi politikájának is irányokat akarnak adni, amely akaratban megvan minden becsületesség, de mégis hiányzik belőle a törzsmagyarság együtthangzása. Így csak külső hang, a mai magyar kormányzati rendszer által üldözöttek hangja minden jóakaratuk, amely iránt sehol se lehet meg a kellő bizalom, mert mindenütt csak azt vethetik ellen, hogy ez a politikájuk is csak a mai magyar rendszer elleni elkeseredésnek az iránya, és nincs megalapozva s magyar közös akarattal. Minden jó szavuk is diszkreditálóan hangzik el mindenfelé, nincs aki megfogadja, viszont a törzsmagyarság szinte „csakazértis" dacával helyezkedik szembe az emigráció minden elképzelésével, mely az utódállamok felé való tájékozódást ajánlja. Ez aztán fölveri az emigrációban is a további elkeseredést és megy tovább azzal a harcmodorral, mely Magyarország állapotai iránt a világ bizalmatlanságát még jobban fölajzani akarja. És ennek a sok-sok keserűségnek végeredményben mind mi isszuk meg a levét, azok a magyar kisebbségek, melyek új államaikban a magyar föld felé irányuló békés állapotok kialakítására volnának hivatva.

Szeretnénk a határokon átkiáltani, hogy szűnjenek meg ezek a keserű testvérharcok. Szűnjék meg a magyar földön az a bizalmatlanság és ellenségeskedés, mely a hazaárulási vádak fogcsattogásával üldözi azokat, kiknek a háború leszerelésében szerepük volt. Világparancsnak, történelmi kényszernek tettek eleget ezzel. Sorsuk nem száműzetés kell legyen, mert ők is csak sokat szenvedett és sokat fájlaló magyarok. Esetleg sokat tévedtek is – de ki tudja megmondani, hogy ki tévedett a legnagyobbat? Azok-e, akik a háborús politikát csinálták, vagy azok, akik ez ellen cselekedtek? Most hiábavaló ezen vitatkozni, mert ezzel Magyarország magán semmit sem segít. Neki az adott

helyzetekben kell megtalálnia magát, s avégett minden fiának az értelmi és anyagi erejére szüksége van. Az emigránsok erejére is, azokat is haza kell vinnie, hogy otthon tudjanak segíteni az egyoldalúvá ijedett állapotokon. Teljes magyar közösségnek, a kiüldözött véleményszabadság minden őszinteségének együvé kell jönnie, hogy mindenlátással megállapíthassák az új Magyarország új élettudatát.

Ha ez meg nem történik, hanem künn az emigráció és benn a kurzus szórják Magyarország vonagló testén a gyűlöletátkokat, senki se hisz ennek az igazságában és senki meggyőződéssel nem követheti ezt a gyűlölködést. Legfeljebb minden utódállam és minden jóakaratú semleges közvélemény is ezt a gyűlöletfészket elszigetelni akarja, kicsapó lángjait gyanakodva és védekezve nézi. A gyanakodás és védekezés pedig a magyar népkisebbségek ügyét temeti el a legsötétebben és föltámaszthatatlanul.

Átkiáltunk a határokon, béküljenek ki, bocsássanak meg saját maguknak, derüljön fel a lelkük a más népek felé való nézésben, hogy a más népek is felderülni tudjanak, és így mi is élni tudjunk a más népek között. Átkiáltjuk ezt a határokon. Életösztönünk szavával kiáltjuk! Meg kell hogy hallják, ha testvéri vér foly bennük, vagy ha csak egy csepp közösségük is van az emberiség lelkiismeretével. Meg kell hogy hallják!...

*

Kolozsvárra készül a főjegyző: eleven valóságban akarja látni bálványozott politikusát, Ionel Brătianut.

Gyulafehérváron lázas előkészületek folynak: közelít a nap, amikor koronát illesztenek I. Ferdinand fejére. A háromnapos ünnep 75 millió lejt fog felemészteni, tudom Salamontól.

Veszedelmes rablóbandát tettek ártalmatlanná Abrudbányán. Mekegős hangú, ámbátor marciális kinézetű őrmesterünk ezt úgy adta elé, akárha élen járt volna a rajtaütésben (különben: soha más kifogásom ne merüljön fel Feneşannal szemben).

Puskás borbély újabban tréfás társasjátékok bemutatásával untat: miként emelünk fel egy szál gyufával három szálat, Istenem, ez is elviselhetőbb, mint sajátos bölcselmeinek sorjáztatása. Kis papném kérésére hagytam meg a bajuszomat, megszokom-e.

Szeptember 27. Szerda. Alma Materem jövő hónapban ünnepli három százados fennállását: csatlakozásra és támogatásra szólítja fel hajdani diákjait. Nagyenyedi véndiákok szorgalmazására Pártfogó Egyesület alakul a szegény sorsú, de kiváló előmenetelű diákok segélyezésére. A postaküldeményből kifelejtődött a tájékoztató lap (írtam Jeney Elek dr.-nak, holnap adom postára).

Továbbra is Alex atyámfia, ill. Hürlimann szervezi árkon-bokron csörtető fivéri levélváltásunkat. Írtam Ákosnak is, tolmácsoltam Füssy és kebeltársaságom (alig-alig megoszlott) véleményét, szomorú. Szomorú? Egyenesen tragikus, hogy odaát mindenki a másik nyakába akarja varrni az országcsorbulás ódiumát [...]

Nagyra van csapatával a korcsmáros: a Haggibbor 1:0-ra páholta Kolozsvár válogatottját. Hürlimann kérdése: mit szólok az aradi cionista konferenciához? Válaszom: nagyrabecsülöm a nyelvrendelet elleni kiállásukat, szerfölött diplomatikusnak tartottam, hogy a konferencia elnöke három nyelven üdvözölte az egybegyűlteket, viszont sajnálatos, hogy elhanyagolta a negyediket – a magyart. Salamon jogi tanácsadója mentséget keresett a figyelmetlenségre (nem győzött meg): a mai magyarországi ostobaságok hálátlanná tettek egyeseket. Mire én: azokat az ostobaságokat nem méltó azo-

nosítani Deák Ferenc és Eötvös József nemzetével. A jászvásári furkósbotos hajkurászásokról nem tettem említést, bárha azok is ostobaságok – nyomatékosítva, de még mennyire.

*

Jankó szerzeménye: egy kampós dinamóméter. Dinnyét mér vele, hogy miféle dinnyét, természetesen görögöt, ha felcsap termesztőnek (hiába csóválja a fejét, tiszteletes úr, így tiszteletlenül). Nagyszerű találmány ez a szerkentyű, győzködött színjózan állapotban, az ember csak beleakasztja a dinnyébe, s leolvassa, hány kiló, kicsi helyet foglal el, nem mint egy mérleg, ami még zörög is a szekéren. Ömlött belőle a szó: kibeszélte a krumplit a földből.

Megoldódott Biriborbála szerfölött zavarba ejtő kérdése, az orto-kuzint illetően. Takaros-faros harangozónénk és önjelölt kulcsárnénk füzetes beszélyt olvas, a főhős, lord Giankalesz, őkelme teljes hidegvérrel megy végig a kastély folyosóján, némileg elszontyolódva(?). Violet baronesse az ágyban hever, a félre csúszott takaró látni sejteti(?) keblének liljomfehér halmait. Giankalesz lord kellemes borzongást érez, szája szélén mély ránc keletkezik, mely nála a kéjsóvárság jele(?), orto-kuzinja fölé hajol, s tenyerét ráilleszti(?) mind a két ütemesen emelkedő eleven halomra. És így tovább. Ennyi komoly s értékes könyv, amerre csak néz a parókián, s BB ilyen vicik-vacak ponyvafüzetekkel rongálja karbonádó szemeit, legközelebb megmondom a véleményemet.

*

Tegnapelőtt elhárítottam a szokásos stampedli körtepálinkát, helytelenül cselekedtem: nem Salamonra nehezteltem, elvégre. Megköszöntem Hürlimann-nak, hogy a gyalogkurir révén fivérem kezéhez juttatja levelemet, s elhagytam a söntést. A Piac téren Vitán és társai áradtak korcsma iránt. Elemér mahagónibarna ábrázatán megbántódottság honolt: hátosztán nem tetszett megdicsérni, hátosztán biztos tetszett hallani, hogy fúvósaim segítettek elűzni az alsófalvi varacskosdisznókat.

Megdicsértem, szétosztottam fél tucatnyi kézfogást, s mitagadás: némileg csillapult rosszkedvem. A korcsmában egy kicsit elfacsarodott a szívem, melyet kis papném szerint hippopotamus számára méretezett a Teremtő: megfér benne minden náció. Nehezteltem a kolozsvári ügyvédre: hálátlanság, s ezzel el van intézve? Nem akartam idézni Alex atyámfia múltkori (s minő tárgyilagos!) megállapításait az ajser módban vagy éppenséggel daleszban élő hitsorsosairól. Ne azonosítsunk minden közmagyart az ú.n. ébredőkkel, miként ne azonosítsuk a magyarságukban önfeledten megmerülő közzsidókat a magyarságukat nem vállalókkal.

Hír Mátyás városából: helyére került Petőfi emléktáblája, az új tanszékvezető professzor, Kristóf járt közbe egykori román tanítványánál, aki jelenleg a Kincses Város polgármestere.

Ma öste Annánk szélehossza keresztapja, méltatlankodva: mit kell halljak, mit rezsőlelkemezed te Rápoltit, miért instálod, tudod, mennyire fukar, na ki vele, hány *Cimborára* akarsz előfizetni, elvártam volna, hogy hozzám fordulj, Zoltán amice.

*

Szeptember utolsó napján a Himnusz-pörbe fogott unitárius lelkészek újabb meghurcolásáról ad „kurta tartalmi foglalatot". A hurcoltatás 1919-re nyúlik vissza, amikoris felfüggesztették a hadbírósági tárgyalást. „Egyházi főtanácsosunk a per gyors és végleges le-

folytatása érdekében a kormánynál interveniált, tudom Ferenctől. Hetek óta öl a nyugtalanság, várom Hürlimann izenetét, a megkönnyebbítő bizonyságot: baj nélkül jutott át a Miasszonyunk útra címzett levelem. Kár vala részleteznem az augusztusi ünnepet, mely nélkülözött minden pompázatos, pénzpocsékló külsőséget. Feltételezem, Erdély valahány templomában tartottak megemlékezést, esetleg nem mindenütt ejthették ki kockázat nélkül első királyunk nevét, a szentseri Istenházban (nőm megszámolta: huszonhétszer) hangzott el. Eddig nincs baj, ezt a katonai vagy a civil cenzúra is elolvashatja, hagyján. Csakhogy azt is részleteztem Ákosnak, hogy nálunk az egész pompázat annyiból állt (akárcsak Március 15-én), hogy híveink kokárdákat tűztek a blúzgallérok és a kabáthajtókák – *mögé.*"

NÉZŐ

BEKE GYÖRGY

„Határsértéseink"

1. Miként indult el az újabb, talán minden eddiginél hevesebb és durvább román parlamenti és sajtóhadjárat Nagyvárad református püspöke, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség tiszteletbeli elnöke ellen? Jelen voltam a csapda gondos előkészítésének utolsó állomásán, Tőkés László budapesti sajtóértekezletén.

Amerikából jött, hazafelé tartott. Negyedik utazása volt az Egyesült Államokban, ahol „Temesvár ostroma" óta élénken figyelik küzdelmét az erdélyi magyarságért, a demokráciáért. Vezető amerikai államférfiak fogadják és kérik ki a véleményét. 1993 február második felében egyházi és közéleti meghívásoknak tett eleget, amerikai magyar protestáns gyülekezeteket látogatott meg, tovább építette a hivatalos kapcsolatokat az angolszász egyházakkal. Ohio államban egyenes adásban tévéinterjút készítettek vele. Előadásra kérték fel a clevelandi City Clubban, ahol rangos politikusok fordulnak meg, fellépett az USA nagyon sok elnöke, legutóbb, megválasztása előtt, Clintont látták vendégül.

Ezúttal az amerikai külügyminisztérium helyettes államtitkára, Ralph Johson fogadta. Beszélgetésük témája: a kisebbségi kérdés Közép-Európában. Tőkés László, aki mindjárt négy éve áttörte a romániai hallgatás falát, most a közöny falait ostromolja, a magas diplomácia köreiben is. Magnetofonnal beszélgettem vele erről, Budapestre érkezése napján.

– A kisebbségi kérdés a jelenlegi nemzetközi politikai élet vezető témája – mondta –, és még inkább azzá válik a jövőben. A folyamatot az emberi jogok felfutásával tudnám összehasonlítani. A hetvenes évek elején egy tallért sem adtak értük, mégis viszonylag rövid idő alatt hatalmas pályát futottak be, meghatározóivá váltak a nemzetközi politikai életnek, és lényegében előkészítették a rendszerváltozást. Minden bizonnyal kiszámítható, hogy a kisebbségi kérdés is hasonló pálya előtt áll, s az ezredvég idejére uralkodni fog a nemzetközi politikai életben, sajnos, nem zárva ki a lehetőségét annak sem, hogy nem egészen kívánatos módon válik központi témává. Egyelőre megmenekültünk a harmadik világháborútól, pedig az ilyen nagy átalakulások mindig világégéssel társulnak. Nagyon remélem, hogy most nem fog ez megismétlődni. Viszont emberileg semmi biztosítékot nem látok arra, hogy a nemzeti konfliktusok nem rántják magukkal a világot, különösképpen, ha ugyanolyan kétbalkezes módon viszonyulunk hozzájuk, mint az első és a második világháború idején. Nagyon szomorú, hogy egyes nyugati politikusoknak és mértékadó hatalmaknak általában nem szívügyük ez a kérdés, inkább kellemetlen, destabilizáló tényezőnek tekintik, és ezzel el is intézik a dolgot. Azt hiszik, ha nem vesznek tudomást a létezéséről, akkor ezzel a kérdés meg is oldódott. Ezt a „gonosz szellemet", a nemzeti kérdések összességének „gonosz szellemét" már két ízben elsüllyesztették, elfojtották, és azt tapasztaljuk, hogy

most annál nagyobb erővel tört felszínre. Hiszem, hogy harmadik az Isten igaza, és még egyszer nem lehet szőnyeg alá söpörni. Ha megteszik, akkor ez katasztrofális pusztító erőket szabadíthat fel. Elmondtam ezt az amerikai külügyminisztériumban is, hangsúlyozva, hogy akár tetszik a nyugati hatalmaknak, akár nem, akár pejoratív módon vélekednek a kérdésről és húzzák az orrukat, akár nem, ez valóságos kérdés, foglalkozni kell vele. Bebizonyosodott, hogy nem elégséges az eddigi szinten és módon viszonyulni hozzá, hanem szemlélet- és módszerváltozásra van szükség, ellenkező esetben fejükre nő a kérdés. Még meg lehet ezt előzni, és Jugoszlávia példája a kegyelem figyelmeztetése volt, abban az értelemben, hogy sikerült lokalizálni az ottani harcokat, de nagyon fájdalmas és eleven figyelmeztetés a világ számára: ha nem akarják, hogy ilyen események harapózzanak el az egész térségben, a környező országokban, akkor megelőző politikát kell folytatni. Miként a kérdés jeles szakértője, a külügyminisztérium helyettes államtitkára, Ralph Johson mondotta: ők is rájöttek, hogy ezután nem elégedhetnek meg azzal, ha csupán reagálnak az elmérgesedett helyzetekre és tényállásokra, hanem *anticipálniuk* kell – ezt a szót mondta –, tehát megfelelő eszközökkel meg kell akadályozniuk hasonló események kibontakozását, hasonló helyzetek kialakulását.

2. Tőkés László clevelandi beszédére a City Clubban jó előre felkészültek a bukaresti kormánykörök és az amerikai román emigráció nacionalista szárnya. Az *America* című hetilap, az Amerikai Románok Szövetségének kiadványa, a február 19-i előadást követő számában vezércikket közölt: *Erdély azoké lesz, akik jobban szeretik.* Szerzője, Remus Grama helyi görögkeleti román pap jelen volt Tőkés László előadásain, ami rendjén is lenne, csak az a különös – és ez árulja el a nagy összjátékot az amerikai román emigráció és Bukarest között –, hogy éppen akkor tartózkodott Clevelandben, csupán „véletlenül", miként a cikkben olvasható néhány bukaresti személyiség, így Ioan Alexandru szenátor-költő és Cristian Ţepes, a román televízió munkatársa. Utóbbi „megfigyelői" szerepén nincs miért csodálkozni. Azon sem, hogy a katasztrofális gazdasági helyzetben lévő román államnak jut pénze ilyen utaztatásokra. A magyarellenes kiadványok is ugyanúgy sorozatban jelennek meg nyugati világnyelveken, mint Ceauşescu idejében (a mi bárgyú közönyünk mellett). Ioan Alexandru részvétele számomra meghökkentő. A most 52 éves, Kolozsvár környékén született kiváló költőt a diktatúra idején keresztény hitvallóként ismertem meg, és éppen Krisztus egyházainak védelmében szállt szembe az ateista állam templomrombolásaival, vallásüldözésével. Azt sem mondhatnók, hogy nincsenek közvetlen ismeretei az erdélyi magyarságról, hiszen 23 éves koráig Kolozsvárott élt, ott végezte középiskoláit, ott iratkozott be az akkor már „egyesített" egyetem filológiai karára. Tudnia kellett az 1956-os magyar forradalmat követő megtorlásokról, erdélyi magyar tanárok és diákok, értelmiségiek elhurcolásáról. Bukarestben fejezte be tanulmányait, Eminescu-kutatóként bent tartották az egyetemen. Négy évet Nyugaton töltött, a Humboldt Alapítvány ösztöndíjával, bejárta Európa, Kis-Ázsia országait, tehát horizontja sokszorosan tágabb lehet, mint erdélyi magyar kollégáié, akik nem nagyon részesülhettek az élet ilyen kegyeiben. Szinte költői fellépésétől fordították magyarra, legkiválóbb költőink, főleg Kányádi Sándor. A románból készült magyar fordításokról 1970-ig van bibliográfiai áttekintésünk, ebben Ioan Alexandru 37 verssel szerepel, köztük öt a *Tiszatáj*ban jelent meg, a többi is rangos folyóiratokban *(Alföld, Igaz Szó, Korunk, Utunk).* És a román költő 1970-ben még csak 29 éves! Román írótársai kedves évődéssel „püspöknek" nevezték.

Ioan Alexandru is figyelt magyar barátaira, 1982-ben előszót írt Kányádi Sándor verseinek román nyelvű kötetéhez. Ebből egy mondat: „Aki legjobban szereti a szeretetet, azé az igazság".

Remus Grama is emlegeti vezércikkében a szeretetet, de ettől még a vak gyűlölet hangján szól nem a mai romániai féldiktatúra rendszeréről – amely végtére is emigrációban tartja –, nem a fondorlatos nemzetiségi elnyomatásról, hanem az elnyomottakról, Erdély magyarságáról. Vét az elemi tisztesség ellen is, mikor egy szóval sem említi, hogy Tőkés püspök nemcsak az erdélyi magyarok folytatódó, sőt egyenesen fokozódó elnyomatását panaszolta fel, hanem *ennek ellenére* javasolta az amerikai kormánynak, hogy részesítse a legnagyobb vámkedvezményben Romániát. Az a meggondolás vezérelte, hogy a féldiktatúra hamis demokráciájáért az egész romániai lakosság szenved. Ha azonban Tőkés László csak ennyit mond, akkor egy sorba kerülhet azokkal a romániai főpapokkal, akik Ceauşescu diktatúrája idején, lényegében a parancsuralom ügynökeiként, kunyeráló körutakat tettek Amerikában a rendszer meghosszabbítását szolgáló kölcsönökért, vámkedvezményekért. Ilyen főpap ült a váradi református püspöki székben 1989-ig, a népmozgalomtól való félelmében megszökött Papp László. Tőkés László őszintén elmondta véleményét a vámkedvezmény ügyében, és ugyanilyen őszintén a kisebbségi elnyomatás folytatódásáról.

Ez volt a bukaresti kormányzat és az amerikai román emigránsok szemében Tőkés László egyik súlyos „határsértése".

3. Remus Grama az *America* vezércikkében körmönfont és jól átgondolt vádaskodásnak nevezi Tőkés László clevelandi előadását, mivel szerinte rejtett és jól kiszámított üzenetet tartalmazott. „Arra próbálta rábírni amerikai hallgatóit, hogy szánakozzanak és rokonszenvet érezzenek a *szerencsétlen* erdélyi magyarok iránt, akik oly ártatlanul szenvednek a román *pogromok* nyomán, hogy igazán méltók a Nyugat sajnálatára és támogatására. Még azt is megpróbálta, hogy sikertelen párhuzamot vonjon Románia és Jugoszlávia között, hasonló etnikai konfliktust vázolva fel, azzal a különbséggel, hogy a *romániai magyarok nem rendelkeznek fegyverekkel.*"

Ebből lesz a bukaresti sajtóban az az állítás, hogy Tőkés László fegyvereket kért az erdélyi magyaroknak!

Mindezek után Grama pap sérelmei, hogy Tőkés László elmarasztalta a román ortodox egyházat, amiért teljes mértékben kiszolgálja az Iliescu-kormányzatot, noha ez evidencia Bukarestben is. Következnek a megszokott vádaskodások a székelyföldi román tanárok és diákok állítólagos elüldözéséről, a magyarok által brutalizált románokról Erdélyben, pontról pontra követve a Hargita és Kovászna megyei magyar „túlzásokról" szerkesztett ismeretes parlamenti jelentést.

Végezetül Grama pap „békés" húrokat penget, a testvériséget emlegeti – nyilván, szemben az 1918 óta hangoztatott „klasszikus magyar irredenta refrénekkel" –, majd Ioan Alexandrut idézi, hogy „Erdély azoké lesz, akik jobban szeretik." Helyben lennénk, ha ez némileg nem mondana ellent két bekezdéssel előbbi megállapításának, hogy Tőkés Lászlót *külföldi* politikai érdekek használják fel arra, hogy megváltoztassák Erdély sorsát, ami soha nem fog sikerülni, mivel Erdély „a román nemzet bölcsője volt, ma is az, és mindig is az marad".

Pedig már el akartam tűnődni Ioan Alexandru költői képén, hogy ti. Erdély azoké lesz, akik jobban szeretik. Ha a szeretet, a hűség, a ragaszkodás versenye dönthetnek ilyen hatalmi, sőt világhatalmi kérdésekben – Trianon, 1920 és Párizs, 1947 –, akkor miért bűn az, ha a magyar nemzet kifejezi szeretetét Erdély iránt, tiszteli az ott

kivirágzott ezeresztendős magyar kultúrát, együtt a németek, románok, zsidók, bolgárok és mások értékeivel, akkor miért őrizte nyíltan és őrzi tovább, fondorlatosabban Erdély határait a román állam éppen a magyar könyvektől, újságoktól, tévétől, kultúrától, látogatóktól?

Románia és Jugoszlávia tehát Cleveland után nyomban téma lett Romániában és a román emigrációban. Utóbbit az ingerelte különösen, hogy egyik-másik amerikai újság teljes mértékben hitelt adott Tőkés Lászlónak. Februári előadásának másnapján a *Plain Dealer* „román fasizmust" emlegetett. Tapasztalataink szerint a román sajtó nem nagyon figyel oda, ha Tőkés László Erdélyben nevezi „egyféle etnikai tisztogatásnak" a magyarság ellen Trianon óta hozott elnyomó intézkedéseket, egyáltalán a megkülönböztető rendeleteket a romániai kisebbségek ellen. Az ötvenes évek elején maga a bukaresti nemzetiségi minisztérium ismerte el – igaz, hogy a megdőlt „átkos" tőkésföldesúri rendszert vádolva: az 1886-os román alkotmány és az 1944 augusztus 23-i kiugrás közötti időszakban, vagyis 58 év alatt, Romániában több mint 400 törvényt, dekrétumot, rendeletet és minisztertanácsi határozatot hoztak a kisebbségi lakosság, 1918 óta elsősorban a magyarok ellen. *(A Hét 1979-es Évkönyve.)* A román nacionalizmus azonban mindig roppant kényes volt arra, hogy a nemzetközi közvélemény ne ismerhesse meg a romániai kisebbségek valódi helyzetét, különösképpen ne hivatalos vagy félhivatalos okmányokból. Az Erdélyi Szövetség egri értekezletének példáját kell említenem erre. 1989 után számtalanszor leírták, elmondták Erdélyben, lapokban, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség felhívásaiban az önrendelkezés igényét. Akkor vált ez halálos sértéssé, megbocsáthatatlan kihívássá a román parlament, a román nacionalista sajtó számára, mikor 1991. április 14-én nemcsak újra megfogalmaztuk Egerben a történelmi szükségszerűséget, hanem nyilatkozatunkat angol fordításban megküldtük az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet valamennyi kormányának. Bármikor előkereshető diplomáciai okmány lett belőle! Megindult a rágalmak zuhataga, hogy feledtesse a Nyilatkozat igazságát. Amíg az Erdélyi Szövetség elnöke voltam, nem nagyon beszéltem erről a mozzanatról, pedig talán megkíméltem volna egynémely barátunkat attól, hogy azon nyomban támadásba lendüljenek – ellenünk!

Nyilván már Clevelandből riadóztatták Bukarestet Tőkés László újabb „hazaárulásának" ügyében. A magyarországi sajtó akkor még nem adott hírt az előadásról, az „egyféle etnikai tisztogatás" megfogalmazásról. A román válasszal várni kellett. Következett a püspök sajtóértekezlete Washingtonban. Pásztor László, az Amerikai Magyar Szövetség elnöke azt kérdezte a Romániai Magyar Demokrata Szövetség tiszteletbeli elnökétől, hogy milyen irányban haladhat tovább az erdélyi magyarság? „Az Egyesült Államokban sokan figyelnek most arra, hogy például Boszniában az ország kantonizálásáról beszélnek, tíz kantont próbálnak kialakítani. Romániában a magyarság, talán a rokonszenvező ellenzékkel karöltve, kivívhat-e olyan átalakulást, amely sok magyar szerint kívánatos lenne, legalább a kulturális, de talán a helyi autonómia felé?"

Válaszában Tőkés püspök kifejtette, hogy elvben ígéret hangzott el a romániai, erdélyi helyzetnek megfelelő autonómiai formák kidolgozására. Csakhogy majdnem minden román politikai erő – így az ellenzéki pártok is – a magyar autonómiatervek ellen foglal állást, mert rejtett irredentizmust lát benne. Hiába cáfolja ezt az RMDSZ, nem vesznek tudomást az érveiről. Pedig az erdélyi magyarság megmaradásának egyetlen útja az autonómia. „Belső önkormányzatra van szükségünk, mert ez jelent egyedüli biztosítékot arra, hogy megőrizhessük nemzeti azonosságunkat. Trianon óta, hetven-

egynéhány év alatt igen szomorú tapasztalatokat gyűjtöttünk arról, hogy a román állam állandóan megpróbált minket beolvasztani, vagy arra kényszeríteni a magyarokat és más etnikai csoportokat, hogy hagyják el az országot. A hajdani 800 ezer főnyi németség mára szinte teljesen eltűnt Romániából, csak 45–50 ezren maradtak még. A második világháború poklából csupán százezer romániai zsidó került ki élve. Közülük már csak tízezren laknak Romániában. Most a magyarok menekülnek tízezerszámra Romániából, olyan nyomás alatt, amelyet *bizonyosfajta etnikai tisztogatásnak* is nevezhetünk. Nemcsak Jugoszláviában vagy Boszniában, Szerbiában beszélhetünk etnikai tisztogatásról. Fölöttébb rafinált és kifinomult formájában a román hatalom is gyakorolja ezt."

Lehetne-e fájdalmasabb példája az erőszakos asszimilációnak a moldvai csángó magyarok nyelvi sorvasztásánál? – tette fel a kérdést a püspök. Mintegy 300 ezren élnek csángók Románia keleti részén, Moldvában. Nem használhatják a nyelvüket. Most éppen hadjárat folyik egy csángó tanár ellen, aki megpróbálta magyar írás-olvasásra tanítani a csángó gyermekeket. „Tehát a beolvasztás teljes erővel folytatódik. Ez pedig kulturális, szellemi népirtás, ráadásul Krisztus nevében, mert a csángó híveknek csak román lelkipásztoraik vannak, akik azt hirdetik, hogy a magyar nyelv az ördög nyelve. Ceauşescu idejében minden csángó gyermeket megbírságoltak, ha az iskolában magyarul mert megszólalni. Pénzbírságot róttak ki minden magyar szóért. Ez rettenetes! És a népirtás kétszáz esztendeje folyik, mind a mai napig. Így aztán a 300 ezer csángó közül már csak mintegy 50 ezer tudja még ősei anyanyelvét. Ez számunkra tragédia.

Kulturális és szellemi népirtás, etnikai tisztogatás az is, ha a magyarokat arra kényszerítik, hogy hagyják el az országot. És erre kényszerítik őket. Igaz, nemcsak magyarok távoznak Romániából. Nem hivatalos adatok szerint 1989 óta mintegy félmillió román hagyta el az országot. De a magyarok esete különösen hátrányos. Sokféle megkülönböztetést kell elviselniük, gazdaságit is. Az erdélyi részekből igen sok példát említhetünk arra, hogy ahol nő a munkanélküliség, elsőnek a magyarokat menesztik az intézetekből, gyárakból. Fiataljaink tömegével menekülnek el. Így közeli létünk is veszélyben forog már Erdélyben. Tennünk kell valamit. Ez a magyar kisebbség utolsó lehetősége arra, hogy túlélje a román kormány által gyakorolt elnyomást."

Washingtonban jelen volt a Magyar Televízió munkatársa, és tudósított az eseményről. Megvolt a fogantyú a román propaganda számára. Izzott a telefondrót az amerikai főváros és Bukarest, majd a román főváros és Budapest között. Kész volt a taktika. Tőkés László sajtóértekezletén, 1993. február 27-én a Táncsics Mihály utcai szállóban megjelent a Román Televízió budapesti munkatársa is. Dorin Suciu marosvásárhelyi tudósítóként 1990. március 19-én és 20-án hamis, uszító jelentéseket közvetített, tőle származott az a „dokumentáció", amire a román vádak épülnek. Beavatott embere a félretájékoztatásnak. Egy ideig csak a Magyar Televízió operatőre, meg Ábrahám Dezső, a Nemzetközi Transsylvánia Alapítvány főtitkára rögzíti filmszalagra az eseményt. Suciu úrnak láthatóan nem fontos az, amit Tőkés László amerikai tárgyalásairól, a Románia számára javasolt legnagyobb vámkedvezményről, az erdélyi magyarság követelte belső önrendelkezésről mond.

Pillanatnyi csend. Most áll elő Dorin Suciu, és nyájasan megkérdezi, hogy a püspök úr válaszolna-e egyetlen kérdésére a román nézők számára anyanyelvükön?

– Természetesen – feleli előzékenyen Tőkés László. Mondhatná azt is, hogy ennek a sajtóértekezletnek a nyelve magyar. Vagy válaszolhat esetleg angolul, miként

Washingtonban. Bukarestnek nyilván román nyelvű szöveg kell, Tőkés László románul elmondott szavai közvetlen hatásukkal sokkal jobban ingerelhetik a román tévénézőket.

– Igaz-e a Magyar Televízió jelentése az Ön amerikai kijelentéséről, amellyel a boszniai etnikai tisztogatásokat a romániai magyarság helyzetéhez hasonlította?

Újabb csapda. Ha Tőkés László részletesen kifejti nézeteit, mint Washingtonban tette, a bukaresti tévé ott szakítja meg a „túl hosszú" adást, ahol akarja, és azt hozza ki, hogy a magyar tévétudósító hazudott. Tőkés László tőmondatokban beszél, a szokásosnál is lassabban. Igen, erről is szólt Washingtonban. És példákat említ a fegyvertelen etnikai tisztogatásra, a magyarok tömeges kiűzésére...

Suciu úr már ki is kapcsolta a felvevőgépet. Neki csak ennyire volt szüksége, a nyilatkozat első mondataira. Másnap este a Román Televízió fő műsoridőben sugározza Tőkés László szavait az etnikai tisztogatásról, amely a magyar lakosság ellen folyik Erdélyben... A *„bizonyosfajta"* elmarad, lemarad a szövegből... A román rádió óránként ismétli Tőkés László román mondatait. Világpolitikai eseményeknél szokásos így sulykolni be az agyakba a nagy hírt, és sejtetni a következményeit.

A csapdát nem lehetett elkerülni.

4. Előre elkészült a menetrendje annak a támadássorozatnak, ami a tévé és a rádió adásait követte. Esztendők óta gyakorolják Bukarestben. Előbb lapkommentárok jelennek meg, aztán megszólalnak a parlamenti képviselők, a szenátorok, kezdetben a tévében, majd a parlament két házában. Szelíden kezdik, szinte csodálkozva, hogy miként lehet ilyesmit állítani az „eredeti román demokráciáról" – Iliescu államelnök kedvelt jelzői –, mind jobban keményedik a hang, míg végül harsogva követelik a püspök bíróság elé állítását, bebörtönzését, kiutasítását, állampolgársága megvonását, száműzését a szülőföldjéről...

Bibliográfus legyen a talpán, aki képes pontosan összeírni a Tőkés László ellen záporozó vádakat, rágalmakat az utóbbi három esztendőből, vagy éppen ebből az újabb hadjáratból. Talán nem is lenne érdemes. A lapok egymástól veszik az „érveket", egy-egy saját jelzővel próbálnak eredetieskedni. Ugyanígy nem érdemes figyelni többé a szélsőjobb és a szélsőbal szólamaiból sajátos balkáni stílust és magatartást kotyvasztó Adrian Păunescu és Corneliu Vadim Tudor – egyébként nem tehetségtelen költők – filippikáira. (Elnézést Démoszthenésztől a hasonlatért.) Az uszítás a képtelen állításaival és harsogásával önmagát járatja le Romániában is. Tíz évvel ezelőtt mély riadalmat keltett magyarok körében Ion Lăncrănjan hírhedt pamfletje Erdélyről, pedig az mennyivel „szelídebb" és „civilizáltabb" volt Păunescu vagy Tudor rémlátomásainál, amelylyel magyar szabadcsapatot vél felfedezni a Hargita sűrűjében egy pásztortanyán megpihenő kirándulókban, Magyarország hadüzenetét olvassa ki abból a beadványból, amelyben a negyven évvel ezelőtt Bákó megyéhez erőszakolt Gyimesbükk lakói kérik visszacsatolásukat a völgy másik két gyimesi községéhez és ezzel Hargita megyéhez, hiszen egy patak pallója a választóvonal közöttük. Az erdélyi magyarok immár sajátos immunitással derülnek az efféle bukaresti riadóztatásokon.

Csakhogy Tőkés László ellen nemcsak hordószónokok és zugfirkászok vonultak fel, hanem komolyan veendő pártvezetők, számottevő politikusok, nem is mindig csak a jobboldalról. Már azért is szemügyre kell vennünk a véleményüket, hogy láthassuk: kire és mire számíthatunk? Orvosság lehet a felismerés a magyar áfium, hagyományos és veszedelmes naivságunk ellen.

Az első sajtókommentárok szerzői, de a későbbiek is szinte kivétel nélkül a bukaresti televízió és rádió által közvetített, megcsonkított Tőkés-idézet alapján ítélkeztek a legfontosabb bukaresti lapokban, az *Adevărul* (a volt központi pártlap, a *Scînteia* utódja), a *Tineretul Liber* – ez a KISZ napilapjából alakult –, a tárgyilagosabbnak ismert *Evenimentul zilei* vagy az ellenzéki *România Liberă* hasábjain. „Jószándékú ember nem állíthat olyant, hogy ma Romániában etnikai tisztogatás folyik. Úgy vélem, hogy Tőkés úr ezzel a kijelentésével önmagát járatja le." – nyilatkozta Sergiu Macarie, a Keresztény és Demokrata Nemzeti Parasztpárt igazgatótanácsának tagja. Eszerint nem *egyfajta*, nem *fegyvertelen*, nem *békés*, hanem pusztán *etnikai tisztogatásról* van szó, ami egészen más, mint amit Tőkés László hangsúlyozott: sajátos, fortélyos nemzeti elnyomással és kiűzetéssel van dolgunk. Hasonló vélemény a „félreértett" kijelentésről Eugen Şerbănescu tollából: „Nem hihetjük, hogy László úr, az RMDSZ tiszteletbeli elnöke, Isten igéjének hirdetője és kifinomult értelmiségi nem tudja, hogy mit beszél. Logikusan gondolkodva tehát úgy hisszük, hogy a »szerencsétlen« szavakat szándékosan ejtette ki. Miért? Kinek segít velük? A magyar kisebbségnek? Semmi esetre sem. Összességében a román népnek? Még annyira sem. S akkor? Fel akar éleszteni vagy ki akar találni (nem létező) aggodalmakat?" *László úr* – érdemes kissé elidőznünk ennél a stílusfordulatnál. Nem *Tőkés úr*, így menne, nem *Tőkés László*, hanem csupán a püspök keresztneve, megtoldva az úrral: ebben maró gúny van, hogy ez a barbár ázsiai nép, mármint mi, magyarok, minden „művelt" európai néppel, és persze, a románokkal szemben a vezetéknév után használjuk a keresztnevünket. Ehhez hallani kellene a hangsúlyt is, ami máig a fülemben cseng bukaresti éveim óta, ha *legyörgyöztek*, mert nem tudhattam, hogy mennyi ebben a gúny, a fölényeskedés, az akár csak ennyiben megnyilatkozó másság ingerült elutasítása. De ha én az illetőt – kisebb vagy nagyobb főnököt – *Vasilé*nak vagy *Stefan*nak szólítottam, vezetékneve nélkül, halálosan megsértődött, mert egyértelműen gúnyolódást érzett bele. De hát mi ez a lebecsülésnek, a pimaszkodásnak olyan skálájához képest, amelyen méltán háborodott fel a türelmes püspök, s nem is annyira személyét, mint egyházi tisztét védelmezve nyilatkozta 1993. március 31-én Nagyváradon: „És vajon elképzelhető-e, hogy egy *ortodox püspök őszentségét* valaha is – az ország nyilvánossága előtt – olyan minősíthetetlen szavakkal és gyalázattal illessék, mint ahogy ezt tették a kisebbségi református, magyar püspökkel – velem – az ország legfőbb törvényhozó testületében?"

Még egy elszólás Şerbănescu úrtól: Tőkés László helyzetértékelése – mondja – kárára van „összességében a román népnek." Ha az ország lakóinak összességét emlegeti, hagyján, de itt az a román tudatokba bevitt téveszme munkál, hogy az erdélyi magyarok „a román nép szerves részét" képezik, vagy ahogyan Ceauşescu diktatúrájának utolsó időszakában neveztek minket: *magyar nemzetiségű románok* vagyunk. Ez a balítélet továbbra is felbukkan, rejtetten vagy egészen nyíltan a mai román politikai gondolkodásban.

Csonka idézetet használt Iulian Costandache is, aki úgy próbálta „ellensúlyozni" Tőkés László megállapításait, hogy cinikusan „megtetézte", ilyképpen remélve semlegesíteni őket. „Sajnos, Tőkés László a szónak nem vallásos, hanem nacionalista politikai értelmében protestáns. Úgy tűnik, most nem az isteni kegyelem, hanem az ördög keze munkált... Azok a fogalmak, hogy etnikai *tisztogatás* és a magyarság megfélemlítése, mintha az apartheid archívumaiból kerültek volna elő, a marosvásárhelyi *pogrom* pedig a Ku-Klux-Klan akcióihoz hasonlatos."

Kétféle módja lehet az eljelentéktelenítésnek: a képtelenségig való fokozás vagy a fölényes gúnyolódás. Ion Mînzatu úr, a Republikánus Párt elnöke utóbbira ösztökéli olvasóit: „Románia és a román nép nem fél az ilyen diverzióktól, hanem mosolyogva és megvetéssel utasítja vissza őket." Ion Cristoiu, a mai román újságírás „fenegyereke", akinek politikai botrányokra szakosodott bulvárlapja, az *Evenimentul zilei* rövid hónapok alatt a legnagyobb példányszámú román napilappá vált, gyakorolja is a gyilkolásra szánt humorizálást: „Tőkés úrnak már elment a híre, hogy olykor – véleményem szerint nem egészen véletlenül – visszhangos furcsaságokat állít. Akárcsak Gheorghe Funar, Tőkés László is szükségét érzi olykor, hogy egy gesztusával vagy egy megdöbbentő nyilatkozatával nagy morajlást keltsen. A román honatyák reagálása meglepő. Tegnap délután értékes időt és tengernyi energiát fecséreltek el azzal, hogy cáfolják Tőkés lelkipásztort. Az lett volna a természetes, ha a román honatyák egy mosollyal siklanak el az RMDSZ tiszteletbeli elnökének újabb csodabogarai fölött."

Milliók sorsa – csodabogár?

A román honatyák, politikusok, újságírók többsége nem annyira élcelődött Tőkés László számukra valóban meghökkentő megállapításain, hanem bőszen igyekeztek „cáfolni". Igyekezetükben gyakran az a politikai felfogás érhető tetten, ami 1918 óta jellemzi a román kisebbségi politikát: bárminő jog feltételeként a lojalitás előzetes kinyilatkoztatását követeli meg. „Mi békés együttélésre törekszünk az összes nemzetiségekkel, de lojalitást várunk el tőlük. Jogokról csak ez után beszélhetünk" – szabja meg a hagyományos sorrendet Ioan Solcanu, a Nemzeti Megmentés Demokratikus Frontjának alelnöke. Iliescu pártjának vezető személyisége abba a zsákutcába szeretné visszaterelni a romániai magyarságot, ahová Trianon után annyiszor kényszerítették. Minden esetben, ha az erdélyi magyarság politikai képviselete – önkéntes gesztusként vagy kényszerből – megelőlegezte a bizalmat Bukarestnek, hamarosan nem a nemzetiségi jogok kiteljesedése, hanem azok elsorvasztása következett. Az erdélyi magyar politikai és közélet 1918 és 1940 közötti történetének kiváló értelmezője, Mikó Imre *Huszonkét év* című könyvében meggyőző példákat találhatunk ezekre a becsapásokra. Erkölcsi alapon pálcát sem törhetünk a román magatartás fölött, hiszen a politika köre, sajnos, jóval szélesebb az erkölcsénél, és a román szószegéseket a mi magyar naivságunk, ámulásaink készítették elő, könnyítették meg. Így történt ez a Groza-kormány első időszakában is, amikor a feltétlen bizalom alapján a Magyar Népi Szövetség jó néhány kitöltetlen váltót írt alá a „magyarbarát", örökké mosolygó miniszterelnöknek és a Vasile Luca-szerű renegát pártvezéreknek, ezeket a váltókat aztán csak az erdélyi magyarság önállóságának teljes elveszítésével, művelődési, oktatási intézményeinek, jogvédelmének leépülésével lehetett kiegyenlíteni.

Jött a nyílt diktatúra, mikor már nem volt többé tét, érték az erdélyi magyarság jószántából adott vagy kicsikart lojalitása, elegendő volt kinevezett díszmagyarok mások által írt, Bukarestben fogalmazott beszédeinek elmondása. Akkor már Budapesttől követelték meg, hogy a Nagy-Románia, illetve a Trianon iránti magyar lojalitást újra meg újra kinyilatkoztassa. Vétkes volt-e Kádár János, terheli-e tájékozatlanság bűne (a nemzet sorsát irányítók számára ez a főbűnök egyike), amiért 1958-ban Marosvásárhelyen arról beszélt, hogy szóba se jöhet Magyarország bármilyen követelése Romániával szemben, hiszen van nekünk elég földünk odahaza, csak azt műveljük meg becsülettel? Talán már aznap életbe lépett a jóval előbb elkészített bukaresti forgatókönyv, amely megszabta, hogy renegát vagy éppen túlbuzgó erdélyi magyarok elvszerűségből vagy kényszerből fakadó közreműködésével miként kell felszámolni

a Bolyai Tudományegyetemet, a megmaradt magyar középiskolákat, a magyar nacionalizmus elleni harc ürügyén betiltani Erdélyben a magyar történelmet, bebörtönözni magyarok ezreit, emlékét is kitörölni Bethlen Gábor hajdani *türelmes országának.* Most az új hatalom sokkal türelmetlenebb Ceauşescu rendszerénél is. Meg sem várja a magyar lojalitás „felajánlását", anélkül is elég erősnek érzi magát: „Tőkés László, ez a református pópa, ahányszor külföldre szabadul, ökumenikus mosolyával, arcpirulás nélkül a legnagyobb képtelenségeket mondja. Az lenne a magyarok asszimilációjának egyik módszere, hogy befogadjuk ezt az etnikai alakulatot a parlamentbe, mikor nincs egyéb politikai eszméje, mint a Romániától való elszakadás, úgy táncolni, ahogy Budapest vagy az *anyaország* – ahogyan Magyarországot nevezik – fütyül... Ebben a parlamentben, ahol asszimilálni igyekszünk őket, különféle abszurd igényekkel bombáznak bennünket: etnikai önrendelkezés, miniparlament, a magyar nyelv hivatalossá tétele egyes megyékben. Nem csodálkoznánk, ha holnap etnikai pótlékot kérnének a költségvetésből az asszimilálás ellen." (Oprea Georgescu: *Az ördög tanítványa vagy egy pópa bukása. Curierul Naţional,* 1993. március 3.)

Megfigyelhető volt, miként élesedett a hang, a gúnytól a hazugság vádja, majd a felelősségrevonás követelése felé. „Tőkés püspök hazudik – így Rodica Chelaru a *Meridian* című, magyar ügyekben igen jól tájékozódott és következetesen nacionalista bukaresti napilapban, 1993. március 2-án. – Miért? Egyszerű: Románia a jugoszláv válság miatt rendkívül feszült pillanatokat él meg, ő pedig kihasználja az alkalmat, hogy szítsa a tüzet." A szerző megkérdezi cikkében a román főügyészséget, hogy nem kellene-e hivatalból vádat emelnie Tőkés László ellen? Bátorítja az ügyészséget, ne tartson attól, hogy „megszegi a véleményszabadság alapvető jogát, az emberi jogokat", hiszen – Rodica Chelaru szerint – ezt a „szegregációt" az amerikai kormány sem tűrné el.

Ez lenne hát az a türelmi határ, amit Tőkés László ismételten megszegett? Az újságíróné tanácsát azon nyomban meg is fogadta a Vatra Românească politikai alakzata, a Románok Nemzeti Egységpártja. Április végén kelt sajtótudósítás szerint, a párt elkészítette az ügyiratokat Tőkés László törvény elé állításához. Románellenességgel, az ország lejáratásával vádolják. Ha csakugyan sor kerülne a perre, amit azért nem hiszek, akkor bizonyosan szerepelni fog a vádpontok között az is, hogy Tőkés László magyar fegyveres felkelést szervez Erdélyben. Ide lehet torzítani a püspök clevelandi kijelentését, miszerint a romániai etnikai konfliktus más jellegű, mint a boszniai, egyebek között abban is különbözik, hogy nem fegyveres összecsapások jellemzik, hiszen a romániai magyarok nem is rendelkeznek fegyverekkel. Tőkés László ezt azért fűzte hozzá, hogy az erdélyi etnikai tisztogatást megkülönböztesse a jugoszláviai módszerektől. Kinek állt érdekében, hogy ezt az enyhítő kitételt hadüzenetnek fogja fel, és magyar katonai veszéllyel riogassa a románságot? Az Iliescu elnökhöz közelálló bukaresti *Dimineaţa* március 26-án ezzel a címmel közölte egyik cikkét: *Tőkés László fegyvereket kér az erdélyi magyarság számára.* A brassói *Gazeta de Transilvania* – ez az 1838-ban alapított, legrégibb erdélyi román lap, amelyik a diktatúra bukása után kapta vissza régi nevét, s amelyik annak idején, 1848/49-ben magyarbarátságáról volt ismeretes – szintén ezt a képtelenséget hirdette címében: *Tőkés László fegyvereket kér.* A bukaresti televízió pedig kellő „illusztrációt" szolgáltatott a rágalmakhoz. Terepszínű ruhába bújtatott, „militarizált" bemondók napokon át uszítottak a „felkelést érlelő" székelyek ellen, fejszéket, ásókat, késeket mutattak be a képernyőn, úgymond, a magyarok ezekkel „gyilkolják" a székelyföldi románokat.

Ebben a kórusban, a hatalom, a kormányzat oldaláról szinte egyetlen okosabban érvelő hang az Adrian Năstase volt külügyminiszteré, jelenlegi parlamenti elnöké. Persze, ő is sajátos szemszögből tekinti az egész kérdést, magyarázatai nem nélkülözik a valótlanság elemeit. Szerinte „a diverzió első fázisa" az, amikor a magyarok, elsősorban Tőkés László a romániai magyarság helyzetét az „etnikai tisztogatás" formulájával jellemzik. „Ezt az Egyesült Államokban röpítik fel, ugyanis az amerikai társadalom rendkívül érzékeny az ilyen hasonlatokra. „Második fázis, Năstase elemzése szerint: az RMDSZ kijelenti, hogy nem tartja szerencsésnek ezt a megfogalmazást. Harmadik lépcső: kitalálják a „békés etnikai tisztogatás" fogalmát. Negyedik: „ugyancsak Washingtonban a magyar kormány képviselője a *hangfogós etnikai tisztogatás* kifejezést használja a romániai magyar nemzetiség helyzetének jellemzésére. „Majd ötödik fázisként, a magyar propaganda a volt Jugoszlávia és Románia helyzetének hamis analógiáját viszi be a nemzetközi sajtóba, aztán fokozatosan eltűnnek a *békés* és a *hangfogós* jelzők. „A klisé pedig rögzítődik. Románia = etnikai tisztogatás."

Ez a Năstase-féle feltételezés persze semmivel nem igazolható. Tőkés László *bizonyosfajta* vagy *egyféle* etnikai tisztogatást emlegetett, erre a formulára mindig nagyon vigyázott, és éppen a román propaganda sikkasztotta el a megszorító jelzőket, hogy jobban ingerelhesse a román közvéleményt. Csúsztatás Adrian Năstasénál az is, hogy a Romániai Magyar Demokrata Szövetség Tőkés Lászlót kívánta mentegetni azzal, hogy nem tartotta „szerencsésnek" a megfogalmazását. Beigazolódott, hogy egynémely RMDSZ-vezető egyáltalán nem a püspök védelmében „határolódott el" Tőkés László helyzetfelmérésétől. Adrian Năstasénak azonban szüksége van a vádaskodás kiterjesztésére az RMDSZ egész vezetőségére, és ha lehet, a tagságára is, hogy ismételten megkérdőjelezhesse a Romániai Magyar Demokrata Szövetségnek, mint politikai pártnak a létjogosultságát. (*Cronica Română*, 1993. április 7.) Năstase szerint a nem elvi, politikai, hanem etnikai egységre épülő RMDSZ egyenesen sérti „a pluralizmus elvét a román társadalomban", pedig ezt az elvet a román alkotmány 8. szakasza „az alkotmányos demokrácia biztosítékaként" határozza meg.

Milyen egyszerű az egész: ha az RMDSZ tiszteletbeli elnöke véleményt merészel nyilvánítani a romániai magyarság hetvenöt esztendős elnyomatásáról, vagyis megsérti az önfeladó gyávaság vagy a kényszerű hallgatás határát, akkor nem a sérelmeket kell orvosolni, nem leülni kell a tárgyalóasztalhoz, hanem be kell tiltani a Romániai Magyar Demokrata Szövetséget. Ezt pedig nem kisebb közjogi méltóság követeli, mint a román parlament elnöke.

5. Tekintsünk át a déli határon, Erdélyből nézve délnyugatra, ahonnan a fogalom a világba indult: Szerbia, Bosznia, illetve a hozzánk földrajzilag is közelebb álló Vajdaság, Drávaszög. Az etnikai tisztogatás ott nem is annyira fogalom, mint nyers terror, otthontalanság, menekülés, anyagi javak és emberi életek számlálatlan pusztulása. Ott a Tőkés László által mindig is használt megszorító, enyhítő jelzők helyén csakugyan fegyverek állnak, nyílt erőszak, modern népvándorlás és ezt fedező, sajátosan hamis „humánus" érvek, ez utóbbiak nyilván a szerb nacionalizmus szóhasználatában.

Tájékozódási forrásom csupán az Újvidéken megjelenő *Magyar Szó*, amelyik az utóbbi években a vajdasági magyar önvédelem, az önkormányzati törekvések hatékony fóruma lett. Ezért is került több ízben a megszűnés szélére, a szerb nacionalizmus és a vajdasági magyar renegátok állandó kereszttüzébe. Alapítása óta asszimiláns irányvonalát a lap a vajdasági magyar tömegek feleszmélésére változtatta meg, maga is serkentve a lelki, tudati önmagunkra találás viszonylag gyors – az erdélyinél sokkal gyorsabb – folyamatát.

Vajdaságban, a Drávaszögben a Trianon óta tartó nemzeti elnyomatást a jugoszláviai polgárháború fegyverei változtatták véres etnikai tisztogatássá. A Délvidéken nemcsak magyarok élnek kisebbségi sorsban, ez a táj a Kárpát-medence talán legtarkább nemzetiségi vidéke. Így aztán a szerbiai etnikai tisztogatások áldozataivá válnak, kiűzetnek szülőföldjükről, vagy házaikba kénytelenek kiűzötteket befogadni horvátok, magyarok, ruténok, románok, szlovákok. Az etnikai tisztogatások igazán drámai és talán jóvátehetetlen mozzanatai nemzetiségi – főleg magyar – telephelyek szétrombolása ágyúkkal, gépfegyverrel és megszállással. Kórógy és Szentlászló majdnem egész magyar népességének el kellett hagynia szerémségi szülőhelyét, ahol legrégibb a magyar nyelvállapot, másutt eltűnt szavak, nyelvjárási sajátosságok őrződtek meg, akárcsak a magyar nyelvterület keleti szegélyén, a moldvai csángó magyarok körében. Házakkal, templomokkal együtt a magyar nyelv évszázadait rombolta szét a belső háború kíméletlensége.

Harctér lett a Szerémség, a Drávaszög, Horvátország, Bosznia, de a háború éppígy pusztítja a csatáktól eddig megkímélt Vajdaság hagyományos életét, feldúlja etnikai viszonyait, erőszakkal megváltoztatja a népesség arányait. Egy horvátlakta kistáj kínálkozik példának erre, Herkóca, amelyről a *Magyar Szó* 1992. szeptember 3-i számában olvashatunk, a *Vreme* újra közölt írásában. A vajdasági autonómia felszámolását követte a menekültek áradatának bezúdulása a tartományba. „A viszályt többé nem lehetett elnapolni, amikor a Vajdaságot az utóbbi egy évben elárasztotta a menekültek hulláma. Ezek az emberek, akik elveszítették otthonaikat Nyugat-Szlavóniában (meg Vukováron) és Horvátország-szerte, akik a háború dúlta Bosznia-Hercegovinából szöktek el, zömmel Bácska és Szerémség déli részeiben kaptak elhelyezést, ahol a szerb többség vitathatatlan, és ahol a kisebbségek valóban kisebbségek, ami objektíve gyorsan »eltüntetheti« őket. Egyelőre senki sem tudja, hogy tulajdonképpen ki irányította az »elhelyezés geográfiáját«, de egyes adatok szemet szúrnak. Ha Rumán valóban 11 118 menekült van, ez annyit tesz, mintha Belgrádban 800 000 embert helyeztek volna el. „Ha nem is tudni, személy szerint ki irányította a „telepítéseket", a *Vreme* cikke sejteti, hogy miért irányították éppen horvátlakta vidékre a tízezernyi menekült szerbet. Herkóca, a szerb telepítések egyik célpontja, hamarosan riasztó példája lett a fellángoló nemzetiségi ellentéteknek.

Még nagyobb arányokat öltött a szerbek letelepítése Bácska és Bánát erőteljesen magyar nemzetiségi tájain. A *Magyar Szó* szerint (1992. augusztus 29.) Magyarcsernye 2346 főnyi lakosságából eddig 2022 volt a magyarok lélekszáma. Ide 2305 szerb menekültet irányítottak, többet, mint ahány őslakos magyar élt a községben. Topolyán az összlakosság 16 681 fő volt, közülük 11 261 a magyar. A szerb menekültek száma: 2398. Kishegyes szinte teljesen magyar volt, 5372-en az 5800-ból. Ebbe a községbe 1745 szerb telepest irányítottak. Zenta népességi arányainak változása: 1992-ig a 18 863 főnyi összlakosságból 18 053 volt a magyar nemzetiségű, tehát a szerbek és más nemzetiségűek aránya alig 4 és fél százalék. Zentának 2800 szerb telepest osztottak ki. Ada, Csóka, Kanizsa, Kikinda, Kula, Becse, Szenttamás, Temerin, Verbász, történelemben visszhangzó nevek; a népességi viszonyokat mindegyikben jobban megváltoztatta a felülről irányított, tervszerű etnikai tisztogatás, mint a török elől menekülő szerbek hajdani áradata, amely délről északra haladva, szétterült a Duna–Tisza síkságán.

Előfordult, hogy egyik kormányhatóság igyekezett megakadályozni a másik kormányhatóság által elrendelt etnikai tisztogatást. Milan Panics kormányfő 1992. augusztus 30-án meggátolta 500 ruszin és ukrán kitelepítését a boszniai-hercegovinai

Kozarac faluból. Még jelentősebb, hogy a miniszterelnök kijelentette: kormánya szavakkal és tettekkel ellenzi „az etnikai tisztogatás szörnyű gyakorlatát, és Londonban kötelezettséget vállalt, hogy az ilyen tetteket megakadályozza". A ruszinok és ukránok kilakoltatásához nem is akartak fegyvert használni, Panics kormányfő mégis őszintén, nyíltan „etnikai tisztogatásnak" nevezte a Kozaracban megelőzött, másutt azonban akadálytalan eljárást, és „szörnyű gyakorlatnak" minősítette. Panics azonban már nem kormányfő, a szelíd kaliforniai patikus békésebb megoldásait elsöpörte a fegyveres erőszak...

Legjobban megszenvedi a szerb betelepítések kényszerű formáját öltő etnikai tisztogatást az észak-bácskai magyarság. A nemzeti felelősség jegyében létrejött Vajdasági Magyar Demokratikus Közösség újabb meg újabb tiltakozást jelent be odahaza és nyugati tájakon. A VMDK azonnal felemelte szavát – 1992. augusztus 28-i ülésén – mikor a szerbiai menekültügyi kormánybizottság nagyszámú Boszniából távozó szerb letelepítését rendelte el a Vajdaság magyarlakta községeiben. „A VMDK vezetősége jogosnak és indokoltnak tartja a magyarság részéről a szerb kormány szándékával kapcsolatos félelmet és ellenérzéseket, hiszen a rendelet Bácska és Bánát magyar és más nemzetiségek lakta községeit sújtja elsősorban, e területek etnikai összetételének erőszakos megváltoztatását tűzte ki célul. Felháborítónak tartjuk és visszautasítjuk azt a kétszínű politikát, amely a legszentebb emberi érzések, a humanitás és a szolidaritás leple alatt alantas célokra kívánja felhasználni a jobb sorsra érdemes menekülteket. A vajdasági magyarság az elmúlt időszakban számos tanújelét adta áldozatvállalásának, zokszó nélkül viselve az általa kezdettől fogva értelmetlennek és céltalannak tartott háború terheit és megpróbáltatásait, osztozva azok sorsában, akiket akaratuk ellenére ebbe a szakadékba belerántottak. A rendelet arcátlan módon a terhek »közös elosztására« való hivatkozással még nagyobb romlásba igyekszik taszítani a háború terheit eddig is aránytalanul viselő lakosságot. Hiszen Szerbia az erőszakos központosítással rég megszüntette a községek gazdasági önállóságát, kifosztotta és elszegényítette ezt a térséget, a betelepítés költségeit most mégis azok nyakába varrná, akiket kiforgatni készül otthonaikból és megmaradt javaikból."

Figyelnünk kell a Kárpát-medence magyar kisebbségi világában szokatlanul kemény hangra és nyíltságra. A vajdasági magyarok érzik legjobban, hogy a boszniai, hercegovinai, részint horvátországi szerb elvándoroltatottak befogadása, ellátása, eltartása milyen nagy mértékben vág le mind nagyobb karéjokat jogaik kenyeréből. A szabadkai gimnáziumban a szerb és a magyar osztályok száma negyven éven át szinte mindig fele-fele arányban oszlott meg. Az 1992/93-as tanévben azonban három magyar és hét szerb osztály indult. Belejátszott ebbe a szerb menekült diákok jelentkezése. A szabadkai körzeti VMDK-elnökség hangsúlyozza, hogy természetesnek tartja a menekült szerbek támogatását az iskoláztatás terén is, de ez nem mehet a magyar oktatás rovására. (*Magyar Szó*, 1992. szeptember 3.) A magyar lakosságot teljesen kimeríti a menekültek eltartásának terhe. Óbecsén, ahol a polgárháború előtt a lakosságnak több mint a fele magyar volt – 26 635 főből 13 597 – a majdnem 3000 szerb betelepített ellátásának gondját a magyarok is vállalták, amíg bírták. Fél évig, egy évig. Az óbecsei vállalatok jó részében azonban azóta leállt a termelés, mind több magyar küzd megélhetési gondokkal. A Vöröskereszt helyi titkára panaszkodik, hogy az eddigi vendéglátók mentesítésüket kérik. De mi lesz a menekültekkel? Mindenképpen növekszik a feszültség az őslakosok és a betelepítettek között. (*Magyar Szó*, 1992. szeptember 2.) Nagy gond az is, hogy a letelepítettek kellő szakképzettség, termelői kultúra híján fel-

bomlasztják az addigi ipari civilizációt, a helybeliek közül nagyon sokan válnak munkanélkülivé, a helységek infrastruktúrája pedig a túlterhelés miatt – fejlesztés nélkül – egyszerre elégtelenné lett. A szabadkai VMDK ezekre hivatkozva utasította el a szerb kormány telepítési terveit. (*Magyar Szó*, 1992. szeptember 3.)

Szerbia kormányzata, illetve az újvidéki Tartományi Tájékoztatási Titkárság, jó balkáni szokás szerint, egyszerűen cáfol: „A Szerémségben nem volt etnikai tisztogatás". (*Magyar Szó*, 1992. október 8.) A boszniai szerbek világszerte megismert vezetője, Radovan Karadzsics cinikusabb: a nyugati vádakkal ellentétben, szerinte nem hajtottak végre semmiféle etnikai tisztogatást. „Mi csupán elengedtük azokat, akik szabad akaratukból távozni kívántak" – nyilatkozta az *Asahi Simbun* tokiói újságnak. (1992. október 6.) Egyébként a hosszú háború szerinte annyira megrontotta a népek kapcsolatát, hogy „gyakorlatilag lehetetlenné vált a további együttélés." De az áttelepítések ugyanígy elmérgesítik a hangulatot. A Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének 1992. augusztus 28-i közleménye szomorú képet fest, mivel „azokon a területeken, ahol szerbek, horvátok, magyarok, muzulmánok stb. korábban békésen éltek egymás mellett, ezek az állapotok a menekültek tömeges érkeztével megszűnnek, *etnikai tisztogatássá fajul a helyzet.*"

Ezek a fokozódó feszültségek, amelyeknek oldódását egyelőre sejteni sem lehet, nem egyik vagy másik nemzeti közösség, népcsoport „gonoszságából" támadnak. A diktatúrák összeomlása, a nemzeti érdekek felszínre törése, az elfojtott nemzeti tudatok érvényesülése szembeállíthat együttélő népeket, nemzeteket. Trianon nem elmosta, hanem kiélezte a nemzeti ellentéteket Európának ezen a „huzatos" táján. Az elmúlt hetvenöt év csak elfödött, de nem csillapított igazán. Az etnikai tisztogatások a megoldatlan ellentétek szörnyűséges kifakadásai. Mint letakart és a kötés alatt elüszkösödő sebek.

Maradjunk még a Vajdaságban. A szerbek azt mondják, hogy nekik is joguk van az önrendelkezésre, akár a Szerb Köztársaságban, akár Horvátországban vagy Boszniában élnek. Nem akarnak többségiből egyszeriben kisebbségivé válni. Szörnyű lelki teher ez, ki tudná, ki érezné át jobban a trianoni magyaroknál? A vajdasági magyarok azt felelhetik erre, hogy miért nekik kell nagyobb áldozatot, több szenvedést vállalniuk a szerb nemzeti célokért, különösen, hogy ezek teljesedése csak tovább fokozza a magyarság elnyomatását? A VMDK nem valaminő hazafiatlanságból lépett fel az erőszakos sorozások ellen, hanem éppen ennek a nemzeti érdekellentétnek az okán. Egyébként is, viszonylag jóval nagyobb számban sorozzák be és hívják be a magyar tartalékosokat, többen esnek el a harcokban, mint a szerbek. Ez is etnikai tisztogatás!

A vajdasági magyar soha nem volt rossz katona. Harci hagyományaik visszanyúlnak a török elleni végvári csaták idejébe, a Rákóczi-szabadságharc korába. Akkor egy zászló alatt küzdöttek szerb szomszédaikkal. Az 1848/49-es szabadságharcban nem egy szerb Kossuth ellen lépett fel, Damjanich azonban a magyar szabadságért verekedett és halt mártírhalált. Az első világháborúban a bácskai, bánáti magyar azt hihette, hogy „kutya Szerbia" jogos megbüntetéséért áldozza fel az életét. A második világháborúban honvéd egyenruhát viselt, abban a tudatban, hogy a hazáját védelmezi, míg a túlsó oldalon álló magyarok, a Petőfi magyar partizánbrigád katonái az internacionalizmusban hittek ugyanígy. Számukra külön dráma lehetett, hogy 1944 őszén ezek az internacionalisták, Tito emberei negyvenezer délvidéki ártatlan magyart gyilkoltak le, eszme és nemzeti bosszú egymást tápláló gyűlöletében.

Miért és kiért harcol most a szerb egyenruhába bújtatott vajdasági magyar katonafiú? Úgy is mondhatnám, hogy az etnikai tisztogatás katonájaként. Miként 1933-ban – többször megírtam, de tovább fáj, nem írtam ki eléggé magamból – Bukarestben szolgáló magyar fiúk, román egyenruhás csendőr kiskatonák nyitottak tüzet, román tisztjeik parancsára, a sztrájkoló román vasutasokra. Van-e kíméletlenebb sors a kisebbségi kiszolgáltatottságnál?

POMOGÁTS BÉLA

Egy év múltán

KÁRPÁT-MEDENCEI KÖRSÉTA II.

Közel egy esztendeje számoltam be ezzel a címmel: Kárpát-medencei körséta a Tiszatáj olvasóinak a szomszédos országok magyar közösségeinél tett látogatásaim tapasztalatairól és tanulságairól. Kétségtelen reménykedéssel fejeztem be az úti beszámolót, a „kárpát-medencei körséta", igaz, súlyos gondokkal, megoldatlannak tetsző kérdésekkel is megismertetett, mégis mintha világosodni kezdett volna az ég alja, mindenekelőtt annak következtében, hogy a kisebbségi sorba kényszerített magyarság végre számba vehette és néhány alkalommal – például a romániai, az ukrajnai és a csehszlovákiai parlamenti, valamint helyhatósági választások alkalmával – ki is próbálhatta saját erejét, és felhagyott azzal a teljességgel eredménytelennek bizonyult defenzív politikával, amely következtében szüntelen hátrálásra és engedékenységre rendezkedett be, és így mindig szabad utat engedett a kisebbségellenes intolerancia erőszakos támadásainak.

Az elmúlt néhány hónapban, úgy hozta sorsom, megint tehettem egy valóságos körutazást a Kárpátok karéján belül: Kolozsvárt, Eszéken, Ungváron, Kassán, Alsólendván, Szabadkán és Dunaszerdahelyen (a Csemadok közgyűlésén) jártam, sőt meglátogathattam (a Kárpátok karéján kívül) a bukaresti magyarokat is. Az útirány megintcsak körbeért: Horvátországtól az immár önállósult Szlovákiáig. Újra magyar közösségekkel, szervezetekkel és intézményekkel volt találkozásom, elsősorban a kisebbségi magyar kultúra és oktatásügy képviselőivel: magyartanárokkal Kolozsvárott, Eszéken és Ungvárott, kulturális intézmények vezetőivel Erdélyben, Kárpátalján, Szlovéniában, a Vajdaságban és Szlovákiában.

Nem mondhatnám, hogy az egy esztendeje észrevett égalji fények mára elöntötték volna a terepet, sőt inkább mintha az árnyak terjednének: a kisebbségellenes türelmetlenség, a nacionalizmus, az idegengyűlölet, következésképp a magyarellenesség fenyegető árnyai. Vannak régiók, így a Szerbiához tartozó Vajdaság, ahol a magyarság szerencsétlen esetben egy „etnikai tisztogatás" áldozata lehet, vagyis nagy tömegeit elűzhetik városaiból és falvaiból, egyszerűen azért, hogy szabad helyet csináljanak például a Horvátországból vagy Boszniából menekülni kényszerülő szerb lakosság számára.

Másutt, és ez szinte valamennyi szomszédos ország esetében érvényes, máris erőteljesen szűkítik a kisebbségi magyarság mindig is birtokolt vagy éppen az 1989-es változásokat követően birtokba vett egyéni és közösségi jogait. Így a Vajdaságban számos magyar kulturális intézményt szüntettek meg az elmúlt esztendőben, bizonytalan a magyar nyelvű iskoláztatás, és immár tömeges méreteket ölt az ottani magyarság kitelepülése. Szlovákiában korlátozni kívánják a magyar nyelv használatát a közéletben, a hírszolgáltatásban és az iskolákban, s a csallóközi, mátyusföldi és bodrogközi őshonos magyarság szinte állandósult jelleggel szenvedélyes szlovák nacionalista támadások pergőtüzében él. Erdélyben sem akar javulni a helyet, az iskolaügyek nagy része ma is megoldatlan, a kolozsvári magyar egyetem visszaállításáról hallani sem akarnak a bukaresti illetékesek, és jól ismertek Funar kolozsvári polgármester, illetve általában a Vatra Romaneasca nevű szélsőjobboldali szervezet garázdálkodásai. És persze Erdélyben is általánossá és tömegessé vált az áttelepülés: a menekülés a bizonytalan jövő elől.

A magyar kisebbségek helyzete csupán három területen: Szlovéniában, Horvátországban és Kárpátalján tekinthető viszonylagosan megnyugtatónak. Már ha azt megnyugtatónak lehet tekinteni, hogy noha a zágrábi kormány magyarbarát politikát folytat és támogatja a szlavóniai magyar kisebbség kulturális törekvéseit, az ottani magyarság nagy része szétszóródott a háborús események következtében, minthogy a magyarok nagy része a „baranyai háromszögben", illetve két Eszék környéki faluban: Kórógyon és Szentlászlón élt, és ezek a települések 1991-ben a szerb szabadcsapatok kezére kerültek, ezek pedig a magyar lakosságot terrorisztikus eszközökkel űzték el, általában Magyarországra. Mindazonáltal a szlovéniai (Mura menti) és horvátországi (szlavóniai) magyar kisebbség kollektív jogok birtokában él, és tapasztalataim szerint, ha nem is minden aggály nélkül, de bizakodva néz a jövőbe.

Hasonlókat mondhatok a kárpátaljai magyarságról, amely az elmúlt hónapokban igen széles körben és eredményesen építette ki a maga kulturális intézményeit: iskolákat, lapokat, könyvkiadókat, egyesületeket, megerősítette a Beregszászi Népszínházat, és nagy lépéseket tett a maga kulturális (és területi) autonómiájának a hivatalos elismertetése és létrehozása felé. A kárpátaljai magyarság vívmányait és törekvéseit ugyanakkor beárnyékolja a régióban kibontakozó feszültség a (görögkeleti) betelepült ukránok és a (görög katolikus) őshonos ruszinok között, s főként az egykori szovjet birodalom utódállamainak, közöttük Ukrajnának a katasztrofális gazdasági helyzete, a tömegek leírhatatlan elnyomorodása. Mindez politikai robbanással, esetleg a diktatórikus kormányzás helyreállításával és a szélsőséges nacionalizmus megerősödésével fenyeget. A jövő tehát ott is, mint mindenütt, bizonytalanságokkal terhes, és nincsenek megfelelő politikai garanciák arra, hogy tovább épülhetnek a már létrehozott intézmények.

Piarista ünnep Kolozsvárott

A felvidéki Podolinban és a Budapesten rendezett ünnepségek után az elmúlt esztendő novemberében Kolozsvárott is megünnepelték a Piarista Rend magyarországi megtelepedésének háromszázötvenedik évfordulóját. Erdélyben ugyanis valamikor ugyanúgy vezető szerepe volt a piarista atyáknak az oktatásban, mint egész Magyarországon. A Podolinban 1642-ben megtelepedett rend egy évszázad múltán állította fel Erdélyben, a Bánátban és a Partiumban első iskoláit: 1725-ben Nagykárolyban, 1730-ban Máramarosszigeten, 1776-ban Kolozsvárott és 1788-ban Temesváron. Sőt egy időben Besztercén, Medgyesen és az Arad megyei Szentannán is működött piarista iskola.

Az erdélyi magyar oktatásban az egyházi iskolák korábban különben is meghatározó szerepet töltöttek be. Az első világháború előtt az erdélyi, a bánsági és a partiumi területen (azaz a trianoni szerződéssel Romániához csatolt magyar területeken) összesen 67 középiskola működött, ebből 14 római katolikus, 10 református, 9 (német nyelvű) evangélikus, 2 (román nyelvű) görög katolikus, 3 (ugyancsak román nyelvű) görögkeleti és 2 unitárius iskola volt. Tehát 40 középiskola (gimnázium, reáliskola, felsőbb leányiskola) volt egyházi kézben. Ezek között az iskolák között a magyar nemzeti művelődés történelmi jelentőségű intézményei voltak találhatók: így az imént említett piarista iskolák mellett a nagyváradi premontrei, a csíkszeredai minorita gimnázium, az Erdélyi Római Katolikus Státus brassói, gyulafehérvári, marosvásárhelyi, székelyudvarhelyi középiskolája, a kolozsvári, a nagyenyedi, a marosvásárhelyi, a szatmárnémeti, a zilahi református kollégium vagy a kolozsvári és székelykeresztúri unitárius gimnázium.

Nagyrészt ezek az iskolák tartották fenn a magyar oktatást a két világháború közötti korszakban. A magyar tannyelvű állami középiskolák (közöttük az ugyancsak jó hírű dési, fogarasi vagy nagyszalontai magyar gimnázium, illetve az úgynevezett „királyi katolikus" aradi és szatmárnémeti magyar középiskola) ugyanis nyomban a trianoni hatalomváltozás áldozataivá váltak, és rövidesen meg kellett szűnnie néhány egyházi iskolának, így a nagykárolyi és a máramarossziget piarista gimnáziumnak is. Az egyházi iskolák mindazonáltal – ha nyomasztó állami ellenőrzés és erőteljes korlátozás mellett is – többnyire megmaradtak az erdélyi magyar egyházak birtokában, és megmaradtak az anyanyelvű oktatás és a nemzeti szellemű nevelés műhelyeinek. Ezeket az iskolákat vette el (mondhatnám így is: rabolta el) a magyarságtól az 1948-as iskolaállamosítási rendelkezés, amelynek következményei a magyar nemzeti jellegű oktatást teljesen a bukaresti kormány politikájának, lényegében elnemzetietlenítő kisebbségi politikájának rendelték alá.

Az erdélyi katolikus gimnáziumok közül mindig a kolozsvári „Római Katolikus Kollégium" volt a legtekintélyesebb. A Báthori István által 1579-ben behívott jezsuiták gazdátlanul maradt iskoláját Mária Terézia adta át a piaristáknak, akik aztán százhetvenkét esztendőn keresztül megszakítatlanul végezték oktatómunkájukat. A piarista kollégium az erdélyi magyarság számos kiváló egyéniségét nevelte fel; a többi között a politikus és természettudós Szász Károly, az eposzíró Aranyosrákosi Székely Sándor, az amerikai utazó Bölöni Farkas Sándor, a szabadságharcban kitűnt gróf Teleki Sándor is itt nevelkedett. A piarista iskola ugyanakkor mindig nyitva állott a tehetséges román és szász fiatalok előtt, az erdélyi román felkelővezér Avram Iancu, a román iskolaalapító Gheorghe Lazar, a történész Gheorghe Baritiu vagy a német lexikonszerkesztő Joseph Trausch, és az oklevélgyűjtő Karl Czikelius is a katolikus kollégium diákja volt.

Kolozsvárott ezért méltán ünnepelték meg a magyarországi piaristák jubileumát. Az ősi Farkas utcai épületben, amely most az egyetlen színmagyar kolozsvári középiskola: a Báthori Istvánról elnevezett líceum otthona, november 14-én, szombaton délután rendeztek bensőséges megemlékezést. Az iskola tavaly elkészült és felavatott díszterme zsúfolásig megtelt, nagy számban voltak jelen a piaristák egykori növendékei is. Budapestről többen utaztunk Kolozsvárra: a magyar piarista rend, a Magyar Piarista Diákszövetség, az Erdélyi Szövetség és a Művelődési és Közoktatási Minisztérium képviseletében, s jelen voltak a magyarországi piarista kispapok. A budapesti vendégek találkozhattak a kolozsvári piarista öregdiákok egyesületének tagjaival is. Bepillantottak a kolozsvári testvériskola életébe, megismerkedtek valamelyest az erdélyi keresz-

tény értelmiség tapasztalataival és törekvéseivel. Sok szó esett arról, hogy bizony igen fontos és hasznos volna újjáteremteni az ottani egyházi iskolarendszert, mindenekelőtt a piarista iskolákat.

Ennek nemcsak az az akadálya, hogy Erdélyben a rendnek jelenleg alig élnek tagjai. Hiányoznak az intézmények is, hiszen a bukaresti kormány ma sem szánta rá magát arra, hogy visszaadja az egyházaknak a kommunista önkényuralom által elrabolt épületeket, jóllehet elismerte, hogy annak idején jogtalanul kobozták el ezeket. Visszaadásuk nagyjából megteremthetné az erdélyi magyar középfokú oktatás alapjait, így ugyanis azok az iskolák is teljes mértékben az anyanyelvű tanítás műhelyei lehetnének, amelyek státusa jelenleg vitatott. Jó volna, ha a nemzetközi közvélemény rákényszerítené a román kormányt arra, hogy a sok évtizeden át elkövetett jogtalanságokat legalább részben jóvátegye, ezt követeli különben a romániai jogállamiság kiépítésének érdeke is. Csak így születhetnek újjá Erdélyben a valaha oly virágzó piarista iskolák, és így jelenhet meg ismét a rend kék-fehér címere a Farkas utcai kollégium homlokzatán.

Tanárok között Eszéken

Akár villámlátogatásnak is nevezhetném azt a fél napot, amelyet a horvátországi Eszéken – Verőce megye egykori székhelyén, a valamikori Szlavónia „fővárosában" – töltöttem. A Horvátországi Magyarok Szövetsége hívott meg: találkozásra az ottani „anyanyelvápoló" magyartanárokkal. Eszékre most csak nagyobb kerülővel lehet utazni, a Mohács után következő határátkelőt nemrégiben tankcsapdákkal zárták el a baranyai „háromszöget" megszállva tartó szerb szabadcsapatok. Így kerülni kell Pécs és Harkány felé. A határátkelés máskülönben zavartalan, a sötétkék uniformisba öltöztetett horvát határőrök udvariasan ellenőrizték az útiokmányokat, a behavazott földek között, a csikorgó hidegben így gyorsan érkeztünk meg Eszékre, pontosabban abba a külvárosba, ahol a református templom és a magyar iskola körül a legtöbb magyar él.

Eszék vagy százezer lakosú, mozgalmas, történelmi város, most is élénk, ha a nemrég lezajlott horvát–szerb háború rajta hagyta is szomorú nyomait. A katedrálisnak nevezett vörös téglás plébániatemplom tornyán, oldalfalain ágyúgolyó ütötte lyukak, éppen csak bedeszkázták a tátongó réseket. A hajdani vár a Dráva partján erősen sérült, az épületek cseréptetejét lesodorták a lövedékek, a falakon mindenütt géppuskasorozatok okozta sebhelyek. A folyón átívelő híd, amely egykor a magyarok lakta Vörösmartra, Bélmonostorra vezette az utast, a jeges vízbe dőlt, felrobbantották a szerb páncélosok támadását váró horvát csapatok. A Dráva túlsó partja, igaz, a horvátoké, de néhány kilométerre északon már demarkációs vonal húzódik, s alig néhány „kéksapkás" ENSZ-megfigyelő választja el egymástól az egymásra fenekedő fegyvereseket. Maga Eszék frontváros, minthogy 1991 telén egészen a város határáig nyomultak előre a szerb egységek. Ottjártunkkor félő volt, hogy a Zadar környékén zajló harcok következtében Baranyában és Szlavóniában is újra dörögni kezdenek a fegyverek.

A fegyveres fenyegetés árnyékában él a kis Eszék környéki magyar szórvány. Horvátországban, mindenekelőtt a baranyai „háromszögben" (Vörösmarton, Laskón, Újbezdánban, Várdarócon), illetve három Eszék környéki faluban (Kórógyon, Szentlászlón és Harasztin) nagyjából harminchatezer magyar élt. Az 1991-es harcok idején a szerb szabadcsapatok és a jugoszláv reguláris hadsereg támadást intézett a magyar falvak ellen is: Vörösmart, Laskó, Kórógy, Szentlászló és a többi község népének hamarosan el kellett menekülnie. Itt is az úgynevezett „etnikai tisztogatásnak" az a brutális terrorja érvényesült, amelyet az elmúlt hónapok során Bosznia-Hercegovinára

figyelve ismerhetett meg a világ. Lövöldözés, gyilkosságok, sortüzek, felgyújtott vagy kirabolt lakóházak, félig lerombolt templomok és iskolák adták tudtára mindenkinek, hogy aki félti életét, az fusson, amerre lát. A magyarok többnyire a Dunántúlon: Pécs és Mohács környékén, az egykori zánkai „úttörővárosban" találtak menedéket. Elhagyott otthonaikba szerbeket telepítettek, nekik a horvát fegyverek elől kellett elmenekülniök.

Ma már talán csak tízezer magyar él Horvátországban, közülük mintegy négy-ötszáz Eszéken. Az ő érdekeiket képviseli a Horvátországi Magyarok Szövetsége, amely eredetileg 1949-ben Horvátországi Magyar Kultúr- és Közoktatási Szövetség néven alakult meg, s 1967 óta viseli mai elnevezését. Ennek a szövetségnek az egyik legerősebb szervezete az eszéki magyar Népkör, amely ma is mozgalmas művelődési tevékenységet folytat. A magyar szövetség szervezi a maradék szlavóniai magyarság kulturális és oktatási életét: színházi előadásokat rendez, a múltban a Szabadkai Népszínház, a Pécsi Nemzeti Színház, a veszprémi Petőfi Színház és a Déryné Színház együtteseit látta vendégül. Író-olvasó találkozókat szervez, ezeken a többi között Sütő András, Kányádi Sándor, Farkas Árpád is a szlavóniai magyarok vendége lehetett. A szövetség jelenteti meg a Magyar Képes Újság című hetilapot, amely most lépett negyvenkettedik évfolyamába, 1979 óta évkönyvet ad közre, nemrégiben pedig megindította az Életfa című kulturális folyóiratot.

A Horvátországi Magyarok Szövetségének elnöke, a Magyar Képes Újság és az Életfa szerkesztője: Csörgits József igen nagy és áldozatos munkát végez annak érdekében, hogy szülőföldjének magyarsága megőrizze őseinek nyelvét és kultúráját. Emellett egyéni hangú költő, nemrégiben jelent meg *Mintha tenyérrel csapnék a fénybe* című verseskötete. Az Eszéken rendezett tanártalálkozót is ő szervezte meg. Vagy harminc magyartanár gyűlt egybe, hogy eszmét cseréljen a budapesti vendégekkel, s rögzítse a közös tennivalókat. Számot vetettek azzal is, hogy miként lehetne a magyar nyelvet és irodalmat minél eredményesebben tanítani. Dél-Baranyában valamikor magyar középiskola is működött, több községben, így Kórógyon pedig magyar általános iskola: valamennyiüket elsodorta a háború. Az eszéki és környékbeli magyartanárok ezért horvát iskolákban tanítanak magyarul, nemcsak az „anyanyelvápoló" programban részt vevő magyar gyerekeket, hanem horvát kisdiákokat is, akik éppen a horvát menekültek iránt megmutatkozó magyarországi szolidaritás miatt érdeklődnek nyelvünk és kultúránk iránt.

Csakhogy nincs elegendő magyar tankönyv: a magyartanárok maguk állítják elő jegyzeteiket. Szükség volna hazai magyar könyvekre s a horvát kisdiákok számára szükség volna azokra a tankönyvekre, amelyeket korábban az Anyanyelvi Konferencia tudós pedagógusai hoztak létre olyan nyugati magyar gyerekek okulására, akik számára a magyar már idegen nyelvet jelent. Régen kifogytak ezek a tankönyvek, jó volna, ha valaki az anyanyelvi mozgalom segítségére sietne abban, hogy új kiadásban vagy éppen átdolgozott és korszerűsített formában az érdeklődők kezébe kerüljenek. Néhány ezer szlavóniai magyar gyerek és néhány száz baráti érzelmű horvát kisiskolás várja ezeket a könyveket.

Értelmiségi találkozó Ungváron

Tele az ungvári református templom, felhangzik a magyar himnusz, majd Nagy János tiszteletes úr köszönti az egybegyűlteket. Az újonnan alakult Intermix Kiadó rendezte „értelmiségi találkozón" veszek részt, egymást követve szólalnak fel a kárpát-

aljai magyar kulturális szervezetek és intézmények képviselői: Dupka György, a kiadó igazgatója, Balla D. Károly, az ugyancsak ungvári Galéria Könyvkiadó főszerkesztője, Kőszeghy Elemér, a Kárpáti Igaz Szó főszerkesztő-helyettese, aki a Kárpátaljai Magyar Újságírók Független Szervezetének kezdeményező bizottságát képviseli, Orosz Ildikó, a Kárpátaljai Magyar Pedagógus Szövetség elnöke, Schober Ottó, a beregszászi Népszínház rendezője, a kárpátaljai magyar egyházak képviselői, közöttük Ortutay Elemér görög katolikus teológiai tanár, aki annak idején hosszú éveket töltött a Gulág-kényszermunkatáborok rabjaként, majd a titokban működő ungvári görög katolikus teológiai szeminárium tanára volt.

Az értelmiségi találkozó feladata abban állt, hogy számot vessen a kisebbségi létben élő kárpátaljai magyarság kulturális életének gondjaival, lehetőségeivel és feladataival. A felszólalások egyszersmind képet adtak arról is, hogy a kárpátaljai magyarság élete miként alakult az elmúlt esztendőben. Tapasztalataim szerint mindenekelőtt a kulturális élet és intézményi rendszer fejlődött sokat. Éppen egy esztendeje jártam Ungváron, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség 1992-es kongresszusán, akkor a politikai élet megerősítése volt a legfontosabb tennivaló. A KMKSZ mint művelődési szervezet indult útjára három esztendővel korábban, igazi feladatát mindazonáltal a kárpátaljai magyar közélet megszervezésében találta meg: országos választásokra készült, sikereket ért el a helyhatósági választásokon, s kidolgozta a Beregszász környéki magyarság területi autonómiájának, illetve általánosságban az ukrajnai magyarság kulturális önkormányzatának elveit.

Időközben létrejöttek a Kárpátaljai magyarság kulturális intézményei: a Balla D. Károly által szerkesztett, Budapesten készülő Hatodik Síp című irodalmi és közművelődési folyóirat, illetve a most helyébe lépő Pánsíp című, már Ungváron készülő folyóirat, a Révész Imre Képzőművészeti Társaság, a Zádor Dezső Zenei Társaság, a már említett pedagógusszövetség és újságíró-szervezet, sőt egy helyi magyar írószervezet. Ezzel a KMKSZ egyértelműen politikai-érdekvédelmi szervezetté vált, amelynek elsőrendű célja a Kárpátalján élő kétszázezer magyar önkormányzatának létrehozása és működtetése. Fájdalmas viszont, hogy időnként a KMKSZ belső megosztásáról, belvillongásairól lehet hallani, holott nyilvánvaló, hogy a kárpátaljai magyarság csak erős politikai és szervezeti egységben, a nemzeti szolidaritás gyakorlati érvényesülése nyomán lehet eredményes politikai szervezet, és védheti meg a régióban élő magyarság érdekeit. (Azóta a szervezet nagyszőllősi kongresszusán a kárpátaljai magyarság politikai egysége ismét megerősödött!)

A kulturális intézmények létrejöttének talán legnagyobb vívmánya: az új kárpátaljai magyar könyvkiadás, amely szinte váratlanul egészen meglepő eredményeket hozott létre. Korábban Kárpátalján csupán nagyníha jelentek meg magyar könyvek, akkor is többnyire igen szegényes kiállításban, és ezek szinte alig jutottak el az összmagyar kulturális nyilvánosság elé. Ezt a tulajdonképpen sivár képet a Balla D. Károly által szerkesztett „Hatodik Síp Könyvek" megjelenése alakította át, ezek sorában Finta Éva és Balla D. Károly versei, Böszörményi Gyula és Nagy Zoltán Mihály prózai művei, valamint az *Extra Hungariam* című szépirodalmi antológia jelentek meg a többi között. A Hatodik Síp Alapítvány és a budapesti Magvető közös kiadásában látott napvilágot Vári Fábián László verseskötete. Most pedig egyszerre hét könyvvel rukkolt ki a bemutatkozó Intermix Kiadó: korábban hosszú évek alatt összesen nem jelent meg ennyi kötet. Közöttük van Kovács Vilmos, Füzesi Magda, Fodor Géza verseskönyve, *Kisebbségi ének a beregi rónán* címmel egy szépirodalmi antológia, a helyi történeti

mondák egy gyűjteménye, egy dokumentumkötet az 1944–1945-ös deportálásokról, amelyek valósággal megtizedelték Kárpátalja magyarságát, s végül *Hitéletünk őre* címmel egy magyar görög katolikus imakönyv, amelyhez hasonló évtizedek óta nem hagyta el a nyomdát.

Most, hogy ezeket a könyveket szétterítve szemlélem az íróasztalomon, látom, Kárpátalján is van magyar remény, és ez mindenekelőtt az ottani magyar kultúrának köszönhető.

Négy nap Bukarestben

Közel tíz esztendeje jártam utoljára a román fővárosban: a két ország tudományos akadémiái által felállított vegyes bizottság tartotta akkor (máig utolsó) ülését. Az ülésnek nem volt, nem is lehetett különösebb eredménye: mindkét delegáció mondta a magáét, s arra senki sem számított, hogy a magyar és a román történészek között valódi és eredményes párbeszéd indulhat meg. Bukarestben mindazonáltal barátaim élnek, így Méliusz József, Gálfalvi Zsolt, Szász János és Lőrincz László, így aztán örömmel vállalkoztam az utazásra, midőn a művelődésügyi minisztériumból erre felkértek. Még 1991-ben Medvigy Endre barátommal együtt szerkesztettem egy költői antológiát az ötvenhatos forradalom és szabadságharc irodalmi emlékeiből. A kötet Püski Sándornál jelent meg *Ezerkilencszázötvenhat, te csillag* címmel (ez eredetileg Faludy György egyik versének címe volt). Most mindketten kiutaztunk, hogy a nemrég megnyitott bukaresti magyar kulturális központban, elsősorban román közönség előtt, képet adjunk arról, hogy irodalmunk miként válaszolt 1956-ban a történelem kihívásaira, s miként őrizte 1956 szellemi örökségét. A bukaresti program persze ennél sokkal gazdagabb volt, s ez Gálfalvi Zsoltnak, a romániai Magyar Pen Club elnökének, valamint Járai Istvánnak, a magyar kulturális központ igazgatójának volt köszönhető.

A román fővárosnak kétségtelenül vannak magyar kulturális hagyományai, és a romániai magyar szellemi élet egyik fontos központja is ott rendezkedett be. Ma mégis jóval csendesebb a bukaresti magyar szellemi-irodalmi élet, mint egy évtizede, többen eltávoztak az élők közül, mások Erdélybe vagy Magyarországra telepedtek át. Ám a román főváros, kényszerű módon, ma is nagy magyar központnak számít. Az egykor százezresnek mondott magyarság, igaz, nagyjából húsz–harmincezer lélekre szűkült, alig működik a bukaresti magyarok Petőfi Sándor Művelődési Háza, egyszer elveszik, máskor visszaadják az Ady Endre-líceumot. A román állami és kulturális központban mindazonáltal a magyarságnak helyt kell állnia: a bukaresti parlamentben nagy magyar képviselőcsoport dolgozik, a Kriterion Kiadó, ha rendkívüli nehézségekkel is, de folytatja munkáját tovább, s Bukarestben négy magyar lap is megjelenik: a Romániai Magyar Szó című központi napilap, A Hét és az Orient Expressz című hetilapok, továbbá a Közoktatás című tanügyi lap.

Bukaresti látogatásomat felhasználtam arra is, hogy találkozzam ezeknek az intézményeknek a vezetőivel. A Hét szerkesztőjét, Gáfalvi Zsoltot már említettem, de találkoztam Szabó Gyulával, a Kriterion Kiadó új igazgatójával is, aki növekvő reménységgel számolt be a korábban oly nagy munkát végző s küldetést betöltő műhely mai munkájáról és jövendő terveiről. A kiadó, amely leginkább termékeny éveiben – a hetvenes esztendők közepén – általában százhúsz–százharminc kötetet jelentetett meg, a súlyos gazdasági gondok következtében erősen visszaesett, s 1992-ben csak huszonöt könyvet juttatott el a közönség elé. A jelen esztendőben azonban ismét nagy tervekkel lép fel, összesen hetvenhárom könyv kiadására készül, ezek között vannak

Berde Mária, Kacsó Sándor, Tamási Áron és Nyírő József művei, Egyed Péter, Kovács András Ferenc és Lászlóffy Aladár új verseskötete, Fodor Sándor új regénye, s olyan kézikönyvek vagy tudományos munkák, mint Szerb Antal világirodalom-története, Szabó Dezső esszéi, Hamvas Béla és Kerényi Károly tanulmányai, Imreh István és Kiss András történelmi munkái, illetve a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* harmadik kötete és a *Székely Oklevéltár* ugyancsak harmadik kötete. Ezek a könyvek természetesen magyarországi támogatással, pontosabban a művelődésügyi minisztérium kisebbségi könyvalapítványának támogatásával kerülnek majd az olvasók elé.

Ugyancsak találkoztam a bukaresti tudományegyetem magyar filológiai tanszékének vezetőivel és munkatársaival: Murvai Olgával, Molnár Szabolccsal és Rostás Istvánnal. Nekik sincs könnyű dolguk, mivel a tanszéknek teljes körű hungarológiai oktatást kell adnia a román fővárosban tanuló erdélyi, elsősorban székelyföldi magyar fiataloknak, emellett alapképzésben kell részesítenie azokat a román diákokat, akik kiegészítő szakként választották a magyar nyelvet és irodalmat. A tanszék oktatói gondokkal küzd, kicsiny a tanári gárda, igen nagy az óraszám, hiányoznak az alapvető kézikönyvek, lexikonok és tudományos munkák. Az oktatók gyakran úgy érzik, hogy a magyarországi közvélemény és tudományos élet kevésbé tartja számon az ő munkájukat és gondjaikat. Pedig segíteni kellene őket, hiszen az mindenekelőtt egyetemes magyar kulturális érdek, hogy a román fővárosban igényes, vonzó és eredményes hungarológiai képzés folyjék az egyetemen.

Erre az igényességre és eredményességre törekszik a város szívében, egy nagy gonddal felújított palotában működő magyar kulturális központ, amely nemcsak a bukaresti magyarokat, hanem a román értelmiségieket is igyekszik megnyerni a magyar kultúra barátjának. Járai István és munkatársai igen lelkiismeretesen és találékonyan végzik ezt az aligha túlértékelhető feladatot. A magyar kulturális központ előadóterme és könyvtára máris kedvelt találkozóhelynek számít, s a filmvetítések is sok érdeklődőt vonzanak. Fontos volna a könyvtár gazdagítása: ahogy végigtekintettem a székely asztalosok kétkezi munkáját dicsérő könyvespolcokon, megállapíthattam, hogy bizony elférne még rajtuk néhányezer kötet.

A magyar kulturális központ nyitva áll a román értelmiség előtt, s magam is örömmel találkoztam a román irodalmi élet néhány jeles egyéniségével, így Laurenţiu Ulici neves irodalomkritikussal, a Romániai Írószövetség alelnökével, aki régi ismerősöm: Mircea Dinescu egy esztendeig tartó németországi tartózkodása alatt a szövetséget vezeti, Bodros Horaşangian prózaíróval, az írószervezet külügyi titkárával, Ştefan Augustin Doinaşsal, a Secolul 20 című világirodalmi folyóirat főszerkesztőjével, valamint Roger Campeanuval és Geo Şerbannal, e folyóirat szerkesztőivel. Szó esett a magyar és a román írószövetség együttműködéséről, illetve arról, hogy a világirodalmi folyóirat a közelmúltban megjelent német, spanyol, portugál és izraeli, valamint a nemsokára közreadandó holland számhoz hasonlóan egy magyar különszámot szeretne létrehozni.

Könnyű belátni ennek a vállalkozásnak a fontosságát, hiszen a magyar–román politikai feszültségek kiéleződése idején igen nagy szerepe lehet a kulturális közeledésnek és együttműködésnek. A román értelmiségen, elsősorban az ellenzéki intelligencián belül többen is akadnak olyanok, akikkel ilyen együttműködés elképzelhető. Ezek az ellenzékiek maguk is elutasítják a korábbi kommunista diktatúrához ezer szállal kötődő jelenlegi bukaresti kormányhatalmat, és azokat az etnokratikus törekvéseket, amelyeket a román jobboldal képvisel.

Sajnos, a hazai közvélemény sokkal jobban ismeri például Funar polgármester és a hozzá hasonló szélsőségesek és fasiszták garázdálkodását, mint a román ellenzékieket, az ellenzéki szellemű román irodalmat. Bukaresti beszélgetőpartnereim is közéjük tartoznak: Doinaş a Demokratikus Koalíció szenátora, Ulici pedig a Polgári Szövetség mozgalmának egyik alelnöke. Fontos volna párbeszédet folytatni velük, és fontos volna, hogy az élő magyar irodalom bemutatkozzék, és jelen legyen a román értelmiségiek köreiben. Ennek a szándéknak a jegyében állapodtunk meg például az Európai Utas című közép-európai folyóirat egy későbbi bukaresti látogatásában is.

A négy bukaresti nap ilyen módon gyorsan eltelt. Vasárnap jelen voltam a bukaresti magyar reformátusok istentiszteletén, beszélgethettem Albu Zoltánnal, aki egy kicsiny, de már 1815 óta működő magyar gyülekezet gondjait viseli, emellett irányítja a Koós Ferenc művelődési egyesületet. Együtt voltam Borsi Kálmán Bélával, régi barátommal, a kiváló történésszel, aki most a bukaresti magyar nagykövetségen teljesít szolgálatot, valamint Kovács Albert egyetemi tanárral, a neves Dosztojevszkij-kutatóval, aki egyébként Mircea Dinescu apósa. És meglátogattam az immár nyolcvannégy esztendős Méliusz Józsefet, aki súlyos betegségek után is töretlen szellemi erővel figyel mindenre, ami a magyar kultúrához tartozik. Többször is előfordult már, hogy tőle búcsúztam utoljára a bukaresti magyarok közül: most is vele fejezem be ezt a beszámolót. Remélem, hamarosan újra láthatom.

Kazinczy-napok Kassán

Huszonhatodik alkalommal rendezték meg Kassán a Kazinczy-napokat, ez a találkozó hagyományosan a szlovákiai magyar nyelvműveléssel és anyanyelvápolással foglalkozik. A rendező intézmények között ott volt a Csehszlovákiai Magyarok Anyanyelvi Társasága, a Csemadok országos és kassai választmánya, a Szlovák Köztársaság Oktatásügyi és Tudományos Minisztériuma, a pozsonyi, besztercebányai és eperjesi oktatási módszertani központok, a kassai Thália Színház és most első alkalommal a budapesti Anyanyelvi Konferencia. Az igen tartalmas, és a résztvevők egybehangzó véleménye szerint rendkívül eredményes találkozó ezúttal több programot is magába foglalt: az idén is megrendezték a nagy hagyományú „A szép magyar beszéd" versenyét, amely szlovákiai magyar diákoknak ad alkalmat arra, hogy tanúsítsák, mennyire járatosak anyanyelvük használatában, emellett két tudományos konferencia is lezajlott, az első a szlovákiai magyar tankönyvek nyelvi állapotáról, a másik a kisebbségi, tehát az erdélyi, a felvidéki, a kárpátaljai és a délvidéki magyar sajtó nyelvéről.

A három program kétségtelenül összefügg egymással, hiszen megfelelő, s anyanyelvi tekintetben hibátlan tankönyvek nélkül éppúgy nem képzelhető el a magyar nyelv gondozása és fenntartása, mint nyelvükben (és szellemiségükben) magyar újságok, szaklapok, kulturális folyóiratok nélkül. Erről beszéltek a kisebbségi magyar sajtónyelvvel foglalkozó tudós előadók is: a budapesti Szathmári István mellett a kolozsvári Péntek János, Szabó Zsolt és Cseke Péter, a kárpátaljai Kótyuk István, a délvidéki Ágoston Mihály és Molnár Csikós László, valamint a felvidéki Jakab István és Szabómihály Gizella. Beszámolóik arról is meggyőzték a népes hallgatóságot – ennek soraiban főként felvidéki magyar pedagógusok foglaltak helyet –, hogy a magyar sajtónyelvnek a kisebbségi körülmények közepette is ragaszkodnia kell a magyar köznyelv normáihoz, és védekeznie kell a többségi népek sajtónyelvének lexikai és grammatikai befolyásával szemben. Minthogy ez a befolyás nemcsak anyanyelvünk épségét, tisztaságát, hanem egységét, egységes fejlődését is veszélyeztetheti.

A találkozó résztvevői erős hangsúlyokkal beszéltek arról, hogy a magyar kultúrának mindenképpen helyre kell állítania és fenn kell tartania azt az egységét, amely hosszú évszázadok során jellemezte. Éppen a nemzeti kultúra egységének gondolatát szolgálta az, hogy az idei Kazinczy-napokon a felvidéki magyar tudósok, pedagógusok és újságírók mellett nagy szerepet kaptak a magyarországi, erdélyi, kárpátaljai és délvidéki vendégek, és hogy a rendezésben fontos szerepet vállalt a magyar kultúra nemzetközi társasága: az Anyanyelvi Konferencia. A kassai találkozókhoz hasonló „Kárpát-medencei" magyar összejövetelek egyik fontos eredménye az is, hogy személyes kapcsolatokat hoz létre a több országban élő magyar értelmiség képviselői között. A szerveződő ismeretségek és barátságok hatékonyan alapozhatják meg a közös együttműködést, azt az összmagyar szolidaritást, amelyre most – a közép-európai régió veszedelmes dezintegrációja idején – szükségünk van, amely igen nagy erkölcsi erőt jelent.

Lendvai magyar napok

Másodszor jártam Lendván (egykori nevén Alsólendván), a muravidéki magyar szórvány központjában. Az egykori mezővárosból mára a független szlovén köztársaság fejlett regionális gazdasági központja lett, a magyarság száma azonban sajnálatosan visszaesett. A trianoni szerződés aláírása után, midőn az egykori Zala megyéhez tartozó vidéket a jugoszláv államhoz csatolták, Alsólendva lakosságának több mint kétharmada volt magyar, környékén pedig több színmagyar község élt. Mára a magyarok csupán a város lakóinak egyharmadát adják, ám a közvetlen környék még mindig túlnyomóan magyar. A kisebbségi gondok mind súlyosabban nehezednek az ott élők vállára: a vegyes házasságokból születő gyerekek általában már szlovénul tanulnak, és az úgynevezett „kétnyelvű" iskolákban tanuló magyar diákok is csupán heti négy órában találkoznak anyanyelvükkel. Pedig a függetlenné vált Szlovénia alkotmánya széles körű nemzetiségi jogokat ad, ezekkel kellene jobban élniök a muravidéki magyaroknak.

A nagyjából tízezer magyart önálló kulturális intézmények támogatják abban, hogy megőrizhessék anyanyelvi műveltségüket és nemzeti identitásukat. A Néplap című hetilap, az önálló magyar rádió és a szlovén televízió Lendván dolgozó magyar szerkesztősége, valamint a muravidéki magyar önkormányzat valóban őszinte hivatástudattal szolgálja a nemzeti kultúra ügyét, s az ottani magyar intézményeknek igen jó kapcsolatai vannak a szomszédos Zala és Vas megye kulturális műhelyeivel is.

Lendvai látogatásomra az adott alkalmat, hogy hagyományosan ilyenkor rendezik meg a magyar nyelv ünnepi hónapját. Előadást tarthattam az ottani magyarok között, s Gönc Lászlóval, a magyar önkormányzat titkárával aláírtunk egy együttműködési megállapodást az önkormányzati szervezet és az Anyanyelvi Konferencia között. Másnap pedig a lendvai vezetők társaságában, a magyar–szlovén határon üdvözölhettem Habsburg Ottót, aki párórás látogatást tett a muravidéki magyarok között, s igen rokonszenves, spontán beszédben szólott arról, hogy az egységesülő Európában, amelyhez Magyarország is, Szlovénia is csatlakozni kíván, el kell tűnniök azoknak a határoknak, amelyek elválasztják egymástól a szomszédos területeken élő magyarokat és a szomszédos népeket. (A szlovéniai határőrök mintha ezt a figyelmeztetést szívlelték volna meg: másnap minden ellenőrzés nélkül léptük át kocsival a szlovén–magyar határt.)

Alkalmam volt bekukkantani egy másik összejövetelre is: a hét végén a 18. századi lendvai barokk plébániatemplomban rendezett nagyböjti lelkigyakorlatra. Szlové-

niai, szabadkai és magyarországi ferences páterek végezték a missziót. Elbeszélgettem a plébánia fiatal, szabadkai származású káplánjával. A muravidéki és muraközi magyar katolikusok talán legnagyobb gondja, hogy nem tudnak magyar hittankönyvet adni gyermekeik kezébe. A vidék, amely valamikor a veszprémi egyházmegye része volt, most a maribori püspökséghez tartozik. Jó lenne, ha az illetékes dunántúli püspökök találkoznának a szlovén főpásztorokkal, közelebbről a maribori püspökkel, s elérnék, hogy a szlovéniai magyar gyerekek anyanyelvükön ismerkedjenek meg a hit igazságaival, az Egyház tanításaival.

Kosztolányi-napok Szabadkán

Fegyverek közt hallgatnak a Múzsák, mondották a régiek, a kultúra képviselőinek azonban talán éppen háborús viszonyok közepette kell még erőteljesebben hallatniuk szavukat, előtérbe állítaniok a nemzeti művelődés nagy történelmi értékeit. Mintha ez a meggyőződés munkált volna az idén először megrendezett szabadkai Kosztolányi-napok mögött. A délvidéki (vajdasági) magyarság ma súlyos fenyegetések árnyékával a feje fölött, és igen nehéz politikai, valamint kulturális helyzetben él – bizonyára ezért is kell találkozót tartania, hogy számot vessen szellemi tartalékaival, és kinyilvánítsa azt a kívánságát, miszerint felemelt fővel, történelmi értékeinek és jogainak teljes birtokában akar élni azon a földön, amelyen ősei is éltek, ahová a történelem rendelte, amely szülőhelye.

A vajdasági magyarság szinte irigyelt kulturális intézményrendszer birtokában élt egy évtizede: az újvidéki egyetem Hungarológiai Intézete, a Magyar Szó című napilap, a Forum könyvkiadó, számos folyóirat és egyéb sajtótermék, önálló rádió- és televíziós program, két állandó színház (Szabadkán és Újvidéken), közoktatási intézmények szolgálták anyanyelvi művelődését. Ez a kör mostanában drámai módon szűkült: az újvidéki intézet egyetemi tanszékké minősült vissza, a Magyar Szó megjelenése akadozik, megszűnt több folyóirat, a szabadkai Népszínház nem tart előadásokat, elnémult igen sok magyar iskola vagy iskolai tagozat.

A délvidéki magyarság sokat veszített a Vajdaság tartományi autonómiájának felszámolásával, súlyos terheket ró rá a nagyszerb célokért folyó gyilkos és oktalan boszniai háború, fiai ki vannak szolgáltatva a katonai behívó kényszerének, korábbi, viszonylagos jólétét tönkretette a háborús infláció, a gazdasági kényszerintézkedések sorozata. Nemcsak nyugalmában, hanem puszta létében is veszélyeztetett, hiszen 1944 véres őszén maga is szörnyű tapasztalatokat szerzett arról, hogy a balkáni hagyományok értelmében mit jelent az úgynevezett „etnikai tisztogatás". Következésképp tízezrek, közöttük igen sok katonaköteles fiatal menekült el szülőhelyéről, olyanok, akik ifjú életüket nem akarják feláldozni a nagyszerb terjeszkedés oltárán.

A délvidéki magyarság állandósult veszélyben él, s bizonyára éppen a veszély keltette életre az önvédelem és az összefogás elemi ösztönét. A súlyos veszteségek ellenére talán éppen az öntudatra ébredés, az önismeret és a felelősségvállalás nagyobb készsége nyújt lehetőséget némi bizakodásra. A Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége erejének és igazának tudatában védi a közel négyszázezer ottani magyar nemzeti, kulturális és gazdasági érdekeit, s kezdeményezi a magyar kisebbség autonómiájának kialakítását. A VMDK jelen van a belgrádi parlamentben, és a Vajdaság több városában és községében is magyar önkormányzati vezetés működik, így Kasza József személyében Szabadkának magyar polgármestere van. A kulturális életben is találunk

biztató jeleket: a Forum Kiadó megbízhatóan dolgozik tovább, és Szabadkán – Dévavári Zoltán szerkesztésében – újraindult a szép hagyományokra visszatekintő Üzenet című irodalmi és művelődési folyóirat.

A kulturális életképesség bizonyítéka volt a Szabadkán született Kosztolányi Dezső emlékének szentelt kétnapos konferencia is. Megrendezését a Szabadkai Magyar Nyelvművelő Egyesület és a Jugoszláviai Magyar Művelődési Egyesület vállalta magára, a szervezésben Varga Lakatos Gizella tanárnő végzett igen nagy munkát. Szinte mindenki összegyűlt Szabadkán a vajdasági magyar irodalmi élet képviselői között: a VMDK vezetéséhez tartozó Dudás Károly, Bosnyák István, a Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság elnöke, Bori Imre, a Híd főszerkesztője, Bányai János újvidéki egyetemi tanár, Bordás Győző, a Forum Kiadó igazgatója, Magyarországról Csoóri Sándor, a Magyarok Világszövetségének elnöke, magam pedig az Anyanyelvi Konferencia képviseletében. Jelen voltak a belgrádi magyar nagykövetség és a szabadkai városi vezetés képviselői is.

Az ünnepségek Kosztolányi háromnyelvű (szerb, magyar, horvát) emléktáblájának felavatásával kezdődtek, majd abban a patinás gimnáziumban gyülekeztek a résztvevők, amelyben a költő is tanult, s ahol édesapja: Kosztolányi Árpád mint igazgató működött. Majd a Városi Könyvtárban igen jól sikerült tudományos ülésszak idézte fel Szabadka nagy szülöttének emlékét, költészetét és nyelvművelő írásait. Ennek során Csoóri Sándor, Dévavári Zoltán, Lazar Merković szabadkai író-műfordító és Bosnyák István tartott előadást, s nekem is alkalmam volt arra, hogy beszéljek Kosztolányi nyelvművelő írásairól. Délután megnyitották a Városi Múzeum Kosztolányi-emlékkiállítását, majd irodalmi est zárta le az eseményeket. Másnap pedig megrendezték az ugyancsak a költő emlékének szentelt versmondó versenyt és játékos nyelvi vetélkedőt.

Talán valami jelképességet is tulajdoníthatunk annak, hogy a szabadkai találkozó éppen Kosztolányi csillaga alatt gyűlt egybe. Kosztolányi a többi között a magyar nyelv védelmének és ápolásának szentelte munkáját, az anyanyelvben, az anyanyelvi kultúrában látta a magyarság legfontosabb összefogó erejét. Ahogy *Lenni vagy nem lenni* című vallomásos esszéjében írta: „Nyelvünk szellemében él, melyben összeforradunk valamennyien, akármiféle politikai hiten élünk. Nem dicsekszünk azzal, hogy hűek vagyunk ehhez a nyelvhez. Mi magunk vagyunk a hűség. Nem állítjuk azt sem, hogy csak vele, általa, érette lélegzünk. Mi magunk vagyunk ez a nyelv. Vér vízzé válhat, pártot üthet, de ez a szellemi közösség megronthatatlan, elmozdíthatatlan."

A Csemadok közgyűlése Dunaszerdahelyen

A Csemadok dunaszerdahelyi XVII. Országos Közgyűlése alighanem példamutató volt, nemcsak a szlovákiai magyarság, hanem minden kisebbségi sorban élő magyar népcsoport számára. Ennek a közgyűlésnek kellett meghatároznia a nagy múltú (1949-ben alakult) nemzetiségi szervezet feladatait és stratégiáját abban az új helyzetben, amelyet a szlovák állam függetlensége hozott létre. Egyszersmind érvényesíteni kellett a szlovákiai magyarság politikai intézményrendszerének kialakulásából – a négy politikai párt megjelenéséből – eredő helyzet következményeit. A Csemadok, amely hagyományos és széles körben megbecsülést szerzett névrövidítésének megtartása mellett a jövőben mint Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség végzi majd tevékenységét, a felvidéki magyarság társadalmi és művelődési életének összefogását vállalja magára.

Ennek az összefogásnak a minél szélesebb kerete kíván lenni, átengedve a pártoknak a közvetlen politikai érdekvédelem felelősségét és gondjait. Ahogy Duray Miklós, a legerősebb szlovákiai magyar (illetve kisebbségi) politikai szervezet, az Együttélés vezetője mondotta a közgyűlésen: „A Csemadok betöltötte korábbi menedék-szerepét, túlélési küldetését. Ma a sokszínű és demokratikusan szerveződő társadalmi érdekcsoportok, munkaformák keretét, társadalmi érdekvédelmi szervezetet kellett megteremtenünk." Lehetősége és ereje tehát abban van, hogy a szlovákiai magyarság legszélesebb tömegeit képes magába fogadni, megszervezni, és közös munkára mozgósítani. Országos választmánya mellett máris hét kulturális társaság működik: a többi között a Magyar Irodalom- és Könyvbarátok Társasága, a Magyar Néprajzi Társaság, a Magyar Tudományos Társaság és a Magyar Zenebarátok Társasága. A Csemadok ugyanakkor igen fontos feladatának tartja a politikailag tagolt szlovákiai magyarság szellemi összefogását, azt, hogy az ottani magyarság nemzeti és lelki egységének ügyét ne veszélyeztesse a pártok versengése és küzdelme.

A dunaszerdahelyi közgyűlés új programot fogadott el, határozatban rögzítette legfontosabb törekvéseit és kívánságait, s megválasztotta a szervezet új vezető testületeit. Elnöke továbbra is Bauer Győző akadémikus maradt, két alelnöke a komáromi Bajnok István és a pozsonyi Szabó Rezső, az ötvenegy tagú választmányban, illetve a tizenhét tagot számláló elnökségben a szlovákiai magyarság közismert személyiségei, így a többi között Dobos László, Duka-Zólyomi Árpád, Nagy János, Gál Sándor, Rózsa Ernő kaptak helyet.

A közreadott programnyilatkozat értelmében a Csemadok „olyan társadalmi feltételek kialakítását szorgalmazza, amelyek a nemzeti kisebbségek tagjai számára lehetővé teszik anyanyelvük és nemzeti szimbólumaik használatát, nemzeti identitásuk vállalását anélkül, hogy azért bármilyen erkölcsi vagy jogi diszkriminációnak volnának kitéve." Ebből az alapelvből következik, hogy a Csemadok minden téren kívánja és követeli a szlovákiai magyarság anyanyelvi kultúráját szolgáló és ápoló intézmények megőrzését, fejlesztését, illetve létrehozását. Azaz iskolák állítását (a szórványvidékeken is), a magyar tudományos, művészeti, népművelő és honismereti tevékenység támogatását, s mint elengedhetetlen intézményt, a magyar felsőoktatás megalapozását. Ez utóbbiról a program a következőképpen beszél: „Létfontosságú [...] olyan magyar felsőoktatási intézmény létrehozása, amely magába foglalná a pedagógusok, népművelők, néprajzkutatók, közönségszervezők, könyvtárosok, lelkészek, újságírók és színművészek képzését." Ennek a magyar egyetemi jellegű felsőoktatási intézménynek kétségtelenül a legjobb kerete lehetne a már létrejött komáromi városi egyetem.

A közgyűlés ilyen módon alapozó munkát végzett, s ennek során egy jól tagozott és megfelelően működő kulturális, jogi és intézményi rendszer alapjait tervezte meg. Ezek az alapok természetesen még arra várnak, hogy létrehozzák őket, s majd rajtuk a valóban autonóm intézményeket. E hatalmas munka érdekében azonban először is el kell takarítani a mögöttünk álló diktatórikus korszak romjainak még ma is tömören álló maradványait. Először is fel kell számolni azokat a diszkriminatív jellegű rendelkezéseket, elnöki dekrétumokat, amelyek a rosszemlékű 1945. áprilisi, úgynevezett „Kassai Kormányprogramból" következtek: erre a programra épültek a felvidéki magyarságot sújtó intézkedések. A független és demokratikus szlovák államnak kétségkívül el kellene utasítania ezt az antidemokratikus, kirekesztő és nacionalista programot. A Csemadok közgyűlési határozata ezért szólította fel a szlovák köztársasági elnököt a kassai program és a diszkriminatív elnöki dekrétumok visszavonására, megsemmisítésére.

Másodszor pedig fel kell számolni a Trianon után kialakított és kialakult „kisebbségi" helyzet jogi, politikai és lelki következményeit. A szlovákiai magyarság ugyanis egy évezrede él mai lakóhelyén, ahol különben is általában nem kisebbséget, hanem többséget alkot. Ezért utasította el a Csemadok közgyűlése a „kisebbség", és vezette be, nagyon helyesen, a szlovákiai magyar „nemzeti közösség" fogalmát. Ez a fogalom arra is utal, hogy a szlovákiai magyarság nem külön etnikai, történelmi és kulturális entitás, hanem a magyar nemzet integráns része, amelynek elemi joga ápolni összetartozását a magyarság egészével. Ezt a természetes azonosságtudatot fejezte ki a közgyűlés végeztével felhangzó magyar himnusz, amelyet minden résztvevő felemelt fővel – sokan könnyekkel küzdve – énekelt.

Emelkedés vagy süllyedés?

A „kárpát-medencei körséta" igen sok tanulsággal járt, mindenekelőtt mégis egy nyugtalanító kérdést vetett fel: Vajon mit hoz a jövő? Szeretnők hinni, hogy a közép-európai régió és benne a magyar kisebbségi közösségek jövője valamiféle belső stabilitás és integráció felé halad, s az egymással szemben hagyományosan gyűlölködő és hadakozó népek – minden mai tapasztalatunk ellenére egyszer csak bekövetkező – kiengesztelődése és együttműködése, belátható időn belül (még a mi életünkben) megnyitja az európai felzárkózás útját. Sokan álmodtak ettől az elmúlt száz esztendőben, nálunk például Ady Endre, Jászi Oszkár, Babits Mihály, Németh László, József Attila, Illyés Gyula, Bibó István – és persze a szomszédainknál is –, egy Karel Čapek, egy Emil Boleslav Lukáč, egy Vitor Eftimiu, egy Miroslav Krleža. Ezek az álmok aztán rendre elbuktak a történelem és a regionális politika vagy a világpolitika kemény realitásain.

A közép-európai felemelkedést – a gazdasági fejlődést, a regionális integrációt és a hatékony kisebbségi jogrendet – ugyanis csak elszánt és hathatós nyugat-európai, amerikai, tehát világpolitikai támogatás tudná előbbre vinni, megvalósulását segíteni, erre pedig jelenleg nincs kellő készség a nyugati nagyhatalmak körében. Ezt éppen Bosznia-Hercegovina népének elhúzódó megpróbáltatásai mutatják. Európai tragédia volna ez? Igen, Európa mozgalmas történelme során igen sokszor hagyta figyelmen kívül az idők figyelmeztető jeleit, a saját elemi érdekeit, és botorkált be annak a közös tragédiának a szakadékába, amely korábban odafigyeléssel, készenléttel és némi áldozathozatallal elkerülhető lett volna.

A „kárpát-medencei körséta" tanulságai ezért sötétebbek, mint egy esztendeje. A régióban, mindenekelőtt Kis-Jugoszláviában, Romániában és Szlovákiában a „nemzetállami" berendezkedés akár erőszakos létrehozásának és nem a demokratikus jogrendnek, nem az európai politikai normák érvényesítésének adott prioritást a kormányszinten is megjelenő politika. A „nemzetállami" elv kérlelhetetlen alkalmazása többnemzetiségű országokban – márpedig mind Kis-Jugoszlávia, mind Románia, mind Szlovákia ilyen – mindenképpen etnocentrikus, etnokratikus rendszerek kiépüléséhez, következésképp a nemzeti kisebbségek elnyomásához, megfélemlítéséhez, esetleg elűzésének vagy felszámolásának megkísérléséhez vezet. Azokhoz a megoldásokhoz, amelyek az elmúlt évszázadban rendre visszavetették a közép-európai fejlődést, és megakadályozták a felemelkedést.

A kárpát-medencei magyar kisebbségi közösségek ma még tartják magukat, s megpróbálják helyreállítani, majd megvédeni kulturális intézményeiket. Ezzel a szándékkal és készséggel találkoztam „körsétám" során magam is. Ámde megfelelően hatékony

nemzetközi védelem nélkül igen nehezen lesznek képesek arra, hogy eredményesen megszervezzék önvédelmüket. A magyar kormány, pontosabban a a magyar állam és társadalom ismét történelmi „csapdahelyzetbe" került (mint 1848–49-ben, 1918–19-ben vagy 1945-ben); stratégiai érdeke, hogy jó viszonyt alakítson ki szomszédaival, ugyanakkor nem mondhat le a kisebbségi sorban élő magyarok védelméről és támogatásáról, sőt arról sem, hogy legalább kulturális, szellemi és lelki értelemben helyreállítsa azt a magyar nemzeti egységet, amelyet a trianoni kényszerbéke megtört, és amelyet folyamatosan támadnak a szomszédos nacionalizmusok.

Ebből a „csapdahelyzetből" származnak azok a nehézségek, amelyek egy valóban tisztességes magyar–román vagy magyar–szlovák „alapszerződés" létrehozását akadályozzák. Tudják ezt jól Bukarestben és Pozsonyban is, ezért próbálják rászorítani a magyar kormányt a lehető legtöbb deklaratív engedményre (mindenekelőtt a trianoni határok békés megváltoztatásának lehetőségéről történő lemondásra), s könnyen manővereznek a magyar kisebbségek jogaival, minthogy ők vannak birtokon belül. Ezeknek az engedményeknek igazából nincs értelmük, minthogy a magyar kormány többszörösen is elismerte a fennálló határokat, ráadásul ezeket a határokat mindig az adott politikai helyzet szabja meg, sohasem valamilyen deklaráció. A legfontosabb az volna, hogy Budapestnek is legyen kellő politikai mozgástere, s ne jussunk olyan helyzetbe, hogy akár a szomszédokkal kialakítandó kapcsolatok, akár a kisebbségi magyarság védelmét tekintve elfogyjanak politikai manőverezési lehetőségeink.

A magyar kormányzat – nemcsak a mostani, hanem a mindenkori kormány – előtt kettős stratégiai, mondhatnám így is, manapság megint divatos kifejezéssel: nemzetpolitikai feladat áll. Meg kell védenie a határokon túlra került magyarság érdekeit, helyre kell állítani a nemzet kulturális egységét, egyszersmind elő kell segíteni a regionális megbékélést, együttműködést és integrációt. A kisebbségi magyarok ügyét azonban sohasem szabad feláldozni az integráció oltárán – ezt az öntudatára ébredő magyarság nem is fogadná el –, és a kisebbségi magyarság ügyének rendezésére irányuló szándék sem mehet el odáig, hogy nehezen csökkenthető feszültségeket okozzon a magyarság és szomszédai között.

A diplomáciának ilyen módon valóban „gúzsba kötve kell táncolnia", ahogy Kosztolányi mondotta volt a műfordításról. Valóban, a diplomácia művészete most a fordítás művészetére emlékeztet: a magyar nemzeti érdekeket kell lefordítania arra a nyelvre, amely szomszédaink számára is érthető és elfogadható. Ez a nyelv a virtuális Európa nyelve lehet, annak kell lennie. Vagyis el kell fogadtatni a világközvéleménynyel, mindenekelőtt a nagyhatalmakkal, hogy az általuk képviselt érdekek – a kisebbségek önkormányzata, a közép-európai régió multikulturális hagyományainak elismertetése, érvényesítése, az „államnemzeti" koncepció helyett a „kulturális nemzetek" fogalmának elfogadása és érvényesítése, a nemzetek és a kultúrák párbeszéde az államok és a hatalmi politikák párbeszéde (és versengése) helyett – egyszersmind európai érdekek, az európai népközösség érdekei.

A „kárpát-medencei körséta" arról is meggyőzi a látogatót, hogy a magyar kisebbségi érdekek nagy és hagyományos európai értékeket fejeznek ki: a különbözés jogát, az egyéni és közösségi autonómiát, egyáltalán: az emberi szabadság és önrendelkezés ügyét. A világpolitika hatalmasainak is kellene olykor „kárpát-medencei körsétákat" tenniök.

TANULMÁNY

Nádas Péter: Trilógia

A jelenkori magyar dráma egyik legkiemelkedőbb egyénisége. A hetvenes évek második felében íródott és *Színtér* (1980) címen kötetben is megjelent drámatrilógiája egy újszerű és mélyen átgondolt dráma- és színházeszményt körvonalaz. Nádas drámaírói koncepciója és a színházról vallott felfogása eltér nemzedéktársaiétól, a magyar színházi tradíciótól éppúgy, mint a hetvenes években fellépő, új drámaíró nemzedék – Spiró György, Bereményi Géza, Kornis Mihály – törekvéseitől, nem szorítható be egyetlen divatirányzatba se, egyedi és – szándéka szerint – folytathatatlan. „Engem a színházban nem a történet érdekel. És az úgynevezett gondolatok sem érdekelnek. Irodalom, filozófia dolga. Engem a színházban az élő testek között kialakuló viszonyrendszer érdekel. A kép, de a szónak egyáltalán nem képzőművészeti értelmében. Az élő test mozgóképe érdekel. [...] Az élő emberi test érzékiségéből kialakuló képi érzet érdekel. Ami persze valamiféle történetet is kirajzol, s a történetből gondolat is préselődhet" – írta Nádas az *Egy próbanapló utolsó lapjai* című műhelytanulmányában.

Az idézetből is kitetszik, hogy Nádas színháza nem szövegszínház: a mű és annak színpadi megvalósulása nehezen választható szét. A szöveg mint kotta funkcionál, amelynek lejátszása – „a testek összhangzó játéka" – adja meg az értelmezési lehetőségek kereteit. Nádas műveinek minden eredetisége és társtalansága mellett megtalálhatók a maga előzményei mind a magyar, mind a külföldi színházi törekvésekben, ill. drámairodalomban. Az abszurd színház Beckettje mellett elsősorban Antonin Artaud *kegyetlen színházát*, a lengyel dráma területéről pedig Witkiewiczet, a magyar színházi tradícióból Füst Milán *Boldogtalanok*ját, a jelenkori törekvések közül pedig Pilinszky János költői szertartásszínházát említhetjük, mint a Nádaséval rokon koncepciókat.

Nádas három színműve: a *Takarítás* (1977), a *Találkozás* (1979) és a *Temetés* (1980), noha mindegyik különálló egész, igen sok szállal kötődik egymáshoz, ezért jogos a kritikusai által is használt *Trilógia* elnevezés. Mindhárom műben egy-egy szertartás játszódik le a színpadon: a köznapi, konkrét cselekvések is túlnőnek hétköznapi jelentésükön, s a dráma szövetében szertartásértékűvé válnak. Mindhárom mű közös jellemzője, hogy a szereplők és a jellemek nem közelíthetők meg a hagyományos, pszichológiai-racionális síkon, de nem is szimbolikus alakok. Balassa Péter a *Takarítás*ról szóló tanulmányában írja: „az úgynevezett jellemdramaturgia föloldódik egy homogén drámai tónusban, a kapcsolatok-viszonyok összhatásában, amit a nyelv, a kettős és fedőbeszéd hoz felszínre".

Nádas színházában ugyanis a szereplők nyelvi megnyilatkozásai nem mindig adekvátak a szituációval: gyakran éppenséggel azok elfedésére vagy késleltetésére szolgálnak. A szituáción belüli szerepjátéknak, a többszörös álcázásnak ez a módszere Genet színházából ismerős; a *Takarítás* pedig a *Cselédek* néhány motívumát is felhasználja, mindenekelőtt az úrnő-cseléd viszonyban rejlő ambivalenciát, az alá- és fölérendeltségi szituáció megfordíthatóságának, felcserélhetőségének színpadi ötleteit aknázva ki.

A művek szerkezetében, tagolásában fontos szerepet kap a zene és a zenei formák. A *Takarítás*ban áriák, kettősök és triók váltják egymást, s alakítják ki a mű ritmusát; a *Találkozás*ban a zenei hangot a szöveggel egyenrangú komponenssé avatja az író, amennyiben egyes beszédrészeket zenei hangokkal kísér, s a zenészeket a dráma szereplői közé emeli.

Hasonló a három mű időfelfogása is. Mindhárom drámában alapkérdéssé és meghatározó feltételként merül fel az idő irreverzibilitása. A szereplők szövegének nagy része emlékezés, kísérlet a múlt feleleventésére. A színpadi jelen akciósorait, cselekvésmozzanatait is a múlt determinálja, hiszen a szereplők célja: a múlt újrajátszása és átélése. A *Temetés*ben a múlt újraélhetőségének dilemmáját a színház, a színpad felidéző erejének, valóságimitáló funkciójának megkérdőjelezésével tetézi az író. Ebben a darabban Nádas a legtávolabb megy el a színház létének, lehetőségeinek megkérdőjelezésében: a *Temetés* egyenesen arról szól, hogy színház nem lehetséges. A színpad itt nem jelez vagy jelent valamit, egyszerűen önmagával azonos, mint ahogyan a Színész és a Színésznő sem szerepet játszik, hanem önmaguk szerepében a színpadi mozgás és megszólalás lehetőségeit próbálgatják, hogy végül az egyetlen, lehetséges megnyilatkozási formaként, számbajöhető cselekedetként, amellyel azonosulni tudnak, a halált jelöljék meg, melynek elkerülhetetlenségét a színpadon mindvégig jelen levő két koporsó is hangsúlyozza. És nemcsak a *Temetés* – ez a radikálisan mindennel leszámoló, antiteátrális játék – torkollik feltartóztathatatlanul az elmúlásba, a megsemmisülésbe: a *Takarítás* és a *Találkozás* szereplői is meghalnak a játék végén – valóságosan vagy szimbolikusan.

A *Találkozás* című drámában is a múlt elevenedik meg a két főszereplő találkozásában, mely a jelen idejű cselekményt teljes egészében kitölti. A főszereplő, a 40 éves Mária előkelő arisztokrata család sarja, aki a háború előtt egy gazdag zsidóhoz ment férjhez, a háború után azonban magára maradt, s mindenéből kiforgatva, kemény munkával próbálja úgy-ahogy fenntartani magát. Az ötvenes évek elején illegálisan Bécsbe próbál jutni, azonban elfogják, és az Államvédelmi Hatóság hírhedt börtönébe kerül. Szabadulása után kerül kapcsolatba a Fiú apjával, akiről csak akkor tudja meg, hogy az Államvédelmi Hatóság ügyésze, amikor másodszor is börtönbe kerül. A tragédiát a férfi öngyilkossága teljesíti be.

Ez a történet Mária monológjából kerekedik egésszé. A jelen idejű cselekményt itt is szinte elfedik, eltakarják a múlt dimenziói: a színpadi párbeszéd arra irányul, hogy a Történetet – mely egyben Történelem is – Mária valami módon átadhassa a Fiúnak, a hajdani szerető fiának, s így nyugodtan halhasson meg. Mária a darab kezdetén már várja a Fiút, tudja, hogy az el fog jönni, hogy szembenézzen a múlttal és apja emlékével. Minden a múltra emlékeztet: a kopár, fehér falú szoba pontos mása annak, amelyben Mária és az ismeretlen közti szerelmi jelenet lezajlott, s a Fiatalember is apja vonásait viseli. A találkozás célja és értelme nemcsak a múlt önkínzó felidézése, a tragédia újraélése, hanem a feloldozás és megbékélés gesztusa is. A találkozás végén Mária a rituális mosdatás szimbolikus cselekedetével oldozza fel a Fiút az Apa vétke alól, megtisztítva őt a múlt bűneitől.

A színműben, melyet Nádas tragédiának nevez (ellentétben a *Takarítás* „komédia" műfajmegjelölésével) a szertartásjellegnek megfelelően minden tárgyi, verbális, illetve hangeffektus különös jelentőségre tesz szert olyan összefüggő szimbólum- és motívumrendszert alkotva, mely anyagát elsősorban a keresztény szimbolikából meríti. A szobát a fehér, fekete és a piros színek uralják. Fehér a fal, a piké ágytakaró és az

éjjeliszekrény. Pirosra van festve az ajtó, mely „mintha behavazott tájra vagy magára a fehér semmire nyílna". Piros a mérget tartalmazó vörösbor is az éjjeliszekrényen lévő pohárban. Mária ruhája fekete, és feketében vannak a színpadon helyet foglaló zenészek is. A szoba rituális színhely, ahol nem létezik, nem múlik az idő; az áldozat és emlékezés színtere, túl az idő konkrét, mérhető dimenzióin. Ide, ebbe a szakrális térbe érkezik a Fiú, hétköznapi öltözékével, a hétköznapok világát hozva magával.

Ebben a térben jön létre a találkozás, mely mindkét részről sajátos küzdelemmé válik: mindkét szereplő küzd a másik féllel, önmagával és magával a helyzettel. A tét: a Történet áthagyományozása a Fiatalemberre; ez azonban csak igen nagy nehézségek árán valósítható meg. Mária, noha azonos a Történettel („én vagyok a történet" – mondja), az emlékek szavakba öntésével, az idősíkok kihámozásával küszködik. Hasonlóképpen a kifejezés lehetetlenségével birkózik a Fiatalember is: „amit mondok, azt nem gondolom, amit gondolok, azt nem tudom kimondani". Az asszonynak úgy próbál segíteni, hogy saját (képzelt) szerelmének történetét meséli, mely tükörképe Mária és apja kapcsolatának. Mikor azonban Mária mind mélyebbre és mélyebbre hatol a történetben, s első letartóztatását, az átélt szörnyűségeket és szenvedéseit idézi fel láttató erővel, akkor a Fiatalember meghátrál, ösztönei tiltakoznak a történelem tragikus arcának megismerése és elfogadása ellen. Mária nem hagyja abba az elbeszélést: amikor az apa tragikus vétsége, a történetben játszott szerepe kerül szóba, a fiú elmenekül, nem képes szembenézni apja vétkével. Menekülése a dolgok megélése és a felelősség vállalása elől apjának hajdani viselkedésével analóg, amennyiben az is elhárítani próbálta magáról a felelősséget Mária sorsának alakulásában. Amikor a fiatalember visszajön, Mária feloldozza őt, s mintegy örökül hagyja számára a Szobát és a Történetet, ő maga pedig, mivel sorsa és tragédiája immár beteljesedett, a halálba indul.

A Fiatalember egy egész nemzedék sorsát is reprezentálja. A történelmi múltnak a megismerése, az apák örökségének vállalása és folytathatósága nemcsak Nádasnál, hanem nemzedéktársainál is központi kérdésként merül fel. A hetvenes években felnőttkora kiteljesedéséhez ért nemzedék vehetett részt aktívan a történelemben, az ötvenes éveket és az 1956-os forradalmat is gyermekként élte át. Ifjúkoruk a látszatkonszolidáció látszatperspektívákkal kecsegtető hatvanas éveire esik, a hetvenes évek hozzák el a számvetés, a kijózanodás és a kiábrándultság korszakát. Ez a folyamat tükröződik Nádas és kortársainak műveiben. A történelmi örökség megtanulása, átvétele a teljes felnőtté válást is jelenti számukra, az indentifikáció aktusát, a látszatlét helyett egy autentikus lét lehetőségét. A történelmi vákuum nyomasztó állapotában élve, a hetvenes és nyolcvanas évek drámairói ezért fordultak vissza az időben az apák nemzedéke felé, ezért indulnak a hetvenes években íródott színmű hősei az eltűnt Apák keresésére.

Szemelvényünkben Mária történetének egy fontos részét emeljük ki a nagyon nehezen megszakítható egészből: Mária tőrbecsalásának, letartóztatásának és megkínzásának jeleneteit. A rövid részlet jól érzékelteti azt a felülállást és iróniát, amellyel Mária saját történetére tekint. Történetében frappánsan tükröződik a diktatórikus hatalom természete. Mária, naiv módon, egy dunai hajón szeretne Bécsbe jutni: a kikötőben ejti őt csapdába egy ávós, s ajánl fel neki hamis útlevelet. A tőrbecsalás ravaszságát, a kifinomult módszereket a börtönben a nyílt erőszak és brutalitás váltja fel: az áldozatot szinte teljesen törvényen kívül helyezve megfosztják minden emberi jogától és méltóságától.

Mária előadásában az átélt szörnyűségek, a testi és lelki szenvedés, a helyzet totális botránya és abszurditása minden pátosz és érzelem nélkül, a magától értetődő dolgok hangján szólal meg – tovább fokozva ezáltal az abszurditásélményt. Beszédmódjában a kitárulkozás és őszinteség az ironikus távolságtartással párosul: csak ez utóbbi teszi lehetővé a történet felidézését.

A Nádas-drámák színpadi sorsa nem mondható szerencsésnek: kevés színház és rendező mert vállalkozni e nehezen érthető és értelmezhető, rendkívüli odaadást és koncentrációt kívánó, s mint ilyen, valóban „kegyetlen" drámák előadására. A *Találkozást* először a Pesti Színház mutatta be 1985-ben, Ruttkay Éva emlékezetes alakításával a főszerepben.

Erdődy Edit

Mózes Attila újabb könyveiről

Varázslatos tehetségként robbant be a hetvenes évek közepén-végén Mózes Attila, a fiatalabb erdélyi prózaíró nemzedék kiemelkedő alakja a romániai, egyszersmind az egyetemes magyar irodalomba. A nyolcvanas évek legelején például így szól róla az európai tájékozódásáról és műveltségéről is híres idősebb pályatárs, Szász János: „Mózes Attila mindent tud. Mindenekelőtt írni. A szó, a szókép, a jelző, a mondat, a párbeszéd, a leírás, a hangulatfestés, minden, ami egy szöveget fehérizzásba hoz, úgy bugyogyan ki a tolla hegyén, mintha öröktől fogva csak arra várt volna a világmindenség végtelen tintájában, hogy ő belemártsa tollát, és leírja egy darab papírra. Jó, ez a tehetség. De elképesztő, hogy ez a fiatalember mennyire ismeri a mai várost, falut, kisvárost, az egyetemi hallgatót és a sofőröket, a tisztviselőt és a melóst, a néniket és a csajokat, az öregeket és a srácokat, a tájak talányos szépségét, a szerelem tüneményeit és poklait, az ifjúság mulandó bájának hamuízű keserűségét, a földobott kedélyt és a szárnyszegett kiürültséget, mennyire ismeri önmagát és másokat, Erdélyt és az országot, a nagyvilágot is".

Valóban, már első köteteiben (*Átmenetek*, 1978, *Fény, árnyék átdereng*, 1980, *Egyidejűségek*, 1980) a lirizált lélektani próza nagy ígéretét nyújtotta. Nem túlzás különleges hangulatról beszélni, ahogyan elbeszéléseiben a pszichológiai realizmussal megelevenített emberi érzésvilágok sugárzását a környezeti atmoszférával elegyíti, erősíti, dúsítja. A hajlékony stílus érzékenyen követi a finom lélekmozgásokat, s az egymásba folyó érzelmek kavargását a szubjektív létérzékelés költőisége színezi át. A nyelven átüt a hangulatbölcseleti írói átélés elevensége, az intuitív figyelem és belelátás lágy, szelíd vagy felbolydítóan élénk és átható energiája. Szemlélet és látomás hullámzó nyugtalansága, gördülékeny egyensúlya, telten érzéki koloritja, érett újromantikus-szecessziós (vagy impresszionisztikus) artisztikuma olykor krúdys légkört teremt álom és valóság átszűrt képei köré. Félelmek, sejtelmek, titkos borzongások és rejtett vágyak mélyárama lüktet végig a figurák viselkedésfolyamatán, s a sugallatos történések és sóvárgások áttetsző elbeszélésmenetét elégikus-borongós-esszéisztikus tónusukkal festik alá. Természeti és időtörvények, falusi létezésmódok és kisemberi szokások, életsor-

sok, külső és belső évszakok, környezeti és pszichikai tájak ábrázolásai nyernek meditatív, tűnődő, lírai szépséget az *Egyidejűségek* című (alcíme szerint) „rendhagyó falumonográfiá"-ban, e „lát- és léthatárról" alkotott „vízió"-ban (Cs. Gyímesi Éva).

Hasonló hangulati stilizálás, képzeleti játékosság és képlékenység, a sokféle s nyersebb emocionális formákat is magába ölelő megjelenítésmód jellemzi az *Üvegcsendélet* (1982) és a *Füstkorom* (1984) című kötetek novelláit is. De *A Gonosz színeváltozásai* (1985) „három kamaratörténet"-e már elmozdul az intellektuálisan modelláló, bizarr játéktereket és egzisztenciális viszonyképleteket felállító modern prózakísérletek irányába. Zárt közösségek egyedeinek magatartástípusait deríti fel éles oknyomozó epikai vizsgálódással az író, s felkavart idegállapotba került, eltorzuló lelki alkatok gesztikulációit és cselekvésformáit tárja elénk. Emberölések mögött érzékeltet titokzatos lélektani motivációkat – realitás és fikció, ténylegesség és álságosság dimenzióinak furcsa áttűnései közepette. Általában a kínzó és pusztító erőszak, a kegyetlen „gonoszság" sötét, fojtogató törvényszerűségei törnek a felszínre, például Cocteau „veszedelmes éden"-ére, „vásott kölykei"-re is emlékeztető kamaszok játéka fordul át hazug képmutatássá, a felnövekedés bizonytalan, lappangó ösztöneit és gyilkos indulatait elleplező „fedő" cselekvéssé.

Utóbbi könyveiben *(Árvízkor a folyók megkeresik régi medrüket*, 1990, *Yesterday, Az Oroszlán Hava és egyéb történetek*, 1990, *A vénasszonyok nyara*, 1991) azonban mégsem a dramatizáló sűrítés módozatait keresi Mózes Attila, nem a kihegyezett kapcsolatmozzanatok – társadalmi helyzetmetaforizálással összefüggő – paraboliszticus szcenírozásának és tömörítésének vonalán igyekszik haladni, hanem mintegy visszatér régebbi témáinak oldottságához és könnyedebb-levegősebb hangvételéhez, a fantázia és a fantasztikum játékosabb-poétikusabb felszabadultságához, az eseménybő epikai történetképzéshez, egyáltalán: a mese, a kaland, a cselekmény elsődleges és olvasmányos alakzataihoz. Felszíva és érvényesítve immár a lélekelemző és -értelmező módszer összetettségét, melyben tapasztalatot és elvontabb jelentéstávlatot gazdag szenzibilitással összeolvasztó árnyalatok működnek. A tudattalanból felszivárgó szenzualitás hol csapongó, hol pedig tömény, nyomasztó hatású képzet- és érzékvibrálásokat idéz elő. Ez a szinte fenomenológiai aprólékosságot, közelhajoló önboncolást, önreflexivitást hordozó létszemlélet inkább a (fikcióegységet) mérsékelten szétbontó tartalmi (s aspektusváltakoztató technikáiban, „szimultaneizmus"-ában is nagyjából a század eleji mívességhez, kidolgozottsághoz igazodó) modernség vonulatához illeszkedik, mint a direkt nyelvi-nyelvtani nézőpont-variációkkal, szórt vonatkoztatáspontokkal hálózott szövegtereket villództató posztmodern ízlésvilághoz; ahhoz legfeljebb az elfogulatlan, tekintet nélküli, olykor frivol-ironikus érzékiséget-érzelmességet árasztó hangvétel kötheti. De a hangnem, az elbeszélői modalitás hagyományőrző, történetközpontú jellegzetességein kívül a megrajzolt személyiségszituációk is valamiképpen a hatvanas évekre utalnak. A szereplők nagyrészt csellengő, kallódó értelmiségi hősök, alkoholban, futó szerelmekben, üres időtöltésekben, bulikban vagy főként magányos töprengésekben, álmodozásokban, ábrándok és vizionálások között vergődő, lényegi és végletes egyedüllétükkel, értelmetlen kalandjaikkal, kifinomult ön- és világfelfogásukkal, abszurd és egzisztencialista jellegű létezésélményeikkel radikálisan számot vető figurák. Az intellektualizált hányódás mint életérzés és életforma nyilatkozik meg bennük. A külső passzivitás, cselekvéstelenség, a látszólagos, mert közvetlen célképzet nélküli lézengés világnyi belső tudatmozgásokat takar. Maga az individualitás válik tematikai és történetszervező elvvé, sőt módszerré. A roncsolódó és újraépülő sejtések,

látomások, emlékgomolygások, félálomszerűségek, képzelgések belvilága azonban a mindennapi lét világosan megragadható kereteit töltik csak fel, s nemigen feszítik azokat szét – ahogyan a hatvanas évek modernségében is Amerikától Franciaországon keresztül Észtországig jórészt az epikai folyamatosság közvetlenül követhető rendjén belül erjed az interiorizált univerzum – Updike-tól Rózewicz-ig, az angol „Angry Young Men" („dühös fiatalok") tájékától a mediterráneum „új hullámaiig". S bár Mózes Attila inkább a klasszikus oroszokat vagy Flaubert-t, Faulknert emlegeti egy interjújában, mint akik kifejezettebb hatást gyakoroltak rá, talán joggal fogalmazhatjuk meg azt a benyomást is, mely szerint ez az írásművészet igen szoros rokonságot mutat a modern, háború utáni francia prózával, főként annak ugyancsak hatvanas évekbeli karakterjegyeivel, Le Clézio, Georges Perec, Claude Mauriac és mások akkori munkáival. A világban bolyongó – a „legkülső körön" tébláboló – egyéniség alapvetően statikus létállapotára épített monocentrikus világkép, jelképes-szürrealisztikus képzettömbök állandó jelenléte vagy sugárzása, bölcseleti hangoltságú kontemplációk körkörössége: mindez jelzi a hasonlóságokat; s a nagyjából párhuzamos magyarországi jelenségekkel is: Mándy, Nádas, Beremányi (majd Krasznahorkai) novellisztikájával, s talán legerőteljesebben: Hajnóczy Péter műveivel. De a szűkebb irodalmi közegben – az erdélyi elbeszéléstradíciót tekintve – is inkább a valamivel előtte járó, a hatvanas-hetvenes években kibontakozó első-második Forrás-nemzedék lirizáló és szubjektivizáló hagyományához kapcsolódik Mózes Attila – Panek Zoltán, Bálint Tibor, Szilágyi István, Lászlóffy Aladár, illetve Csiki László, Vári Attila, Király László, Györffi Kálmán, Mátyás B. Ferenc, Káli István, Molnár H. Lajos, Szávai Géza, Bogdán László és mások kifejezésirányaihoz (s részben témáihoz is, főként az utóbbiakat illetően: ifjúi-értelmiségi valóságkereső gesztusok, városi-külvárosi miliők ábrázolásaival). Cselekményesség és áttekinthető szerkesztésmód, epikai telítettség, stiláris és kompozíciós műgond, játékos motívumokkal tarkított lélektani realizmus – mindez ismerős és friss színeket együttesen hozó jellemvonása e prózának. Az író „képes volt az egyéni szintézis megteremtésére, prózavilágában a sajátjává tett különféle hatásokat oly módon egyesítette, hogy jellegzetesen eredeti és modern művészet jött létre" (Elek Tibor).

*

A „Panek Zoltán címötletére szerzett" „beszély" alcímet viselő kisregény, az *Árvízkor a folyók megkeresik régi medrüket* nagyívű, szinte mitologikus motívumboltozatot, képzetrendszert kifeszítő, különös érzésvilágot tárgyiasító történet elbeszélése. A főszereplő, Szilveszter (aki a neve által talán enyhe, távoli reminiszcenciája Petőfi „apostol"-ának is), tipikusan magányos mai művész-értelmiségi figura; zeneszerző és zongorista. A tömbház lakóinak kényszere alatt hangszeréből kiszedegette a húrokat, „amelynek tompa kopogása ezután betöltötte az örök-undok csöndet, szeszélyesen kipontozta a síri hallgatást". „Belül *történt* a csak titokban megvalósuló harmónia, kint vak ujjak süket pergést és kopogást szülnek az elnémított zongorán." Olcsóbb szerzeményeitől idegenkedik, komolyabb műveit ténylegesen nem hallva értelmetlennek tartja olykor. Ha a „benne felötlő etűdöt jónak és teljesen fölöslegesnek találta, igyekezett is elfelejteni. Téblábnyomok a semmiben, morogta rosszkedvűen és félhangosan, mint a magányos emberek, akik hiába igyekeznek letenni eme rossz szokásukról". Rezignáció, közöny, undor, lustaság és alkoholos mámorok, káprázatok, szédülések, émelygések, félálmok, hallucinációk, rejtélyes (csaknem tudathasadásos) előérzetek keverednek benne. A csendet gázszivárgásszerű sziszegés rezdíti meg, s a félhomályos konyhából lidércesen kékes-lilás, elektromos szikrázásokhoz hasonló fényjátékból ala-

kuló jaguárok lépegetnek halkan, nesztelenül elő, egymást vészjóslóan kerülgetve, mozgásukkal hurkokat írva le; „puha talpuk mintha mindig két elmaradt halálsikoly közötti csendbe lépne, sárgán villogó szemük rése egyre szűkült a szoba erős fényében, hosszú foguk csontszínű, tompa ragyogása a zongora elefántcsont billentyűivel találkozó karcsú, sápatag ujjakhoz hasonló halványságot árasztott". A „kedves-rettegett" jaguárokkal „távoli, hatalmas tűzhelyek túlszagosított metángáza sziszegett-terjengett a levegőben, valahonnét állandóan szivárgott; nem a konyhából, nem is a szoba kályhájából, hanem valahonnét mélyről, azokból a régiókból, amelyek a lila macskaféléket táplálták és alkották meg, túlvilágok, titkos birodalmak üzeneteként. Ezek a jaguárok valahol rajta kívüle születtek, de állandóan belőle táplálkoztak, nappali józanságát is kikikezdve lassan. Nem tudta kiiktatni őket életéből, esetleg csak pálinkával lehetett szelídíteni szüntelenül fenyegető morgásukat, azt a félelmet, amelyet a reátörő állatok keltettek benne". Az ijesztő és rettenetes jelenségekhez társulnak az „iszonyattal eltöltő, kezdet és vég nélküli, végtelen zuhanásait" ismétlő álmok, a „riadt ébredés"-ek, a város alatt sötétlő, pusztító elnyeléssel és megváltoztató elidegenítéssel fenyegető ellenvárosra, a felszínre törni készülő negatív szférákra vonatkozó sejtelmek. Szilveszter némileg prófétai, látnoki gyötrelemmel és szorongással érzékeli a lassú, folyamatos süllyedést, végzetes közeledést e felé az ellenséges „alvilág" felé, amely, ha eluralkodik, üldözötté teszi majd a városlakókat saját otthonukban; s felelősségérzete, hogy figyelmeztessen a borzalomra, a gyanú bizonytalansága és bizonyíthatatlansága, a kétség megfoghatatlansága, a nevetségesség és őrültség látszatának esetleges vagy valószínű – s így elkerülendő – felkeltése körül örvénylik. A mentő próbálkozások imígyen többszörösen reflektált hiábavalósága a vak törvényszerűségek reménytelenségét jelzi. S további benyomások, tárgyak, motívumok tartós fel-felbukkanásai sugallják a furcsaság mindent bekerítő, átszövő, mindenütt kísértő jelenvalóságát: a sípoló, láthatatlan „hómadarak", a visszhangos harangkondulások, az egyszerre szép és undorító bronz gyertyatartó, a húgyszagú rózsák „fonnyatag-émelyítő" illata, bűze, a rémisztő darazsak inváziója.

E különös érzéki, pszichikai kettősségeket, „a dolgok lappangó kétarcúságát" egymásba játszató, teret, időt, tudatot, létezési módokat összeforgató, víziókat lebegtető közegben ölt testet egy ugyancsak fantasztikus jelenés. Szilveszter váratlanul találkozik egy gyámoltalannak tetsző kamaszlánnyal, aki – mintha gyengeelméjű vagy emlékezetkihagyásos lenne – semmit nem tud származásáról, hovatartozásáról, előéletéről – még a nevét sem képes megmondani. (Hiába a találkozás pillanatának visszajátszása az előzmények kiderítése céljából.) Ez a Szilvesztertől (egy kidobási kísérlet után) befogadott, majd Leonorának keresztelt fiatal nő mintha a képzelet szülötte volna, mégis fokozatosan olyan érzéki, önálló létet nyer, akárha tényleges élettársként kapcsolódnék a férfihoz. Szilveszter vágya, hogy a lány szubjektív, szabad akaratú lényként kötődjék feltétlenül hozzá, természetszerűleg nem érheti el beteljesülését: a szabadság, az alanyiság megerősödése, a kiszolgáltatottság megszűnése szakadásokkal jár, s az autonóm személyek viszonyának ontológiai dilemmájából fakadó következmények lélektani vonulata finoman és gazdagon-részletesen fel is tárul a regénytörténet során. Az önnön szépségének, igényeinek, független kívánságainak és szabados lehetőségeinek (társasági élet, bulizás, alkohol, szexualitás) tudatára ébredő és azokat nyersen kihasználó – szeszélyes, durván, állatian egoista, tetszelgő pótcselekvésekbe futó – nő vergődése, vonzások és taszítások, összemelegedések és elhidegülések pszichológiai hitelességű váltakozása egészében a Pygmalion-mitologémát is felidézi. (A shaw-i fel-

dolgozásra asszociál például, hogy itt is virággal a kezében botlik bele az idegen lány a férfiba; de elsősorban maga a kibontakozó ösztön-szubjektivitás jellege és problematikája.)

Az egyedi, érzéki létezésbe való beavatódás misztériumának eredetében, gyökerében talányok állnak, rejtett mélységek húzódnak. Eleinte – közös gondolatvillanásaik tanúsága szerint – Leonora Szilveszter tudatvilágából fakadó, előpattanó kivetülésként, pontosabban kreatúraként is értelmezhető. Fél attól, hogy ha a férfi nem gondol rá, akkor könnyen elfelejtődhet, megsemmisülhet – ezért is igyekszik érzéki bizonyosságokba – a másért való létezés konkrét fogódzóiba – kapaszkodni. Azután kétségtelenné válnak azok a leselkedő összefüggések, amelyek a tudatalatti, a tudattalan övezeteivel, illetve a bekebelezés veszélyét jelentő alsó világ, negatív tartomány megnyilatkozásaival fonják őt körül. Ő nem látja a jaguárokat, legfeljebb puha osonásukból sejt meg valamit, s némi hidegségérzet keltődik tőlük benne; a fenevadak csak Szilveszter számára merészkednek elő, amikor Leonora szoborszerűen, halottmereven, lélegzetvétel nélkül alszik. Az állatok is, a lány is mintha egyként lennének a szörnyű mélyvilág és máslét üzenetei, rejtjeles megnyilvánulásai, azzal az újabb különös alakkal együtt – a nyomorék, rút, nevet szintén Szilvesztertől kapott férfival: Leonnal –, aki Leonora hátborzongató fizikai átváltozásából kel életre. Vagy egyikük, vagy másikuk testesül meg. Egymást kiegészítő, egymásra utaló ellentétpár ez – fogsoruk állásának apró eltéréséig, egymásra emlékeztető különbségéig menően. A lány elsősorban a szépség, a testiség, a szenzuális viszony és kapcsolatfolyamat szubsztancialitását, feminin elvét, varázsát jeleníti meg, a gnóm pedig – a főhős gondolatainak partneri kimondójaként, lényegében tudati én-projekciójaként, „alter-ego"-jaként – az érzékileg csökevényes vagy riasztó, de valódi, eredendő érzéki konfliktusokat nem okozó maszkulin szellemi princípiumot, bizonyos lelki harmóniát, öntörvényűséget fejezi ki, szemlélteti vagy szuggerálja. Leon alapvetően szelíd, alázatos, türelmes és nem követelőző; sorsába belenyugvó. Ő önnön csúfságának van szomorú tudatában. Többnyire – egyedül is – otthon kucorog, nem akar Szilveszterrel mutatkozni az emberek előtt, hiszen inkább csak szégyent hozhat rá.

Leonora és Leon csak Szilveszter révén szerez tudomást egymás létéről. Hiszen Leon is tökéletesen emléktelen, s érthetetlennek, megmagyarázhatatlannak találja egész mivoltát a férfi mellett. Viszont amíg a lány inkább csak érzékeli a ragadozó óriásmacskák hatalmát a megérzett testi metamorfózis előtt, az őt elragadó ismeretlen erő feltűnésekor, a nyugtalanság, a feszültség, az iszonyodás idegállapotában, addig nyomorék váltótársa meg is látja a félelmet gerjesztő jaguárokat: osztozik tehát Szilveszter, az elképzelő elképzelésében is. Képzelt lényének valóságával segít a képzelet képzeletének igazolásában.

Hármójuk szoros összetartozása bonyolult képletek szövedéke. A lány egzisztenciája nőisége által erősödik meg (majd torzul el túlcsigázottságában), a nyomoréké spirituálisan; ő például belülről hallja a művész fantáziájában megformálódó – s a néma zongorán lejátszott – dallamokat. Szilveszter ezért lényegében (érzelmileg) ehhez közeledik, amattól távolodik. Közben azért természetszerűleg örül is Leon elenyészésének s a vonzó nő újrakeletkezésének; bár az undor, amit a két figura egymásba alakulása, a rútság most már a nőben mindig jelenvaló elfelejthetetlensége, lappangása okoz, letagadhatatlanul tovább mérgezi a hozzá fűződő (s egyébként is rohamosan romló) viszonyt. Eszköz-szerep és szabadság, kényszer, kiszolgáltatottság, tehetetlenség és önreflexió, ideges szorongás és kíváncsiság, magány és menekülés, védekezés és oltalomkere-

sés impulzusai között vergődnek-emésztődnek végeredményben mindnyájan; a kísérteties dichotómia, az egybemosódó, holott feloldhatatlan kétértékűségek, ellentétek sokaságának halmaza ellepi az elmét és az érzékeket.

Leon és Nora (nevükben is egymás tengelye körül pörögve) egyre gyakrabban, gyorsuló ütemben váltják egymást, mígnem végül Szilveszter a gyertyatartóval tarkón üti az eggyé olvadó alakot, s a nem nélküli, összetevői vonásait semlegesítő (kiegyenlítő) hullát a zongorába teszi. A megkönnyebbülés, a meglepő módon fölzendülő hangszer kiváltotta öröm mintha az összes történteket, az egész epikai gerincű és teljességű jelenéssort valami delejező álomlátás kereteibe utalná. Vég és kezdet összeér, miként az árvíz, a természeti katasztrófa után a régebbi medrébe visszatérő folyó által teremtett, egyszerre meghökkentően új és régi rendben.

Mózes Attila regénye (vagy szimbolikus regéje) egzisztenciális alaptartományokat bolydít vagy zaklat fel. A hiány, a komplementaritás, az ambivalencia lételméleti mélydimenzióit nyitja meg, a kettősségek világát élet és halál, múlt és jövő, „érettség és rothadás", tudattalan és tudatos, fantázia és ténylegesség távlataiban. Princípiumok összetartozását, összefolyását és elválaszthatatlanságát, illetve hasító különbözőségét, ellentéteit itatja át katartikus művészi látomással. Érzéki és szellemi, szép és csúnya egyetemes létgondban feltárulkozó alternatíváit demonstrálja. Tiszta képi szerkezetbe komponálja a szépségben, testiségben és önzésben megnyilvánuló érzékiségnek, illetve a rút külsejű, önzetlen értelemben kifejeződő szellemiségnek a fordított arányrendjét. (Szilveszter nem „óhajtott semmiféle szellemi, megértésre utazó baráti kapcsolatot teremteni ezzel a nővel, aki annyiszor meg akarta alázni, s ami akkor, amikor hódításai teljében volt, néha sikerült is neki. Éppannyira borzadt a vele való szellemi kapcsolatteremtéstől, mint ama másikkal való testi érintkezéstől"; „Leon kitűnő ember, kár, hogy... [...] Nora kitűnő szerető... [...] kár, hogy..." – gondolta.) Fantasztikum és hétköznapiság, álom és realitás vegyülése is összetett, arányos, mértéktartó struktúrákat szervez e regényben. A mesei, mitikus-fantasztikus vagy mitologikus holdudvarú motívumhálózat vagy -láncolat, maga a misztikum valószerűvé, testközelivé, plasztikussá és naturálissá terebélyesedik; a hihetetlen, a tünékeny tapasztalattá érik. Az irreális, a lehetetlen sajgó valóságélményként inkarnálódik, a valószerű mögött pedig állandóan ott lebeg a valószerűtlenség háttere, s a kettő (misztikum és trivialitás) egysége, belső határtalansága, revelatív hangulatisága (mint izgatottság és filozofikus nyugalom egyensúlya a hanghordozásban, s a lineáris narráció szilárdsága, tempója, a szerteágazó képiség koherenciája a formaszerkezetben): lebilincselő. Ezekkel a tulajdonságaival villant rá ez a mű az Oscar Wilde-i és kafkai, babitsi *(A gólyakalifa)*, a woolfi *(Orlando)* és Marcel Aymé-i *(A faljáró)* vagy (a közelebbi) Bogdán László-i előképekre, rokon sajátosságokra. – S teljességével, sűrűségével, kiérleltségével újabb magaslatot ér el ez az alkotás az író pályáján; talán a legjellemzőbb, legreprezentatívabb minőségeit foglalja össze Mózes Attila egész prózaművészetének. A következő két kötet nem is igen szárnyalhatja túl ezt a teljesítményt; inkább az itt kivételes szervességgel fölrétegződő elemeket bontják mintegy kisebb perspektívájú külön-külön darabokra, úgy próbálva árnyalni, színezni, bővíteni őket – s részlegesebb eredményekkel.

*

A *Yesterday, Az Oroszlán Hava és egyéb történetek* című novellaskötet a kevertségükkel, megfogalmazhatatlanságukkal is sokáig sajgó hangulatok megszondázására tett (olykor bravúros) kísérletek sora. Kitüntetett megmerítkezési alkalom és terep a gyermek- és kamaszkor világa, miliője. A visszaemlékezés, az emlékidézés önmagában nosz-

talgikus, érzelmes, megmagyarázhatatlan és ellenállhatatlan zsigeri feszültségeket kelt; de a felötlő régi, serdülőkori érzetek-élmények csak fokozzák a szinte vegetatív nyugtalanság egzisztenciális hangulatintenzitását. A pubertáskori létkényszerűségek és -történések kataklizmáiban múltat-jövőt repesztő távlatok, harmóniák és kezdődő disszonanciák, örökkévalóság-benyomások, naiv és megrendülő hitek, időigazságokat gyanító lélekmozdulások rándulnak össze és torlódnak fel. A kamasz, az ifjú az élet- és időmúlás különleges fázisait engedi át magán, a bomló egyensúly, állandóság és tovaröppenő pillanatnyiság, átmenetiség és elszakadásinger misztériumába beavatódva. Két legény életreszólóvá eltökélt barátságát „vérszerződéssel" pecsételi meg, s lefényképezkedéssel vélik kiterjeszthetni közös elragadtatottságukat *(Vérszerződés)*; mások a felfedező kíváncsiság, a gyermekiesen tiszta kutatószenvedély vagy a már mocorgó nemiség ösztöneitől áthatva, a kusza ismeretlenség, a talány, a misztikum aureolájában szembesülnek a mesei-legendai-mitikus fantáziatöredékek valósághátterével, a felnőttvilág bizarr és szörnyűséges titkaival, a beszüremkedő történelem kíméletlenségeivel, evidenciaszerűség és képzeletjáték bűvös összefüggéseivel, billegő arányaival, végzetes kiismerhetetlenségével (*Szeptember végi csontzúzás, A fegyverkovács kapuja, Yesterday*).

A fiatalság elillanó bája – megmosolyogtató éretlenségeivel-szertelenségeivel, játszi humorával együtt – olyan remekül összevágott jellemképekben, jelenetekben villódzik, hogy az így nyert rásugárzó erejével a szereplők egész életútját valamiképpen a saját fényébe tudja vonni. A visszarévedés, a múltba feledkezés valami nagyon mélyen emberi érzéselegyet kever ki. Nincs fűtött romantikája a nosztalgiának, de távolról sem közönyös ez az emlékezés, sem nem szenvtelen. Nem szépül meg különösképpen az egyszerű kis francia boltoslány sem például az őt felelevenítő férfi tudatában, csak ugyanúgy, ahogyan akkor az a kapcsolat szerelem is volt meg nem is, az emlékek előtolulása szintén megrázó is meg nem is. Van némi meghatottság, de nincs visszakívánás. A feledés egyszerre fájdalmas és megkönnyebbítő. Ez a jelentőség nélküli, igencsak felszínes párkapcsolat talán éppen kedves felszínessége révén kap valami szorongató jelentőséget, amelyet azonban mégis könnyedén hordoz vagy ejt el a létszerű életfolytonosság *(Facipő-kisasszony)*. A beaténekesnőnek készülő fruska hajdanvolt vágyai is ott rezegnek azért a gyermekes asszonyban, aki kicsit szomorúnak érzi, hogy élete „hasonlít a boldogsághoz" *(A műleopárd)*. Az összegabalyodott diákszerelmek viszont már groteszk családi háromszöget, mindenki számára végleg elromlott, természetellenes viszonyokat okoznak *(A bádogbéka magánya)*.

A többféle, paradox, de legalábbis szétágazó, egyszersmind összevegyülő affektivitás kezdettől karakteres tulajdonsága volt Mózes Attila novellaírásának, mint ahogy a fluktuáló, lüktető, szinte zenei dallamú líraiság, az elmosódó-élesedő körvonalakkal úszkáló látomásmozzanatok lágy, olykor ringató-andalító, de soha egy szemernyit sem szenvelgő muzsikája is. Egy hamutartó évszázados történelmi levegőt bocsát ki magából, családi sorsörökségre figyelmeztetve *(Hamutálca)*, egy-egy tájék vagy messzi város egzotikus ízű „pillanatfelvételei" – karcolatnyi leírások, miniatűrök – markáns benyomásokat zsúfolnak, rögzítenek *(Színek és helyek)*.

Máskor hosszabban kitartott elbeszélésütemben kerekedik ki a gyakran groteszk eseményfüzér, a szánalmas vagy megfejtésre váró, érdeklődést ébresztő vagy bizarr figurák körüli történéssor. A szakadatlan átmenetiségben, kiszolgáltatottságban forgolódó tolmács, önfeláldozásait megelégelve, fokozatosan kitör, kimenekül az önállótlanságra, személytelenségre kárhoztató béklyók közül, egyúttal megleckéztetve a helyzet tragikomikumával nem törődő, önteltségre hajlamos, a ráutaltságot komolyan nem

vevő megbízóit *(A tolmács hiánya)*. Az *Oroszlán Hava* pedig egy színész és egy cirkuszi oroszlánidomító, mutatványos hölgy egynyári ismeretségének, kalandjának különös kibontakozása – a törvényszerű végkifejletig. Kettejük szexuális kapcsolatát természetellenesen árnyékolja be a vad hímoroszlán azzal, hogy szinte emberi igényeket, követelményeket támaszt idomárnőjével szemben. Nem érezheti meg rajta az idegenszagot, de az nem használhat erősebb tisztálkodószert sem. A nő fél tőle, hiszen az életével játszik, ezért kívánságait teljesíti, a férfi pedig egyre dühödtebben lesz rá féltékeny – de az állat is kimutatja az amarra irányuló gyűlöletét. Az együttléteket, az érzéseket és a gondolatokat mintegy megszállja az oroszlán: őt mindig tekintetbe kell venni. A nőnek és a vadállatnak ezt a szoros kölcsönös függőségét, (csaknem ferde nemi) összetartozását a férfi nem bonthatja meg, ezért az elszakadás egyben megszabadulás is a szinte beteges viszonyrendszertől. De vonzalom és taszítás, hevített szerelmi vágy, felcsigázottság és gyűlölködés, ösztöniség és szublimáció kísérteties és elfajuló összjátékától azért nagyon nehéz a búcsú: később, miután az idomárnőt végül halálra marcangolta a fenevad, a színész látomásában úgy bukkannak még fel utoljára, hogy igéző, csábító hívásukkal majdnem magukkal rántják az önkívületbe merült férfit a túlvilágra.

*

Hasonlóan enyhe szexuálpatológiai lehelet környékezi *A vénasszonyok nyara* alaptörténetét. Góth Gábor – sok Mózes Attila-novella szereplője, afféle modern „picaro"-ja – és egy idősödő, a változó kor körüli asszony szerelme adja a kisregény „sztoriját". A „krisztusi kor" tájára érkező fiatalember és a nála jóval korosabb nő viszonya aprólékos, részletező viselkedéspszichológiai tanulmányként is értelmes és érdekes elbeszélésben vonul végig, nem nélkülözve a groteszk harsányság, a szelídebb humor, a felajzott mesterkéltség, az elkerülhetetlen disszonancia színezékeit sem.

Mindketten egy mai irodában dolgoznak, s a hivatalnoki létforma önmaga a totális unalom, megszokottság és kiégettség jelképe lehetne. A tapasztalt férfi alig is képes ebben a közegben komolyan venni az iránta szerelemre lobbanó titkárnő érzelmeit, egyébnek, mint szórakoztató, unaloműző alkalomnak a különcködéssel, pózolással tarkított könnyed flörtre. A mélyről felszivárgó, legyőzhetetlennek bizonyuló impulzusok azonban lassan rádöbbentik az „anyakomplexus" eddig ismeretlen, rejtett, meglepő tartalmaira, őszinte hatóerejére.

Az eleinte felületesnek tetsző bizsergő kíváncsiság tehát elemi ragaszkodássá dagad, gyötrelmes és elcsitíthatatlan szerelemszerűséggé hatalmasodik. Ez az érzésduzzasztó ösztönfolyam a szerelem ezernyi tipikus és egyedi jelét, önkéntelen és szándékos megnyilatkozását vonultatja fel az idétlen szemérmeskedéstől vagy éppen szemérmetlenkedéstől az ijedelmeken, a bűntudaton, az ingerültségen, az önhibáztatáson, a mindent feladni kész elvakulásokon, szenvedélyeken, az eltávolodásokon, sértődéseken, duzzogásokon, különféle kamaszos játékokon, trükkökön keresztül az engesztelődésekig és a megbékítő vágyakozásokig. Mindez azonban csak mintegy „takaréklángon" égve fedi fel magát, apró, tünékeny, efemer mozzanatokban: mert az egész kapcsolatot betakarja, eltompítja vagy belengi valami késői enerváltság, „utószezon"-ízű rezignáció, tisztázhatatlan ború, idősödésre figyelmeztető ráérősség. Góth ugyan sürgetné a testi beteljesülést, de a várakozás sem kínozza túlságosan. Az asszony ugyanis – részben félelemből, hiszen mindkettejüknek családja van, részben azért, hogy a férfit tovább megtarthassa – tartózkodik az érzéki beteljesedéstől – s ez végül is csak félig-meddig következik be. A nőben kavargó szorongás és sóvárgás ráadásul az anyás szeretet félreérthetetlen megnyilvánulásaiban is kicsapódik, s ez is fékezi a durvább szexualitást.

Ez a furcsa, mindkettejük számára levezethetetlen és céltalan szituáció legvégül sem vezet semmilyen valóságos megoldáshoz, hanem finom éteri látomásba párállik át, a köznapiság leleplezhetetlen titkát őrző álomképiségbe; „két véletlen tökéletes találkozása a pillanat megértésének »rejtelmes szigetén«, ahol végeredményben nem történik semmi, csak a kis, jelentéktelen élet, vagy amit annak neveznek". Időkitágulás, gyermek- és öregkor összeolvadó víziója, színek, szagok, hangok szinesztéziája közvetíti a „szemhatáron túli, végtelen alkony"-ban feloldódó, „félig hiteles" történet végüzenetét.

Ez az időtlenség, változatlanság, elomló-ellankadó cselekvőképesség, a romlás, az avultság, a tét- és esélynélküliség mint képzet és gondolat igyekszik át-átszőni a kisregény egészét. Góth a gonoszság kis „háziszellemével", palackba zárt manójával játszadozik olykor, de az apró, benne lakozó szörnyeteg ő maga is; máskor a rothadás, a pusztulás, a penész, a „málló mész" terjengése, s a belső táj „sötét üressége" fenyeget, az óráról letörik a kismutató, de az órák különben sem mutatnak pontos időt, „nem volt mit mérni, csak várakozni a változásra". Ez az egzisztenciális jelentés- és sugallatövezet mégsem tudja – a tovafutó végkimenetelt kivéve – igazán magához emelni a kisregény hangulatát. A novellisztikus nagyságrendű szerelmi szál vontatottá, hosszadalmassá nyúlik, Góth örökös nyegléskedése, egysíkú, ritkán szellemes pimaszkodása, cinikus „hintáslegény"-kedése – néha primitív közönségessége – kelt némi újszerű, sajátos stilisztikai disszonanciát, kiszámíthatósága, ismétlődő túlhangsúlyozottsága ellenben bizonyos felszínesség bélyegét nyomja rá a cselekményegészre. A mélylélektani sejtelmek nem tömörödnek, s nem nyitnak tágas pszicho-ontológiai, mitikus bölcseleti ablakokat. Életanyag és narráció össze nem illését, az elmefuttatások bizonyos fokú szervetlenségét, a gördülékennyé kerekített mese elsimítatlan döccenőit kárhoztatja Márkus Béla is, mondván: „a történet hitelesítésének eszköze a történet önfelszámolása lehetne. A nyelvhasználat radikális megváltoztatásának felismert szükségessége, hogy – a regényt idézve – »elárvult mondatok, töredékek és torzók foglalják el a folyamatos események helyét«. Ez *A vénasszonyok nyara* egész struktúrájának, tér- és időérzékelésének átalakítását vonta volna maga után. Esélyt nyújtva arra, hogy a regény kitörhet a konvencionalitások és előítéletek köréből, és szokványos kalandtörténetből a deviáns viselkedés, a pótcselekvés többdimenziós ábrázolatát nyújthatja".

*

Pályájának újabb szakaszában, úgy látszik, Mózes Attila lassan kimeríti a férfi-nő problematika egyfajta hangulati átitatásának lehetőségeit. Az *Árvízkor a folyók megkeresik régi medrüket* kitűnő, maradandó, összegző érték, a novellák is hoznak kiemelkedő minőségeket. Nehéz lenne megjósolni a további írói irányt; az tény, hogy ezutáni jelentős, akár remekművek biztos alapja – a kortárs erdélyi irodalom megkerülhetetlen oeuvre-je – halmozódott föl.

Bertha Zoltán